

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

*ARAP BAHARININ İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN GÜVENLİK HARCAMALARINA ETKİSİ
VE EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ*

Yüksek Lisans Tezi

Seyfullah AKGÜN

İstanbul, 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

*ARAP BAHARININ İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN GÜVENLİK HARCAMALARINA ETKİSİ
VE EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ*

Yüksek Lisans Tezi

Seyfullah AKGÜN

Danışman
Yard. Doç. Dr. İbrahim Murat BOZKURT

İstanbul, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politigi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508715020 no'lu Seyfullah AKGÜN'nün hazırladığı "Arap Baharı'nın İran ve S. Arabistan Güvenlik Harcamalarına Etkisi ve Ekonomi Politik Analizi" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 12/01/2017 tarihinde saat 12:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezininKabul.....' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	okunulmuş	Dr. B. Kurt
Doç. Dr. Muzaffer KOÇ	okunulmuş	Muzaffer Koç
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Hüsrev ÇELİK	okunulmuş	Ahmet Hüsrev Çelik

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 26/01/2017 tarih ve 2017/1-2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

İlk insandan günümüze kadar, güvenlik fenomeni, insanoğlunun ele aldığı en önemli konulardan bir tanesidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan "*güvenlik ihtiyacı*", aileden köylere, kasabalardan şehirlere, şehirlerden devletlere kadar insanoğlunun meydana getirdiği tüm organizasyonların başat sorunsalıdır. İnsanlığın binlerce yıllık birikimi boyunca "*güvenlik*" olgusuna nasıl yaklaşılması gerektiği ve güvenliğin nasıl tesis edileceği noktasında çok çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Büyük ve yıkıcı savaşların yoğun bir şekilde yaşandığı 19. ve 20. yüzyıl boyunca, devletler varlıklarını sürdürebilmek ve güvenliklerini sağlayabilmek için birbirleriyle kıyasıya bir rekabet içine girmiştir. 21. yüzyılın dünya siyaseti ve özellikle de Ortadoğu Bölgesi için en önemli olaylarından bir tanesi olan Arap Baharı, bölge ülkelerinin varlıklarını devam ettirip, ayakta kalabilmeleri için güvenlik politikalarını revize etmesine sebep olmuş, güvenlik harcamalarını artırıcı bir etki yaratmıştır. Bu çalışma, bölgenin fiktorsel anlamda zıt iki aktörü olan İran ve S. Arabistan'ın, Arap Baharı sürecinde güvenlik politikalarını uygulayabilmek ve nüfuz alanlarını genişletebilmek için yapmış oldukları güvenlik harcamalarını ekonomi politik açıdan değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Arap Baharı, İran, S. Arabistan, Ekonomi Politik, Güvenlik Harcaması

ABSTRACT

From the first man to the day-to-day, the security phenomenon is one of the most important issues that mankind has dealt with. The "security need", which is as old as the history of humanity, should be the chief problem of all the organizations that human beings bring to the festival from the family to the villages, from the towns to the cities, from the cities to the states. Throughout its thousands of years of human experience, there has been a wide variety of views on how to approach "security" and how to establish security. Throughout the 19th and 20th centuries, when massive and destructive wars were experienced intensely, states compete with each other in order to survive and secure their assets. The Arab Spring, which is one of the most important events for the 21st century world politics and especially for the Middle East Region, has caused the countries of the region to revise their security policies so that they can survive and survive and have an effect of increasing security expenditures. This study aims at evaluating the political and political implications of the security spending that Iran and S. Arabia, two intellectual opposition to the ideology of the region, have carried out in order to enforce their security policies and expand their spheres of influence in the Arab Spring.

Key Words: Security, Arab Spring, Iran, S. Arabian, Political Economy, Security Expenditures

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	11
ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİĞİN TANIMI VE TEMEL YAKLAŞIMLARI.....	11
1.1.Ekonomi Politik.....	11
1.2.Uluslararası Ekonomi Politik	13
1.3.Uluslararası Ekonomi Politğin İnceleme Alanı ve Tarihsel Arka Plan.....	14
1.4.Uluslararası Ekonomi Politğin Temel Unsurları.....	17
1.4.1. Devlet	17
1.4.2. Piyasa	17
1.4.3. Toplum	18
1.5.Uluslararası Ekonomi Politğin Geleneksel Yaklaşımları.....	18
1.5.1. Realist Yaklaşım	19
1.5.2. Liberal Yaklaşım.....	22
1.5.3. Marksist Yaklaşım	24

İKİNCİ BÖLÜM.....	26
GÜVENLİK KAVRAMI VE EKONOMİ POLİTİK YAKLAŞIMLARININ.....	26
GÜVENLİK ALGILARI	26
1.1.Kavram Olarak Güvenlik Tanımı ve İlişkin Kavramlar.....	26
2.2.Ulusal Güvenlik Kavramı.....	30
2.3.Uluslararası Güvenlik Kavramı.....	33
2.4.Uluslararası Ekonomi Politik Yaklaşımların Güvenlik Algısı.....	34
2.4.1. Realist Yaklaşım ve Güvenlik.....	34
2.4.2. Liberal Yaklaşım ve Güvenlik	36
2.4.3. Marksist Yaklaşım ve Güvenlik.....	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	38
ARAP BAHARININ BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİLERİ.....	38
3.1.Arap Baharı Kavramı	38
3.2.Arap Baharının Nedenleri	41
3.3.Arap Baharının Küresel Etkisi	46
3.4.Arap Baharı ve Değişen Güvenlik Algısı.....	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	55
ARAP BAHARININ GÜVENLİK HARCAMALARINA ETKİSİNİN EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ: IRAN VE SUUDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ.....	55

4.1. İRAN

4.1.1. İran'ın Genel Profili	55
4.1.1.1. İran'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi.....	57
4.1.1.2. Siyasal Sistemi	57
4.1.2. İran'ın Güvenlik Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları.....	61
4.1.2.1. Yemen ve Suriye'de Mezhepsel Tehdit Algısı	62
4.1.2.2. Bölgesel Silahlanma.....	64
4.1.2.3. İsrail Tehdidi	64
4.1.3. Arap Bahar'ının İran Güvenlik Harcamalarına Etkisi ve Ekonomi Politik Değerlendirmesi	65
4.2. SUUDİ ARABİSTAN	
4.2.1. Suudi Arabistan'ın Genel Profili.....	72
4.2.1.1. Suudi Arabistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	73
4.2.1.2. Siyasal Sistemi	73
4.2.2. Suudi Arabistan'ın Güvenlik Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları	76
4.2.2.1. Yemen ve Suriye'de Mezhepsel Tehdit Algısı	77
4.2.2.2. İsrail Tehdidi	78
4.2.3. Arap Bahar'ının Suudi Arabistan'ın Güvenlik Harcamalarına Etkisi ve Ekonomi Politik Değerlendirmesi	78
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	88

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. İran'ın Güvenlik Harcamalar	66
Tablo 2. Ortadoğu Ülkeleri 2010 - 2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları	68
Tablo 3. Ortadoğu Ülkelerinin Askeri Harcamaları.....	79

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. İran Siyasi Haritası	55
Şekil 2. İran'ın 2010-2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları (Milyar \$).....	69
Şekil 3. İran'ın Askeri Harcamalarının GSYİH'ye Oranı 2010-2014	70
Şekil 4. İran'da Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Tutarları (\$)	71
Şekil 5. Suudi Arabistan Siyasi Haritası	72
Şekil 6. Suudi Arabistan'ın 2010-2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları (Milyar \$)	80
Şekil 6. Suudi Arabistan'ın Askeri Harcamalarının GSYİH'ye Oranı 2010-2014	81
Şekil 7. Suudi Arabistan'da Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Tutarları (\$)	82

GİRİŞ

Arap Baharı özgürlük, ekonomik fırsatlar, refah seviyesi yüksek bir yaşam, demokratik ve şeffaf yönetim, rejim değişikliği, onurlu bir hayat ve yolsuzluğu bitirme gibi farklı talepleri içeren komplike, herkesin gözleri önünde yaşanan ayaklanmaların, devrimlerin, kitlesel gösterilerin ve iç savaşların bütünüdür. Arap Baharı, Aralık 2010'da Tunus'ta başlamış ve 2011 yılı boyunca Orta Doğu'nun geri kalanına yayılmıştır. Ayaklanmaların ortaya çıktığı ülkelerde bazı ortak durumlar bulunmaktadır. Totaliter rejimler, temsil kurumlarının eksikliği, adaletsizlik, yolsuzluk, adam kayırma, yöneticilerin kamu kaynaklarıyla alakalı kendi malları gibi tasarrufta bulunmaları algısı bunlara örnektir.

Kuzey Afrika'daki ayaklanmaların iki önemli etkeni vardır. Bunların ilki siyasi başarısızlıktır. 40 yıldan fazladır Mısır, Libya ve Tunus çoğulcu ve açık bir siyasi sistem kurmada başarısız olmuştur. İkinci başarısızlık alanı ise ekonomidir. Bölgedeki hükümetler özellikle gençler için iş imkanları sağlama, düşük yoksulluk oranı ve eşit gelir dağılımı için ekonomik politikalar yapmada başarısız oldular. Örneğin yaşı 15 ve 24 arasındakiler için işsizlik oranı Kuzey Afrika'da %30 iken dünya ortalaması %14'tür. Diğer koşullar ise yetersiz insan gelişimi, sürdürülebilir ekonomik fırsatların azlığı, ulusal güvenlik sıkıntısı, insan hakları ihlalleri, katılımcı demokrasi ve kanun eksikliği olarak sayılabilir.

Arap Baharı homojen bir hareket olmayıp her ülkenin iç dinamikleriyle farklı talepler etrafında şekillenmiş ve sürecin nedenleri bu farklı taleplerin neticesinde her bir ülkede farklı sonuçlar meydana getirmiştir. Hükümetlerinin devrildiğini ve demokratik bir siyasal yaşama geçmeyi arzulayan halk kitlelerinden, ülkesinde siyasal açıdan bir değişiklik beklemeyip sadece yolsuzluğun bitmesi ve daha fazla ekonomik imkanlar arzulayan halk hareketlerine kadar birbirinden bağımsız ve farklı bir çok halk hareketi Arap Baharı olarak adlandırılan bu sürecin birer öznesi olmuşlardır.

Bu bağlamda çalışmamızda Arap Baharı sürecinde bölgede ortaya çıkan çatışma ve kaos ortamında bölgenin fikirselsel ve ideolojik anlamda birbirinin zıttı iki kutup olan, bölgede siyasal ve askeri açıdan etkin rol oynayan İran ve Suudi Arabistan'ın güvenlik harcamalarındaki değişiminin ekonomi politik analizi yapılacaktır. Çalışma dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde ekonomi politik ve uluslararası ekonomi politik kavramlarına değinilecektir.. Çalışmanın ikinci bölümünde Güvenlik kavramı ile ilgili literatüre dayalı bilgiler aktarılacak, güvenlik olgusunun ve güvenlik harcamalarının teorik dayanakları anlatılacaktır. Üçüncü bölümünde de Arap Baharı ile ilgili genel bilgilere değinilecek, bu sürecin sosyolojik, ekonomik ve siyasi nedenleri açıklanarak güvenlik algısında meydana getirdiği değişiklikler küresel ve bölgesel açıdan ele alınacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sürecinin etkisiyle gerçekleştirmiş olduğu güvenlik harcamaları grafiklerle gösterilerek Arap Baharının bu harcamalar üzerindeki etkisinin ekonomi politik analizi gerçekleştirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİĞİN TANIMI VE TEMEL YAKLAŞIMLARI

1.1.Ekonomi Politik

Ekonomik olguların incelenmesinin, ekonomik düşüncenin diğer düşüncelerden ayrılmamış olmasından dolayı tam olarak ilk ne zaman ortaya çıktığını söylemek imkânsızdır. Anikin 'in belirttiği üzere; ekonomi tarihçilerinin farklı noktaları başlangıç almaları da şaşırtıcı değildir. Kimi tarihçiler antik Yunanlıları ele alırken, kimileri ise eski Mısır papirüslerini, Hammurabi Kanunlarını veya Hindu Vedalarını ele alarak işe başlamaktadır. Bu farklı başlangıç noktalarının ortak özelliği ise ekonomik düşüncüyü oluşturan üretim, mübadele ve bölüşümdür. Bu konular ya Antikçağda olduğu gibi filozoflarca ya da Ortaçağda olduğu gibi tanrıbilimcilerce incelenmiş; felsefe ve tanrıbilim dışında, bağımsız bir 'ekonomi bilimi' söz konusu olmamıştır.¹

Ekonomi politik kavramı tarih içerisinde birçok iktisatçı tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlar şu şekilde ifade edilebilir.

Smith: "Bir devlet adamı ya da kanun yapıcı ile ilgili bir bilim kolu sayıldığında, siyasal ekonomi, iki ayrı amaç güder: birincisi, halka bol bir gelir veya geçim sağlamak yahut daha doğrusu, onların, kendileri için böyle bir gelir ve geçim sağlamalarını mümkün kılmak; ikincisi, devleti ya da toplumu kamu hizmetlerine yetecek bir gelire donatmaktır. Halkı da, hükümdarı da zengin etmek gayesini gözetir."²

Ricardo: "Toplumun değişik aşamalarında yeryüzünden sağlanan toplam üretimin üç sınıf arasında rant, kâr ve ücret olarak paylaşımı farklı olacaktır...[işte] bu bölüşümü düzenleyen yasaların belirlenmesi ekonomi politiğin baş sorunudur."³

¹ Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

² İşaya Üşür, "Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?", Praksis Yayınları, Sayı:10,2003 Syf: 211

³ John Ravenhill, Global Political Economy, Oxford University Press, UK, 2008, s.17.

Hegel: Ekonomi politik; “bu görüş noktasından [emek ve ihtiyaçlar] hareket eden bilimdir, ve buradan hareketle kitlelerin ilişkilerini ve davranışlarını, bütün karmaşıklığı ve kalitatif ve kantitatif karakteri içinde açıklamaya çalışır.”⁴

Senior; Ekonomi politik “(...) üretim, tüketim, mübadele ve servetin bölüşümünü düzenleyen yasaları içeren organize bilginin oluşturduğu bir disiplindir. Bu açıdan siyasal iktisat, refahla değil servetle ilgilenir.”⁵

Marx: “Manüfaktür (Aktaran; Ersoy, 2008: 354.) döneminde sırasında ilk kez bir bilim olarak ortaya çıkan ekonomi politik, toplumsal işbölümüne yalnızca manüfaktür açısından bakmakta ve onda, ancak, belli miktarda emekle daha fazla meta üretmenin, ve dolayısıyla metaların ucuzlatılmasının, sermaye birikiminin hızlanmasının yollarını görmektedir.”⁶

Engels: “Ekonomi politik, en geniş anlamda, insan toplumunda maddesel yaşama araçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimidir.”⁷

Lenin: "Ekonomi-politik 'üretimle' değil, üretim içindeki insanların toplumsal ilişkileriyle, üretimin toplumsal yapısıyla uğraşır." ⁸

Savran: “Ekonomi politik bugün üniversitelerde yaygın olarak okutulan neo-klasik iktisattan farklı olarak, iktisat (ekonomi) bilimini sınıflar arasındaki ilişkilerin araştırılması olarak gören ve kapitalizm tahlilini emek değer teorisi olarak anılan çerçevede içinde geliştiren iktisadi düşünce okuludur.”⁹

⁴ İşaya Üşür, “Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?”, Praksis Yayınları, Sayı:10, 2003, Syf: 211-238

⁵ Watson M, “Theoretical Traditions in Global Political Economy, Oxford University Press, UK, 2008 Syf:354 ”

⁶ Chris Brown, Uluslararası İlişkileri Anlamak, Yayın Odası, İstanbul, 2007, s.23.

⁷ İşaya Üşür, a.g.e, Syf:227

⁸ İşaya Üşür, a.g.e Syf:228

⁹ John Ravenhill, Global Political Economy, Oxford University Press, UK, 2008, s.20.

1.2.Uluslararası Ekonomi Politik

Uluslararası ekonomi politik; uluslararası ilişkiler kapsamında gelişmiş, ekonomi ve politika bilimini de içerisine alan bir bilim dalıdır. Esas olarak devletlerin politik olarak gerçekleştirmiş olduğu ilişkileri iktisadi açıdan detaylı biçimde irdeleyen bir bilim dalı gibi algılansa da, kullanılan kavramlar ve kapsamına dahil olan komplike yapılar nedeniyle daha detaylı incelemeyi de mecbur kılmaktadır.¹⁰ Uluslararası ekonomi politiği, yalnızca belli bir teorik bilim alanı şekli dışında, temel maksadı uluslararası arenada güç ve refahın birbirini nasıl etki altına alıp biçimlendirdiğini idrak eden bilim dalı biçiminde tanımlamak mümkündür.¹¹

Birçok yazar, uluslararası ekonomi politik kavramını yalnızca bir teori şeklinde değerlendirilemeyeceği savını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda uluslararası ekonomi politik, yeni bir araştırma şekli, yeni bir perspektif ve muhtelif yaklaşımları, sayıları, kavramları ve yöntemleri kapsayan sorular bütünü şeklinde kabul görmektedir. Günümüzde önemi her geçen gün artan Uluslararası Ekonomi Politik'in temel nitelikleri aşağıdaki biçimde sıralanabilmektedir:¹²

- Uluslararası ekonomi politik, iktisadi sistem ile politik sistemin koordineli çalıştığı bilim dalıdır,
- Uluslararası ekonomi politik, yalnızca kavramsal olarak değerlendirilebilecek bir bilim dalı değildir,
- Globalleşme ile uluslararası ekonomi politiğin gelişim süreci hızlanmıştır.
- Kapsamı ve içerisinde yer alan terimlerin fazlalığı sebebiyle çeşitli yaklaşımlarla beraber idrak edilebilecek kadar geniş bir alanı içerisine almaktadır.
- Uluslararası ekonomi politik, özerk bir yapıya sahiptir.
- Uluslararası ekonomi politiğin ayrı bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ve gelişmesi, uluslararası örgütlerin kurulmasına neden olmuştur.

¹⁰ Atilla Sandıklı, "Uluslararası Ekonomi Politik", Bilgesam, 2008, s.7-8.

¹¹ Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Uluslararası Politik Ekonomi", İçinde: Şaban Kardaş ve Ali Balcı,

Uluslararası İlişkiler'e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, İstanbul: Küre Yay. 2014, ss.1-11.

¹² Ali Şen, "Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir?", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.12, S.1-2, 1998, ss.393-409.

1.3.Uluslararası Ekonomi Politigin İnceleme Alanı ve Tarihsel Arka Plan

Modern dünyada ulusal ve uluslararası ölçekte ekonomi (piyasa) ve siyaset kurumu (devlet) arasında artan karşılıklı münasebetler karmaşık bir yapı oluşturmuştur. Bu yapının anlaşılması üzerine düşünceler, ekonomi politik adında bir disiplin dalı olarak 1970'lerden itibaren ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilginin oluşmasında uluslararası gelişmeler etkili olmuştur:

- OPEC'in uyguladığı petrol ambargosu
- Bretton Woods sisteminin çökmesi

Çok uluslu şirket yapıları ve gerçekleşen çok uluslu üretim dinamikleri, ülkeler ve coğrafyalar arasındaki finansal etkileşimi arttırırken ticaret hacminin de genişlemesini sağlamıştır.

Uluslararası ekonomi politik bağlamı tartışmalar her geçen gün ivme kazanmaktadır. Örneğin, kimi sosyal bilimcilere göre üçüncü dünya ülkelerinin (az gelişmiş ülkeler) fakirlik sorunu küresel ekonomik sistemdeki dengesizlikten ve refahın asimetrik dağılımından kaynaklanıyor iken bazıları bu sonucun (fakirliğin) az gelişmiş ülkelerdeki devlet yapılarının ve hükümet tasarruflarının, yanlış politika ve kararlarının, bir neticesi olduğu görüşünde ittifak etmektedir.

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde uluslar arası sistemin hegemon gücü durumunda olan İngiltere artık bu pozisyonunu kaybetmiş, savaştan güçlenerek çıkan Amerika Birleşik Devletleri ise kendi içine çekilmişti. Büyük Buhran ile sarsılan ABD, 1928 yılının sonuna kadar ekonomik durgunluk evresi yaşadı. Edindiği ihracat fazlası ile dünyanın net kreditörü konumuna geldi. Bu esnada ülkede otomobil, yapı, elektrikle çalışan makineler gibi yeni endüstriler gelişmeye başladı. Yeni gelişen endüstrilere talebin fazla olması borsanın spekülatif olmasına sebep oluyordu. Öyle ki 1928 yılında, Amerika verdiği kredileri New York Borsası için geri çekmek durumunda kaldı.

1920'lerde borsa dışındaki ekonomik göstergeler oldukça iyi durumdaydı. Üretim ve istihdam oranı yüksekti. Ücretler çok fazla yükselmüyordu ve fiyatlar istikrarlıydı. Birçok insan hala aşırı derecede fakirdi ancak halkın büyük çoğunluğu hiç olmadığı kadar rahat ve

varlıktıydı. Ancak o yıllarda Amerikalılarda minimum fiziksel eforu sarf ederek zengin olma isteği hakimdi. İnsanların bu ruh hallerinin ve spekülasyonun ne derece hakim olduğunun kanıtı, 1926 yılında Florida'da meydana gelen gayri menkul patlamasıydı. Bu olay klasik bir spekülatif balonun tüm özelliklerini kendi içinde barındırıyordu.

Florida Gayrimenkul Spekülasyonu

Floridalılar bölgede kış şartlarının kuzeydeki eyaletlere göre daha iyi olmasına, taşımacılık problemlerinin çözülmüş olmasına dayanarak Florida'daki gayrimenkullerin değer kazanacağını düşündüler. Eyalette Florida'nın bir tatil cennetine dönüşeceği inancı hakimdi. Bu durumda o gün aldıkları toprakların gelecekte birkaç kat değerleneceğini düşünenler hiç de az değildi. Halkın büyük çoğunluğu bu inançla gayrimenkule yatırım yaptı. Ancak 1928 yılının 18 Eylül'ünde hiç hesapta olmayan bir tropik kasırga 400 insanın ölümüne, binlerce evin hasar görmesine ve tonlarca deniz suyunun yatları parçalayıp sokaklara taşmasına neden oldu. Satın alınmış olan gayrimenkuller satılmaya çalışıldı ancak değerinin çok altına bile satılamadı. Bu durum bir spekülatif balonun patlayışıydı.

Büyük Buhran ve sonrasında uygulanan politikalar krizin dünya çapında yaşanmasına neden olmuştur. ABD'nin izolasyonist politikalarından vazgeçmesi ile birlikte ABD Kongresi'nin onayladığı Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası diğer ülkelerle gümrük tarifelerinin indirilmesi konusunda görüşmeler yapılmasına imkân vermektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi ve uluslararası ekonomik işbirliği yönünde atılan bu adım, Avrupa'da savaş tehdidinin belirmesinden sonra ABD'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması ile sonuçlandı.

Yeni bir uluslararası düzen oluşturma yönünde atılan bu adımlar II. Dünya Savaşı bitmeden sonuç vermeye başladı. 1944 yılında müttefik devletlerin katılımıyla Bretton Woods Anlaşması ile ABD önderliğinde kurulan yeni dünya düzenini oluşturacak kurumlar şekillenmeye başladı. Sosyalist olmayan ülkeleri kapsayan bu yeni uluslararası ekonomik düzenin üç temel kurumu vardı:

1. Uluslararası parasal işbirliğinden sorumlu olan Uluslararası Para Fonu (IMF)
2. Dünya ticaretinin serbestleşmesine yönelik müzakereleri yürütecek Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşmalarını düzenleyecek olan, GATT

3. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım ve kalkınma planları hazırlayacak olan,
Dünya Bankası

Küresel ekonomide söz sahibi olan kurumlarda, ABD'nin etkili bir gücü olduğu bilinmektedir.¹³ Dünya Bankası başkanının *ABD vatandaşı olma zorunluluğu* kuralı, temel olarak, ABD'nin etki gücünün en açık göstergesidir. Bunun yanında, G7 ülkelerinin IMF'deki kritik kararlarda oy hakkı/gücü % 45 iken, sadece ABD bu rakamın % 17'sine sahiptir. ABD kararları tek taraflı bloke etme (*unilateral blocking*) gücüne sahiptir.¹⁴

1820 yılından I. Dünya Savaşı'na kadar süren ve Pax Britannica olarak bilinen, Britanya'nın uluslararası ekonomik sisteme önderlik ettiği döneme benzerliğinden dolayı, II. Dünya Savaşını takip eden 25 yıllık döneme Pax Americana adı verilmiştir. Her iki dönemde de iki dünya gücünün liderliğinde siyasi ve ekonomik alanda istikrar ve barışı mümkün olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan liberal ekonomik sistem, dünya ekonomisinde yüksek oranlı bir büyümenin gerçekleşmesini sağladı. Günümüzün küreselleşen ekonomilerinin ortaya çıkmasının şartlarını hazırlamıştır. 1970'li yıllarda ABD - Sovyetler Birliği münasebetlerinde gerçekleşen iyi atmosfer güvenlik merkezli meseleleri arka plana iterken Bretton Woods kur sisteminin çökmesi, petrol krizinin yaşanması ve işsizlik ve durgunluğun bir arada görülmesi anlamına gelen stagflasyonun ortaya çıkması gibi ekonomik gelişmeler politika ile ekonomi arasındaki ilişkinin daha fazla dikkati çekmesine sebep oldu.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan sistemde 1970'lerin başından itibaren problemler baş gösterdi. Altın-dolar standardına dayalı sistem ortadan kalkmış ve yerini esnek kur sistemine bırakmıştı. Yeni kur sisteminde dolar eskisi gibi anahtar para değildi ama yine de güçlü idi. Özellikle yaşanan petrol krizleri dolara olan talebi arttırarak doların gücünü muhafaza etmesini sağlamıştır.

¹³ John Ravenhill, *Global Political Economy*, Oxford University Press, UK, 2008, s.21.

¹⁴ Ravenhill, a.g.e. s.21.

1.4.Uluslararası Ekonomi Politğin Temel Unsurları

1.4.1. Devlet

Devlet, belirli bir coğrafi bölge ve nüfusu idare eden, yani bunlar hakkında önemli kararlar alan bir yasal kurum ya da birbiriyle uyumlu ve özerk kurumlar sistemi olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ 17'nci yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası toplumda hâkim aktör durumuna gelmiştir ve kendi sınırları içinde şiddet tekeline elinde bulunduran, hükümet etme aygıtı olarak kabul edilmektedir.

Gerek devletlerin gerekse piyasaların çok önem verdiği politik meselelerden biri güvenlidir. Yabancı istilaları ve işgaller, şiddete maruz kalma veya salgın hastalıklar gibi fiziki tehditlerin karşısında kendini güvende hissetme insanların hem bireysel hem de kolektif olarak müşterek ettikleri ortak ihtiyaçlarının en önemli unsurudur. İnsanlar ayrıca sahip oldukları mülkleri, iş yerlerini ve iş sistemlerini ve servet birikimlerini oldukları gibi, dinlerini, kültürlerini genel itibariyle kendilerini üzerinden tanımladıkları kimliklerini de koruma güdüsüyle hareket ederler. Bu bağlamda, toplum sözleşmeleri sonucu oluşmuş olan devlet aygıtının yerleşmesi süresinde başat unsur olmuş olan güvenlik ihtiyacı tarih boyunca sürmeye devam edecektir.

1.4.2. Piyasa

Piyasa temel anlamda, alıcı ve satıcıların karşılaştıkları; dolaşımın gerçekleştirildiği yerdir. Piyasayı sermaye-yoğun üretim yapan karmaşık sanayi ve hizmet işletmeleri, yeryüzüne dağılmış olan küresel sermayeli ulus-üstü şirketler, bunların faaliyetlerini finanse eden, kredi verici kurumlar, bankalar, ve yoğun satış-pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştiği kurum ve kuruluşların bütünü ile eşleştirebiliriz.

Bireysel tercihleri, istekleri ve satın alma güçlerini yansıtan talep ve üreticinin arzı piyasada karşılaşır ve kesiştikleri yerde denge fiyatı oluşur. John Keynes, Klasik İktisat Okulunun savunduğu ekonominin kendi doğası gereği otomatikman dengeye geleceği yaklaşımını reddederek piyasaların müdahale olmazsa başarısız olacağını iddia etmiştir.

¹⁵ Mehmet Altan, "Uluslararası Ekonomi Politik", Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013, Syf:15

Keynes devlet müdahalesi olmazsa piyasaların başarısızlığa mahkûm olacağını söylemiş, piyasaların adalet ve eşitliği garanti altına almadığını da vurgulamıştır. Buradan hareketle devletin piyasaların içinde bir aktör olarak yer aldığı karma ekonomik modellerde devlet karar vericilerden bir faktör olarak piyasayı etkilemekte fakat tek başına domine etmemektedir.

1.4.3. Toplum

Toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşen, belli bir coğrafi mekanda yaşayan ve ortak bir kültürü paylaşan pek çok sayıdaki insanın oluşturduğu birlikteliğe “toplum” denir. Farklı sosyal gruplar kendi sosyal sistemlerinin tarihini, kültürünü tanımak ve bu birikimlerini korumak isterler. Burada farklı bileşenlerden oluşmuş modernite tanımlaması ile bir ‘ulus’ çatısı altında bir devlet sınırları içerisinde birleşmiş olsalar da bir gerilime sebep olabilmektedir. Devlet içinde, kabileleri, aşiretleri, çeşitli etnik ve dini gruplardan oluşan bir çok farklı sosyal grubu barındırmaktadır.

Buradan hareketle, toplumun devlet ve ekonomi ile olan ilişkileri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre ekonomi, sosyal davranışın koordinasyonuna yarayan bir sistemden başka bir şey değildir. Emek, tarım ve sanayi malları, hizmetler gibi belirli kalemlerin piyasaları bu faktörleri birbirleriyle ilişkilendiren bir piyasa sisteminden ayrı düşünülemez. Giderek küreselleşen bir dünyada, piyasa sistemleri, üretilen malları diğer ülkelerdeki insanlar için daha kaliteli, ucuz veya daha cazip hâle getirdikçe, farklı toplumları ve bunların sahip oldukları değerleri birbirleriyle bağlantılı hâle getirmektedir. Düzenlemelerin nispeten az olduğu piyasalar, sosyal açıdan bir “koordinatör olmaksızın koordinasyon” fonksiyonunu yerine getirebilmekte; buna karşılık daha otoriter sistemlerde piyasalar, “katı bir koordinatör” olarak işlev görmektedirler.

1.5.Uluslararası Ekonomi Politikinin Geleneksel Yaklaşımları

Literatürde, Realizmin “Konzervatizm” olarak da isimlendirildiği görülürken, benzer şekilde, Liberalizmin Pluralizm veya Transnasyonalizm olarak ve Marksizmin de, Radikal / Globalist / Eleştirel Teori olarak kullanıldığı görülmektedir ¹⁶ Farklı kategorizasyonları,

¹⁶ Tayyar Arı'ya göre uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalar genelde iki ya da üç ana okula ayrılarak ele alınmaktadır. Holsti'nin Bölücü Disiplin (*Dividing Discipline*) (1984) adlı çalışmasına göre **klasik geleneksel**

Tayyar Arı şu şekilde açıklamaktadır: “Hemen hepsinin aynı şeyi farklı şekilde kavramlaştırdıkları dikkati çekmektedir” Marksizmin “Globalizm” olarak geçmesinin nedenini ise Arı, şu şekilde ifade etmektedir: “Genellikle Marksist yazarların ilgilendiği bir konu olmasına rağmen soruna Marksist olmayan yazarlar da ilgi duyduğundan bu teorik yaklaşım ‘Marksizm’ yerine genellikle ‘globalizm’ kavramıyla ifade edilmektedir... Doğrudan doğruya Marksist ya da neoMarksist olarak nitelenmeseler de Marx’ın görüşlerinden etkilenmiş yazarlardan sayılan Wallerstein, Galtung ve Modelski globalist teorinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuş yazarlar arasında bulunmaktadır”.¹⁷

1.5.1. Realist Yaklaşım

Siyasal realizm, *Reelpolitik* veya ‘güç siyaseti’ en eski ve en fazla benimsenmiş uluslar arası ilişkiler teorisidir. Realistler insan bencilliğini ‘egoizm’i vurgular, siyaset yaşamda üst düzey bir otoritenin yokluğu yani anarşi üzerinden gücü ve güç kullanmayı kutsar. İnsan doğasının, yaratılıştan gelen kötülüğüne inanırlar. Bu düşünce Rönesans dönemi düşünürü Machiavelli’nin ifade ettiği gibi siyasette biz ‘insanların tümü kötüyümüş ve uygun durumlarda içlerindeki kötülüğü her zaman dışa vuracaklarmış gibi davranmalıyız’ düşüncesi hâkimdir. 20.yüzyılın simge isimlerinden Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, John Mearsheimer ile Edward Carr bu kuramın önemli düşünürlerindedir.

Realizme göre devletler ekonomik ve askeri güç için yarışır, savaş/çatışma doğaldır. Anarşik yapıdaki uluslararası sistemde, devletler için esas olan güvenlidir. Ekonomik ve askeri güçlerini artırma arayışında olan devletlerin bu arayışı temelde

teoriler, global toplum teorileri ve neo-Marksist teoriler, Viotti ve Kauppi’nin Uluslararası İlişkiler Teorileri (*International Relations Theory*) (1993) ve Zacher ve Matthew’in Liberal Uluslararası Teori (*Liberal International Theory*) adlı çalışmalarına göre **realizm, pluralizm ve globalizm**, Barry Buzan’ın Realizmin Zamansız Bilgeliği (*The Timeless Wisdom of Realism*) adlı çalışmasına göre **realizm, liberalizm ve Marksizm**, Nelson ve Olin’in Neden Savaş? (*Why War?*) (1979) ve Torbjörn L. Knutsen’in Uluslararası İlişkiler Tarihi: Bir Giriş (*A History of International Relations, An Introduction*) (1992) adlı çalışmalarına göre **konzervatizm, liberalizm ve radikalizm** ayrımı ve buna karşılık gelen **realizm, liberalizm, globalizm** ayrımı... Hedley Bull’un Dünya Siyasetinde Dünya Düzeni Var mı? (*Does World Order Exist in World Politics*) (1993) adlı çalışmasına göre **realist yaklaşım, kozmopolitan yaklaşım ve uluslararası toplum yaklaşımı**.

¹⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yay, 2006, s.46.

çatışmaya dayanır ve temel araç güce başvurmadır. İdealizm gibi davranışsalci metodolojiye sahip olan Realizme göre insan doğası kötü, egoist ve saldırgandır. Morgenthau'ya göre ise Realizmin asıl nedeni “insan doğasının bir ürünü olan *günahtr*”.¹⁸ “Devletlerin saldırgan ve güç arayışında olmaları, onları kuran hiç de mükemmel olmayan insan malzemesinden kaynaklanmaktadır”.¹⁹

Globalist bakış açısı da analizlerinde (*sermaye birikimi* olgusunun yanında), realizmde olduğu gibi *güç* unsuruna dikkat çeker ve “çıklarlar çatışması” olgusu temel alınır. Bunun da ötesinde, çıkar çatışması, *kolonyal sömürü* unsuru doğuran sebep olarak kabul edilir. İleriki bölümlerde detaylıca açıklanacağı üzere, Globalizm'e göre gelişmiş olan “Merkez” ülkeler “Çevre” ülkeleri üzerinde güç uygularlar: “Ellerindeki gücü diğer bölgelerin kapitalist dünya sisteminin bir parçası haline getirilmesinde önemli bir unsur olarak kullanmışlardır”.²⁰

Liberal ve Realist (ve Neo-realist) bakış açıları arasındaki temel tartışma, (1980'ler ve 1990'lar boyunca) Çok Uluslu Şirketlerin ve devlet dışı aktörlerin, uluslararası ekonomik sistemi yoğun olarak etkileyebilme imkan ve kabiliyetlerinin hızla artmış olmasından dolayı, uluslararası sistemi hangisinin domine edeceği konusu olmuştur. Bu yıllarda yapılmış olan birçok çalışmada, uluslararası kurum ve kuruluşların ve devlet dışı aktörlerin, ulus-devletin uluslararası sistemdeki dominant rolünün yerine geçmeye başladığı iddiası yer almaktadır.²¹

Merkantilizm

Merkantilizm, dar anlamda devletlerin ihracatı teşvik edip ithalatı kısıtlayarak zenginlik ve güç yaratma amacıyla ticaret fazlası oluşturmaya yönelik gayretleri olarak

¹⁸ Chris Brown, Uluslararası İlişkileri Anlamak, Yayın Odası, İstanbul, 2007, s.24.

¹⁹ Brown, a.g.e. s.24.

²⁰ Veysel Ayhan, İmparatorluk Yolu, Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, Ankara, s.61.

²¹ Gilpin, R, Global Political Economy, Understanding the International Economic Order, Princeton University Press, New Jersey, 2001, s.362.

tanımlanırken geniş anlamda -uluslararası ekonomi politikte- güvenliği millî meselelerin merkezine yerleştiren teorik bir perspektif olarak tanımlanır.²²

Merkantilistler ile Realistlerin düşünceleri genellikle bir grup olarak görülmüştür, çünkü her iki kuramda da güç kutsanır, devletin politikaya ve ekonomiye olan domino etkisi tartışılır. Bu çalışmada da Merkantilizmin, Realizm başlığı altında incelenmesi yolu tercih edilmiştir.

Merkantilistler için olduğu gibi realistler için de ulus devlet uluslararası sistem içindeki temel aktördür. Realizmin temel görüşlerinden biri uluslararası ulus devletler sisteminin sürekli bir potansiyel anarşi ve savaş durumu içinde olduğudur. Çünkü çatışan millî çıkarlar devletleri sınırlı kaynaklar için birbirleriyle rekabet etmeye zorlamaktadır. Merkantilistlerde olduğu gibi realistler de devletler arasındaki rekabetin sıfır toplamı bir sonucu olduğunu düşünmektedirler. Bir devletin nispi kazancı diğer devletler tarafından bir kayıp olarak algılanabilir.²³

Realistler ile Merkantilistler bir noktada ayrı konumlanırlar. Bu devletin ekonomik güç ile askeri güce verdikleri önem derecesine göre bir ayrışmadır. Realistler devletin askeri gücünün düşman güçlerini def etmekte etkili bir silah olacağını düşünürken, merkantilistler çatışmaların ekonomik temelli olduğunu vurgular, bir devletin kendini savunması için, silahlar elde edebilmesi için güçlü bir ekonomiye sahip olma zorunluluğunun altını çizerek.

Ekonomik Milliyetçilik

Klasik merkantilizm eşitlikçi olmayan dış ticaret yoluyla servet ve güç elde etmeye odaklanmış iken ekonomik milliyetçilik millî ekonomideki içsel gelişmelere yoğunlaşmıştır.

Ekonomik milliyetçilik 1840'lara gelindiğinde ciddi bir popülarite kazanmıştır.

Ekonomik milliyetçilik 1840'lara gelindiğinde ciddi bir popülarite kazanmış İngiltere'nin zengin ve güçlü hâle gelmesi karşısında ABD, Alman Prenslükleri ve

²² Mehmet Altan, "Uluslararası Ekonomi Politik", Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013, Syf:29

²³ A.g.e. Syf:29

Avrupa'nın diğer dağınık güçleri bağımsızlıkları konusunda ciddi kaygılar hissetmişler ve İngiltere'nin kendilerine göre saldırgan liberal politikalarından korunmak için ekonomik milliyetçilik politikalarına başvurma yoluna gitmişlerdir.

Günümüzün kalkınmış ülkeleri de başlangıçta yeni kurulan sanayilerini korumaya yönelik olarak devletçi iktisat politikaları (bebek endüstri tezi) uygulamışlar; korumacı politikalar sayesinde ulusal ekonominin üretici temelini oluşturduktan sonra ise serbest ticareti savunmaya başlamışlardır. Friedrich List tarafından bu durum, “önden giden kişinin, duvara tırmandıktan sonra arkadan gelenlerin önünü kesmek için merdiveni itmesine” benzetilmektedir.

Neo-Merkantilizm

Merkantilist düşüncenin birçok politikasını onaylamakla birlikte korumacılığın sadece dış ticaret rejiminde değil para ve maliye politikalarını da kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektiğini savunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu politikaların engelleyici faktörü daha da gizlenmiş ve uygulanması sistematik inceliklerle uygun bulunmuştur.

Bretton Woods sisteminin yıkılmasının ardından ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık gittikçe artmıştır. 1973, 1979 petrol bunalımları OPEC ülkelerinin elinde ekonomik ve siyasi bir gücün teşkilini sağlarken, petrole bağımlı ülkelerde farklı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu petrol ithalatçısı ülkelerin siyasi hedeflerinde ekonomik güvenliğin ilk sıralara yerleşmesini beraberinde getirmiştir.

1.5.2. Liberal Yaklaşım

Liberalizm, bilimsel yaklaşımlı rasyonalizmin, özgürlüklerin ve insanoğlunun ilerlemesinin savunulduğu bir yaklaşımdır. İnsan haklarına, demokrasiye, anayasalcılığa, devletlerin güçlerinin sınırlandırılmasına yönelik düşüncelerin bir bütünüdür. Piyasa kapitalizminin kıt kaynakların etkili bir surette toplum içinde bölüştürülerek refahın yükseleceğini iddia eden bir iktisat teorisidir.

Genel bir deyişle liberaller, demokrasinin aristokrasiye; serbest ticaretin de kapalı ekonomik modele karşı kabul edilmesinin savaşa son vereceğini ifade etmektedirler. Liberaller için barış, anormal bir şey değildir. Kant'ın deyişiyse barış, ebedi bir hal alabilir.

Liberalizmin "Pluralist" yaklaşım olarak da ifade edilmesinin temel sebebi liberal teoride devlet içi (sivil toplum örgütleri, kamu vicdanı vb.) unsurların yanı sıra uluslararası kurum ve kuruluşların (IMF, DB, DTÖ, Çok Uluslu Şirketler vb.) üzerinde daha fazla durulmasıdır. Ancak, Realist (ve Neo-realist) bakış açısı da bu unsurları görmezlikten gelmemekte, tersine, analizlerine önemle dahil etmektedir. Örneğin, Gilpin'in, 1987'de hesaba katmadığını açıkça belirttiği unsurlara, Küresel Ekonomi Politik (*Global Political Economy*) (2001) kitabında geniş olarak yer verdiği görülmektedir. Gilpin'in, bu kitabında kullandığı Ekonomi-Politik Sistem ekonomiyi, dev şirketleri, güçlü sendikaları ve büyük tarımsal işletmeleri kapsayan, önemli ekonomik aktörlerden ve kurumlardan oluşan bir sosyopolitik sistemdir. Ancak, Gilpin tarafından önemle vurgulanmaktadır ki bu güçlü aktörlerden en önemlisi ulus devletlerdir.²⁴

Neo-Liberalizm ve Muhafazakârlık

1980'li yılların başında, bugün neoliberalizm olarak adlandırılan klasik liberal görüş neo-muhafazakârlık (neoconservatism) adıyla güçlü bir akım olarak ortaya çıktı. İngiltere'de başbakan Margaret Thatcher ve ABD'de başkan Ronald Reagan bu fikirlerin temel uygulayıcıları idiler. Piyasayı özgürleştirmek ve ekonomiyi büyütmek için İngiltere'de ve ABD'de neoliberal politikalar, özel sektör üzerindeki devlet kontrolünü azaltmak, vergileri düşürmek ve piyasalardaki düzenlemeleri ortadan kaldırmak üzere tasarlandı. Güçlü bir antikomünist duruş sergileyen her iki lider tarafından da devletin güvenlik hariç her alanda küçültülmesi savunuluyordu.

Küreselleşme ve Ekonomik Liberalizm

Cypher'in belirttiği üzere, nesnel bir eğilim olarak küreselleşme, ticaretin, finansal piyasaların ve üretim sistemlerinin ülke sınırlarının ötesinde derinleşmesini ve güçlenmesini vurgular. İdeoloji olarak küreselleşme ise, hem birleşmeye giden bu

²⁴ Gilpin, a.g.e. s.38.

eğilimlerin kaçınılmazlığı ve arzu edilirliliği, hem de eğilimden doğan anormal değişimlerin varlığını inkâr anlamına gelmektedir.

1980'lerin sonunda başlayan günümüz dünyasında ciddi tesirleri her geçen gün artan küreselleşme olgusu, ulus devletlerin bireylerini karşılıklı etkileşime sokmuş, ulus ötesi şirketler ve sivil toplum örgütleri marifetiyle ülkelerin fiziki sınırlarını aşan her geçen gün etkisi kitleleri saran bir akıma sebep olmuştur. İktisadi olarak bir markanın üretim aşamasında onlarca ülke rol alabilir hale gelmiş, reklamları onlarcasında oynatılabilir ve talebi ulus ötesi faktörlerce belirlenebilir kılmıştır.

1.5.3. Marksist Yaklaşım

Marksist literatür, bilindiği üzere, Bretton Woods kurumlarının varlığına eleştirel bakmaktadır. Örneğin, Ellen **Meiksins Wood**, küresel ölçekte işlem yapma gücüne sahip Bretton Woods kurumlarının (IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü) görünüşteki kuruluş amaçları dışında(ki), hedeflerinin, “diğer ekonomileri, bu ekonomilerin [doğal] kaynaklarını, emek güçlerini ve pazarlarını Batılı ve özellikle ABD sermayesine açmak” olduğuna vurgu yaparken, ABD'nin “kapitalist kuralların uluslararasılaşması” adı altında, *Üçüncü Dünya*'da “kendi pazarını genişletmenin araçları olarak...bir tür *gelişme* ve *modernleşmeyi* teşvik etmekle ilgilendiği” ifadesini kullanmaktadır.²⁵

ABD eski başkanlarından **Jimmy Carter**'ın ulusal güvenlik danışmanlığı görevinde (1977-1981 yılları arasında) bulunmuş olan **Zbigniew Brezinski**'nin, *Tercih* isimli kitabındaki **Küresel Hegemonyanın Doğal Öğretisi** başlıklı bölüme göre, küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler için *sihirli* bir sözcüktür: “[Çok Uluslu Şirketlere] göre bu sihirli sözcük büyük bir değer teşkil eder: Modern tarihin ulusal çağında bulunan dünya çapındaki ekonomik faaliyetler üzerindeki geleneksel kısıtlamaların geçişine izin verilmesi” ile “küreselleşme ABD siyasi ve iş çevrelerinin seçkinlerinin resmî olmayan ideolojisi olmuştur”.²⁶

²⁵ Ellen Meiksins Wood, Sermaye İmparatorluğu, Epos Yayınları, Ankara, 2006, Syf:148

²⁶ Zbigniew Brezinski, Büyük Satranç Tahtası, ABD'nin Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeo-stratejik Gereklilikleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s.176.

Dünya Sistemler Teorisi, Immanuel Wallerstein'ın ortaya attığı ve temelini marksizmden alan bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Teoriye göre dünya ülkeleri merkez (core), çevre (periphery) ve yarı çevre (semi periphery) olarak üç gruptan oluşur. Merkezde yer alan ülkeler sanayisi gelişmiş, hammadde alan ve sanayi ürünü ihraç eden ülkelerdir. Çevre ülkelerse tam tersine sanayisi gelişmemiş, hammaddesini ihraç ederek sanayi ürünleri ithal eden fakir ülkelerdir. Yarı-çevre ülkeleri ise iki arada kalmış, her iki taraftan da bir kaç özellik taşıyan ülkelerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK KAVRAMI VE EKONOMİ POLİTİK YAKLAŞIMLARININ GÜVENLİK ALGILARI

1.1.Kavram Olarak Güvenlik Tanımı ve İlişkin Kavramlar

Güvenlik kavramını anlamak, hangi koşullar altında güvenliğin elde edildiğini belirlemekten temel olarak farklı bir tür entelektüel uğraştır. Kavramsal açıklık, mantıksal olarak, güvenliğin gerekli koşullarını araştırmaktan önce gelmektedir. Çünkü bu tür koşulların tanımlanması, bir güvenlik kavramını gerektirir. Bu nedenle, Güvenlik Çalışmaları alanı ile bağlantılı bir incelemeye başlamadan önce, bu kavramın ne anlama geldiğini belirtmekte yarar vardır. Herhangi bir çatışma durumunda, aktörlerin kendi öz kazanımlarını diğer aktörlerin tehditlerine rağmen devam ettirebilmeleri ve koruyabilmeleri olarak tanımladığımız güvenlik kavramını David Baldwin, “sahip olunan kazanımlara gelebilecek bir zararın en düşük olduğu hal” şeklinde tanımlarken²⁷ Buzan’a göre ise, asıl güvenlik, tehditten özgür kalabilme gayretidir.²⁸

Güvenlik kavramının, fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki boyutu vardır. Tarih boyunca, daha ziyade güvenliğin fiziksel boyutu üzerinde durulmuş ve devletin sınırlarını başka devletlerin saldırı ve tehdidinden uzak tutmak, devletlerin güvenlik anlayışlarının en temel unsuru olmuştur. Fakat güvenlik, fiziksel tehditlerden özgür olmanın nesnel durumundan daha fazlasını içerir. Bu çerçevede, güvenliğin psikolojik boyutu ön plana çıkmaktadır. Güvenlik ile ilgili herhangi bir korkudan uzak olma durumunu içeren güvenliğin psikolojik boyutu, fiziksel bir saldırının varlığı gibi somut tehditleri içermeyebilir. Örneğin, bir devletin ve onun halkının kendini güvende hissetmesi, soyut yönleri olan ve farklı algılamalardan kaynaklanan bir olgudur. Bu çerçevede, güvenliğin doğasının nesnel gerçeklik ile öznel algılamaların birlikteliğinden oluştuğu ileri sürülebilir.

Güvenliğin ne anlama geldiği, nasıl kavramsallaştırılabileceği ve en önemli araştırma sorularının neler olduğu konularında ortak bir anlayış mevcut değildir. Bu nedenle, güvenliğin bir amaç mı, bir sorun alanı mı, bir kavram mı, bir araştırma programı

²⁷ David A. Baldwin, “Security Studies And The End Of The Cold War”, World Politics, 1995, Syf:13

²⁸ Barry Buzan, People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations (First Edition). Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1983, s.3-9.

mı, yoksa bir disiplin mi olduğu konusunda belirsizlik vardır.²⁹ Tek bir güvenlik kavramı olmadığı gibi “ulusal güvenlik”, “insan güvenliği” ve “uluslararası güvenlik” kavramları farklı sorunlar bütününe işaret etmektedir ve farklı tarihsel ve felsefi bağlamlarda kökenleri bulunmaktadır.³⁰ Son dönemde güvenlik kavramı ile ilgili tartışmalarda bazıları, güvenlik anlayışında temel bir paradigma değişimini gerektirecek kadar dünyanın değiştiğini ileri sürmekteyken, bazıları ise geleneksel kavramların önemini ve geçerliliğini koruduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle, güvenlik, sosyal bilimler içerisinde özünde tartışmalı kavramlardan biri olarak kalmıştır.³¹ Geleneksel güvenlik anlayışının güvenlik sorunlarına olan yaklaşımı, kavramsal tanımları kolaylaştırırken, güvenlik kavramının daha geniş bir gündeme sahip olması, kavramsal anlamdaki basitliği zorlayarak, alternatif tanımların geliştirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Ulusal güvenlik anlayışı, belirli bir tarihsel düzlemde ortaya çıkmıştır. 17.yüzyılda ulusdevletin doğuşu ve ulusal bekaya olan ilgisi ile birlikte, ulusal güvenlik öncelikli ilgi alanı haline gelmiştir. Kavram olarak ise, “ulusal güvenlik”, İkinci Dünya Savaşı sırasında “Amerika’nın dünyanın geri kalanıyla ilişkisini açıklamak için” Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ortaya atılmıştır.³² Bir süreç ya da bir amaç olarak anlaşılabilir olan ulusal güvenlik, temel ulusal çıkarların dış tehditlerden korunması anlamını taşır. Ulusal güvenlik politikasının oluşturulması, düşman tarafından yaratılan tehdit algılaması, hükümetin elindeki kaynaklar ve ülkenin temel çıkarları gibi faktörlerden etkilenir. Bu faktörler statik olmadığı için güvenlik ihtiyaçları sürekli olarak evrimleşir ve değişen gerçekliklere uygun olarak yeniden tanımlanır. Buzan da, ulusal güvenliğin genel bir tanımının olamayacağını, sadece belirli durumlar ile ilişkisi çerçevesinde tanımlanabileceğini ileri sürmektedir.³³

Daha genel bir ifade ile güvenlik, ontolojik olarak verili değildir, fakat anlamı zamana ve mekâna göre değişen politik bir inşa sürecini içerir. Ulusal güvenlik kavramından farklı olarak uluslararası güvenlik kavramı, ülkeselliğin askeri anlamda savunulmasını da içeren güvenliğin karşılıklı, bağımlı ve ilişkili doğasını tanımlamaktadır. Bu anlayışın içinde bulunduğu bağlam, anarşik devletler sistemidir ve uluslararası güvenlik,

²⁹ Helga Haftendorn, “The Security Puzzle: Theory Building and Discipline-Building in International Security”, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 3, 1991, s. 3-17

³⁰ Emma Rothschild, “What is Security?”, *Deadalus*, No. 124(1995), syf. 55.

³¹ Adrian Hyde-Price, “Beware the Jabberwock!”: *Security Studies in the Twenty-First Century*, Europe’s New Security Challenges, Heinz Görtner, Adrian Hyde-Price ve Erich Reiter ed., Londra, Boulder, 2001, s. 28-29.

³² Ole Wæver, “Peace and Security: Two Concepts and Their Relationship”, *Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research*, Stefano Guzzini ve Dietrich Jung ed., New York, Routledge, 2004, s. 56

³³ Buzan, a.g.e. s.6.

devletlerin güvenlik alanında birbirlerine yönelik davranışlarını etkileyen sistemik koşulları ifade etmektedir. Anarşi kavramından doğrudan etkilenen uluslararası güvenlik kavramı, devletler arasındaki etkileşimleri düzenleyecek kuralları ve normları yürütecek güçlü kuruluşların olmadığı bir durumda söz konusudur. Ulusal güvenlik kavramını ulus-devletin üzerine odaklanması ve diğer devletlerin güvenliğini hesaba katmaması nedeniyle eleştiren Helga Haftendorn, uluslararası güvenlik kavramının mevcut güvenlik sorunlarını en uygun bir biçimde tanımlayabileceğini ileri sürmektedir.³⁴ Buna karşın, Ken Booth, dünya güvenliği kavramının uluslararası güvenlik kavramından daha kapsayıcı olduğunu belirtmektedir. Çünkü Soğuk Savaş döneminde kullanılan haliyle karşılaştırıldığında uluslararası güvenlik kavramı, güvenlik gündemi anlamında artan bir çeşitliliğe sahiptir. Artık devletler, güvenlik alanında aralarında var olan karşılıklı bağımlılığı sadece askeri güvenlik sorunları çerçevesinde değerlendirmemektedirler.

Güvenliğin genişleyen gündemine paralel olarak, devletler arasındaki güvenlik ilişkilerinin inşasında ortak kuralların, kurumların ve anlayışın mevcudiyeti daha büyük bir önem kazanmıştır. Bireyi ya da kolektif olarak insan gruplarını güvenliğin referans nesnesi olarak ele alan insan güvenliği yaklaşımına göre ise, insani gereksinimler devlet merkezli güvenlik anlayışının ötesinde yer almaktadır. Bu anlamda insan güvenliği kavramı, uluslararası politikanın geleneksel alanının ötesinde yer alan aktörleri ve gündemleri kapsamaktadır.³⁵

İnsan güvenliği yaklaşımı ilk defa 1991 yılında Birleşmiş Milletler (BM) ve Afrika Birliği Örgütü tarafından düzenlenen Afrika Liderlik Forumu'nda dile getirilmiş olmakla birlikte³⁶ BM Kalkınma Programı'nın (United Nations Development Programme-UNDP) 1994 yılında yayınladığı İnsani Gelişim Raporu, insan güvenliği kavramının Güvenlik Çalışmaları alanına dâhil olmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.³⁷ Bu raporda, insan güvenliği ile ilgili kaygıların sosyoekonomik bozulma ve insan hakları ihlalleri gibi durumlardan kaynaklandığına yönelik bir anlayış çerçevesinde bireysel güvenlik, sosyal güvenlik, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği ve eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi alanlar insan güvenliği kavramı içerisine dâhil edilmiştir.

³⁴ Haftendorn, a.g.e., Syf:11

³⁵ Ovalı, A. Şevket, "Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", Uluslararası İlişkiler, Cilt 3, Sayı 10, (Yaz 2006), Syf: 3-52

³⁶ Peter Hough Understanding Global Security, 2. Edition, New York, Routledge, 2008, Syf:14

³⁷ Edward Newman, "Human Security and Constructivism", International Studies Perspectives, Vol. 2 (2001), Syf:239-251

İnsan güvenliği kavramının normatif doğasının anlamı, güvenliği birey çerçevesinde ele almayı içeren etik bir sorumluluğu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu etik sorumluluk nedeniyle insan güvenliği kavramı, ulusal ya da uluslararası güvenlik politikasının başarı ya da başarısızlığının değerlendirilmesi için yeni bir ölçüt oluşturmuştur. Devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlaması hususunda, BM, Avrupa Birliği (AB) ve Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) gibi aktörlerin yapmış olduğu değerlendirmeler daha büyük bir dikkatle ele alınmaya başlamıştır. İnsan güvenliği, devletin güvenliğinin tesisinin sonuç olarak vatandaşlarının güvenliğini sağlayamayacağı anlayışını savunmaktadır. Devletin kendi güvenlik arayışları sırasındaki uygulamaları, insan güvenliğine yönelik tehditler haline dönüşebilmektedir. Bu doğrultuda, örneğin, Uluslararası Af Örgütü'nün 2002 yılı raporuna göre, insan güvenliği anlamında devletler terörist örgütlerden daha önemli tehditler ortaya koymaktadır. Güvenliğin odağını bireylere doğru yöneltmek, insanın güvenliğini ve refahını ilgilendiren küresel tehditlerin de resme dâhil olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda sadece ulusal ve yerel kapsamda değil, küresel kapsamda da, bireyin kendisini özgürce geliştirmesinin önündeki tüm fiziksel, yapısal ve insani kısıtlamaları kapsayan baskıcı güç yapılarından özgürleşmesi,³⁸ insan güvenliği için gerekli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

³⁸ Ken Booth, "Güvenlik ve Özgürleştirme", Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt. 9, Sayı. 2, 2003, s.51-70.

2.2.Ulusal Güvenlik Kavramı

Geleneksel anlamda ulusal güvenlik kavramı, korunması gereken değerler olan siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermektedir.³⁹ Ancak, spesifik bir anlama sahip olmayan, dolayısıyla kendisine atfedilen değerlere bağlı olarak anlam ve mana kazanan ulusal güvenlik, farklı boyutlarda tanımlanabilen bir kavramdır. Örneğin, ulusal güvenlik kavramı sadece askeri boyuta indirgenerek ve olağan olmayan dönemlerde alınacak olan önlemleri de kapsayacak biçimde dar anlamda kullanılabilir. Bu anlamıyla ulusal güvenlik, kısa ve özlü bir ifadeyle, *-bir ülkenin iç ve dış tehditlerden korunması-* biçiminde tanımlanabilir. Daha genel anlamda, devlet düzenini korumak amacıyla alınan her türlü önlemin ulusal güvenlik kavramının içeriğini oluşturması şeklinde ve geniş olarak kavramsallaştırılmasıdır. Bu anlamıyla ulusal güvenlik kavramı; bir devletin siyasi bağımsızlığını ve özgür karar verebilme yeteneğini silahlı kuvvetler, diplomasi ve istihbarat servisleri aracılığıyla sağlayabilmesi anlamını ifade eder.⁴⁰

Güvenlik, Uluslararası İlişkiler terminolojisinde özünde tartışmalı, sınırlandırılmayan, karmaşık ya da eksik yorumlanmış bir kavram olarak düşünülmektedir.⁴¹ Roger Carey'in anlaşılması zor bir kavram olarak nitelendirmesine karşın⁴² güvenliği özünde tartışmalı, az gelişmiş ve ihmal edilmiş bir kavram olarak tanımlayan Buzan, bunun nedenlerini beş olası varsayıma dayandırmaktadır.⁴³ Birincisi, güvenlik kavramının zorluğudur. Ancak, güvenlik kavramı sosyal bilimlerdeki güç, adalet, barış ve özgürlük gibi diğer kavramlardan daha zor değildir. İkincisi, güç ve güvenlik kavramlarının kısmen birbirlerinin yerine kullanılmasıdır. Üçüncüsü, Realist düşünce içerisinde çeşitli dönemlerde görülen güvenlik çalışmalarına karşı görülen ilginin azalmasıdır. Dördüncüsü, güvenlik araştırmacılarının, güvenliğin daha kavramsal hale dönüşmesine katkısı olmayan askeri politika sorunları üzerinde yoğunlaşmalarıdır. Beşinci ve son olarak, devlet politikasını yürütenlerin ulusal güvenlik kavramının muğlaklığından yararlanıyor olmalarıdır. Ancak, Buzan'ın varsayımları Uluslararası İlişkiler disiplininin merkezi bir kavramı olmasına karşın, güvenlik üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların,

³⁹ Baldwin, a.g.e. s.13.

⁴⁰ Michael Sheehan, International Security, Lynne Rienner, Boulder, 2005, s. 6.

⁴¹ John Baylis, —International and Global Security in the Post-Cold War Era,| John Baylis ve Steve Smith, der., The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 254.

⁴² Roger Carey, —The Contemporary Nature of Security,| Trevor C. Salmon, der., Issues in International Relations, Routledge, London, 2000, s. 55. ³⁵ Buzan, a.g.e. s.7-11.

⁴³ Buzan, a.g.e., Syf:7-11

mümkün olduğunca güvenlik kavramını tanımlamaktan neden kaçınmaya çalıştıklarını açıklayamamaktadır. Bu durumun nedenini açıklamaya çalışan David Baldwin'a göre, paradoksal bir biçimde güvenlik çoğu bilim adamı için önemli bir analitik kavram olmamıştır⁴⁴ Böylece Baldwin analizinde, güvenlik kavramını tanımlamaya yönelik çabaların genellikle kavramın kendisi ile ilgili olmaktan ziyade, ulus-devletlerin politika oluşumlarının yeniden tanımlanması ile ilgili olduğunu öne sürerek, manipüle edilmeye son derece açık olan güvenlik kavramının tanımlanmasına yönelik endişeyi belirtmektedir.

Güvenlik kavramının, objektif ve sübjektif parçalardan oluşan bir bütünden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bir aktörün objektif güvenliği bir başka aktörün ona zarar verip vermeyeceğine ve onun niyetine bağlıdır. Böylece, bir aktörün güvenliği onun algılamalarına bakılmaksızın işlevsel çevresi ile ilgilidir. Sübjektif güvenlik ise objektif güvenlikten daha fazla ucu açık ve sonuca bağlanmamıştır, çünkü bir aktörün kendisini güvende hissetmesinin sınırları belirsizdir. Sübjektif güvenlik iki faktöre bağlıdır: Güvenliğin diğer değerlere olan tercih derecesine ve bir aktörün diğerlerini tehdit olarak görme derecesine,⁴⁵ dolayısıyla, sübjektif güvenlik gerçek bir tehdit ya da tehlike olup olmamasına değil, güvenlik referans nesnesinin⁴⁶ algılamalarına bağlı olmaktadır. Arnold Wolfers de güvenliği önceden kazanılmış değerlerin korunması olarak tanımlamakta ve güvenliği objektif ve sübjektif olmak üzere ikiye ayırmaktadır.⁴⁷ Bu bağlamda objektif güvenlik; elde edilmiş değerlere yönelik tehdidin yokluğu, sübjektif güvenlik; bu değerlere saldırı olabileceği korkusunun olmaması anlamını taşımaktadır. Güvenliği objektif ve sübjektif olarak ayıran Wolfers'in buradaki amacı, güvenliğin yalnızca algılamaya dönük sübjektif bir kavram olmadığını, objektif olarak ele alınıp incelenebilir bir kavram olduğunu göstermeye çalışmaktır. Buna karşılık Ümit Cizre, ulusal güvenlik kavramının objektif kriterlerle belirlenebilen bilimsel bir olgu olmadığını savunur. Cizre'ye göre ulusal güvenlik:

“Öznel algılayışları, entelektüel bir birikimi, yaşama bakış felsefesini yansıtır. Kimin üstlendiğine bağlı olarak iktidar sahiplerini, dengesini, dağılımını ideolojisini hem belirler

⁴⁴ Baldwin, a.g.e. s. 9.

⁴⁵ Alan C. Lamborn ve Joseph Lepgold, World Politics into the Twenty First Century, Upper Saddle River, New Jersey, 2003, s. 224.

⁴⁶ Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, Security A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, s. 36.

⁴⁷ Arnold Wolfers, Discord and Collaboration, The John Hopkins Press, London, 1962, s. 150.

*hem de açığa vurur. Kimin oluşturduğuna ve formüle ettiğine bağlı olarak içeriği ve dolayısıyla hizmet ettiği amaçlar değişir”.*⁴⁸

Genel olarak literatürde, güvenlik ve ulusal güvenlik kavramlarının benzer anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak, güvenlik ve ulusal güvenlik kavramları arasında amaç farklılıkları bulunmaktadır. Çünkü güvenlik kavramına *ulusal* sıfatının eklenmesi suretiyle kavramın *ulusal güvenlik* şeklinde kullanılmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, ulus ve devlet arasındaki bağlantıyı vurgulamak amacıyla kullanılır. Ulusal güvenlik kavramı, güvenlik kavramından daha fazla biçimde güvenliğin objesinin, yani güvenliği tehdit altında olanın ve korunması gerekenin (referans nesnesinin) *ulus* olduğu algısını güçlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca, devlet güvenliği yerine *ulusal güvenlik* veya *milli güvenlik* gibi kavramların kullanılması, uygulanan güvenlik politikasının *meşruluğuna* halkın ikna edilmesi ve inandırılması amacı taşımaktadır.⁴⁹

Çünkü Uluslararası İlişkiler disiplininin merkezi ve anahtar kavramlarından biri olan ulusal güvenlik, bir devletin dış politika kararlarının alınmasında belirleyici faktördür. Karar vericiler, herhangi bir dış politika kararını veya uygulamayı ulusal güvenliğe aykırı olarak kendi kamuoyuna açıklayamaz ve savunamazlar. Bu nedenle, kimi zaman, manipüle edilmeye son derece açık olan ulusal güvenlik kavramı başka diğer politikaların aracı haline dönüşebilir ve gerek uygulanan politikaların doğruluğunu gerekse siyasal iktidarların ve diğer karar vericilerin toplumsal meşruiyetlerinin artmasına katkı sağlayabilir. İkincisi, Realist ekolün güvenlik kavramına olan yaklaşımıdır. Güvenliği devletlerin askeri güç kullanımından gelecek zararları *savuşturma kabiliyeti* olarak tanımlayan Realist araştırmacılar, çatışmaların ve savaşların nedenlerini araştırıp bulmayı da Güvenlik Çalışmalarının en temel uğraşısı olarak düşünürler.⁵⁰ Realistlere göre devlet, vatandaşlarının fiziksel güvenliğini bütünsel olarak sağlamak durumunda olduğundan, devletin güvenliği, aynı zamanda bireyin güvenliği olarak algılanır. Bu sebeple güvenlik kavramı, ulusal güvenlik kavramı ile eşanlamlı olarak kullanılır.

⁴⁸ Ümit Cizre ve Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz,| Ahmet Insel ve Ali Bayramoğlu, der., Türkiye’de Ordu, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 159.

⁴⁹ Pınar Bilgin, —11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Küreselleşen Güvenliği Anlamak,| Cem Karadeli, der., Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005, s. 64.

⁵⁰ Stephen M.Walt, The Renaissance of Security Studies, International Studies Quarterly, Cilt: 35, Sayı: 2, 1991, s. 212

2.3.Uluslararası Güvenlik Kavramı

Uluslararası ilişkiler kavramını oluşturan ulus kelimesi ile tam olarak ne anlatılmak istendiği disiplinin oldukça tartışmalı konularından birini oluşturmaktadır. Burada ulus kavramının tanımından çok uluslararası ilişkilerin kimler arası ilişkiler olduğu sorunu daha ağır basmaktadır. Kavramın kullanılışı Batı dilleri çerçevesinde geliştiğinden, kavram tartışması da bu diller çerçevesinde cereyan etmektedir. Bu konudaki tartışmaların ayrıntılarına girilmeyecektir. Ancak temel tartışmada, “uluslararası” (inter-national) ile kastedilen şeyin aslında “etniler arası” (inter-ethnic) ya da “devletler arası” (inter-states) olmadığı, “ulus- devletler arası” şeklinde tanımlamanın daha doğru olacağı kabul edilmiştir.⁵¹ Bu çerçevede uluslararası güvenlik kavramı; ulus-devletlerden oluşan uluslararası sistemin, güç kullanımı ve savaş tehdidinden uzak bir biçimde, global çatışmalardan korunması olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler, ulus-devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri olarak ele alındığı zaman, uluslararası güvenlik de bu ulus-devletlerarasındaki güvenlik sorunsalına işaret etmiş olacaktır. Burada uluslararası güvenliğin iki boyutu karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; bir ulus-devletin, içerisinde bulunduğu uluslararası sisteme karşı konumunu belirten ve bu sistem içerisinde kendi ulusal güvenliğini sağlamasına dikkat çeken uluslararası güvenlik anlayışıdır. İkincisi ise; bir bütün olarak uluslararası sistemin kendisinin güvenliği anlayışıdır. Bu iki boyut çerçevesinde ulusal güvenlik ile uluslararası güvenliği birbirinden bağımsız olarak incelemenin mümkün olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Uluslararası güvenlik bu anlamda Westphalia ile başlayan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle biten süreç içerisinde ele alınan bir olgu olmak durumundadır.⁵²

Avrupa, Westphalia'ya giden süreçte uzunca bir dönemde yıkıcı din savaşlarına sahne olmuştur. 1500-1648 arası dönem Avrupa topraklarının monarşik yapıdaki devletler tarafından parça parça edildiği yıllardır. Parçalama hareketleri yeni savaşları, yeni savaşlar da parçalanmaları beraberinde getirmiştir. Katolikler ve Protestanlar arasındaki mücadeleler ile Kutsal Roma İmparatorluğu ve bağımsızlık savaşı veren monarklar arasındaki çatışmaları sona erdiren olay Westphalia Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma sadece Avrupa

⁵¹ Gordon Campbell, “Uluslararası İlişkiler: Britanyalı Bakış Açısı”, Ayhan Kaya ve G. Göksu Özdoğan (Der), Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 21

⁵² Fatma Sel Turhan, “Pax Romana’dan Cemiyet-i Akvam’a Düzenin Yatışmayan Yapısı”, Anlayış, Sayı 5, Ekim 2003, s. 35.

için değil tüm dünya için de bir dönüm noktası olmuştur. Westphalia, devlet, iktidar ve savaş sorunlarının tartışıldığı ilk laik konferanstır.⁵³ Westphalia'dan sonra Avrupa ulus-devletlerden oluşan bir yapıya doğru ilerlemeye başlamıştır.

Westphalia'dan sonraki en önemli dönüm noktalarından birisi de 1815 Viyana Kongresi olmuştur. Napolyon'un Avrupa'da tek güç haline gelme çabası Avrupa'nın diğer güçlerini bir araya getirmiştir. Kongre'nin ortak kararı Avrupa özgürlüklerinin korunması olmuştur. "Avrupa'da hiç bir güç, diğerini ezecek şekilde güçlen(diril)meyecektir." Mettemich'in bu denge siyaseti Kongre'ye damgasını vurmuştur ve diplomasi dili bundan sonraki Avrupa'nın kaderini çizmiştir.

Daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı, savaştan sonra Milletler Cemiyeti'nin ulusal ve uluslararası güvenlik açısından önemli bir rol oynayacağı beklentileri ve bu beklentilerin ikinci Dünya Savaşı ile yok olması, dünyanın iki kutuplu bir yapı kazanması, Soğuk Savaş'ın uzun bir süre ulusal güvenlikleri ve uluslararası güvenliği tehdit etmesi, SSCB'nin yıkılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Yeni Dünya Düzeni'nin hayata geçirilmesi, 11 Eylül ile bu düzenin de sorgulanmaya başlanması şeklinde kısaca açıklanabilecek 20. yüzyıl dünya tarihi, esas olarak güvenlik açısından oldukça karmaşık, değişken ve önemli bir yüzyıl olmuştur.

2.4.Uluslararası Ekonomi Politik Yaklaşımların Güvenlik Algısı

2.4.1. Realist Yaklaşım ve Güvenlik

Realizmin temelleri, Antik Yunan tarihçisi Thucydides ile eski çağlarda Atina'nın büyüyen bir güç olarak algılanmasının üzerine başlayan savaşları konu almasıyla atılmıştır. Teori varlığını Hugo Grotius ve Morgenthau tarafından otorite boşluğunun yol açacağı "anarşik" düzen vurguları, Realist yazar Machiavelli'nin lider odaklı güç anlayışı, Leviathan adlı çalışmasıyla tanınan siyaset felsefecisi Thomas Hobbes'un yine otoritesiz bir devlette insanların "savaş halinde" olacakları teorisi tarafından desteklenerek gelişimini

⁵³ A.g.e. s.35.

sürdürmüştür. Realist yazarların temellendirdiği gibi Realizm gücü ve otoriteyi kaynak gösteren devlet düzleminde kurallarını belirleyen bir kuram olmuştur.⁵⁴

Realizm denilince akla hemen "güç" kavramı gelir. Kelimenin zihinde böyle imgeleşmesindeki en önemli sebep, Realizmde, uluslararası sorunların çözümü için güç unsurlarından faydalanmanın öncül amaç olmasıdır. Realizm, kelime kökeninden de anlaşılacağı üzere "reel" olana (olması gerekene değil olana) yönelir. Bu reel olanın ve bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak Realizmin neyi tam olarak gerçekleştirdiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Devlet daima tek ve vazgeçilmez aktördür ve diğer devletlerle olan etkileşiminde karşısındaki devleti çıkarlarına göz diken, büyümesine ve güçlenmesine engel teşkil eden bir rakip olarak algılar. Bu nedenle de devletlerarası ilişkilerinde ılımlı olmayı reddeder, aksine herhangi bir tehdit durumunda ilk hedef olarak savaşmaya yönelir. İnsanı kötü, acımasız, çıkarıcı, kuşkucu ve güvensiz bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla devlet bireyi bu negatif özelliklerinden ötürü geri planda bırakarak üstün konuma gelir.⁵⁵

Soğuk Savaş döneminde güvenliğin merkezinde yer alan askeri güvenlik, ülkelerin ağırlıklı olarak stratejik faaliyetlerini kapsamaktadır ve fiziksel olarak silahlanma ve savunma sistemi geliştirerek dış güçlerin tehdit algılarına askeri yöntemlerle cevap vermeyi gerektirmektedir. Askeri anlamda güvenlik, "güç" kavramıyla bağlantılı olarak tasvir edilmektedir. Askeri donanım olarak ne kadar güçlüysen o kadar güvendesin algısı söz konusudur. Ancak, askeri güvenlik anlayışında birtakım köklü değişiklikler meydana gelmiştir. 19. Yüzyıldaki büyük devletlerin hâkimiyeti ve sömürgeciliğine dayalı bir anlayıştan ve 20. Yüzyıldaki iki kutuplu güç dengesi olgularından Soğuk Savaş'ın bitimiyle kopuş yaşanmış, devlet merkezli askeri güvenlik anlayışı yerini birey odaklı güvenlik anlayışına bırakmıştır.⁵⁶

⁵⁴ Güner, A. Umut. «Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler.» Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2008, s.8.

⁵⁵ Şeref Çetinkaya, Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları, 2013, s.246.

⁵⁶ Barry Buzan, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi.» Derleyen Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring ve Necati Polat, 327. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

2.4.2. Liberal Yaklaşım ve Güvenlik

Kavramsal analizden hareketle “liberal” kavramının entelektüel devrim niteliği taşıyan İngiliz ve Fransız devrimleriyle edebi yazına girişi Aydınlanma Çağı’na rastlar. Realizm nasıl ki güç kavramıyla anılıyorsa Liberal görüş de “özgürlük” kavramıyla örtüşür. Aydınlanma Çağı’nın en belirgin özelliği mantık dışı inanç sistemlerini geride bırakarak akla yönelmektir. Akıl sayesinde birey hareketlerini özgürce yönetebilecek; böylece kendine ve topluma faydalı olacaktır anlayışı baskındır. Bireylerin toplumda bir arada yaşayabilmeleri için eskimiş katı yönetim biçimlerinden vazgeçmeleri, onun yerine barış ve adil düzeni sağlayacak siyasi yönetimlere yönelmeleri gerekir.⁵⁷ Liberalizmde birey yüceltilir ve bireyin haklarının korunması için en ideal siyasi sistem demokrasidir. Demokratik bir ortamda bireyler özgürce seçimlerini yapabilir. Böylelikle toplumda işbirliği ve huzur sağlanır. Liberaller, Realistlerdeki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik “savaş” yöntemine şiddetle karşı çıkıp uluslararası problemlerin çözüm aracı olarak işbirliğini ve örgütlenmeyi savunurlar. Öyle ki çatışma sorunların daha da büyüyerek bireyin özgürlüğüne doğrudan etki edecek ve bireyleri özgürce yaşayamayan bir toplum güvensiz olacak, felakete sürüklenecektir. Liberal görüşte ticari ilişkiler de bir çeşit işbirliği olarak görülür ve yoğunlaşmasına çalışılır. Nitekim uluslararası sistemde devletler karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindeyler. Bu bağımlılık pozitif işbirliğine dönüştürülerek herkesin pastadan kendine bir pay alması ile sonuçlanacaktır. Liberalizmde çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli ekonomik yapılanmalar, sosyal yaşam ve ekonominin devlete teslim edilmesini önleyecek başat aktörler olarak görülmektedir.⁵⁸

2.4.3. Marksist Yaklaşım ve Güvenlik

Marksist görüş, 19.Yüzyılda Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya çıkarılmıştır. Marksist görüş Liberalist düşünceye eleştiri getirerek doğal denge ortamının sağlanmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Materyalist bir yaklaşım sergileyerek üretim araçlarının ve ekonomik faaliyetlerin tarihsel alt yapıda sınıf çatışması yoluyla işlediğini savunmaktadır. Marksizm’i ekonomik bir teori olmanın ötesine taşıyıp uluslararası siyasi ilişkiler teorisine çeviren Lenin’dir. Lenin, uluslararası Komünist hareketi tek bir

⁵⁷ Cevizci, Ahmet. Aydınlanma Felsefesi Tarihi. Bursa: Asa Kitabevi, 2000, s.9.

⁵⁸ Çetinkaya, a.g.e. s.253.

entelektüel çatı altında toplamayı öngörmüş, kapitalist güçler karşısında ancak bu şekilde ayakta kalılabileceğini düşünmüştür.⁵⁹

Soğuk Savaş Döneminde ABD-Rusya arasında açık bir ideoloji düşmanlığı yaşanmış; ancak gerçek anlamda bir savaş yaşanmamıştır. Komünist-kapitalist ekseninde iki kutup arasında var olan savaş uzun yıllara yayılan politik, ideolojik ve ekonomik bir savaştır. Bu savaş silahlanma yarışıyla en üst seviyesine ulaşmıştır. Bu iki süper güç arasında çıkabilecek nükleer silahların devreye gireceği geniş kapsamlı bir savaşın tüm dünyayı yerle bir edip milyonlarca insanın ölümüne yol açabileceği öngörüldüğü için bu savaşın yaşanmasından kaçınılmıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemindeki sorunlar, sadece silahlanma yarışıyla sınırlı kalmamış, casusluk skandalları başta olmak üzere iç politikaları kışkırtıcı propagandalar yapılarak büyük savaşı başlatmak yerine, daha küçük çaplı savaşlar yaşanmıştır. Kore ve Vietnam'da yaşanan savaşlar bu duruma en iyi örnektir. Hatta Soğuk Savaş'ın ortaya çıkış sebebi olarak Marksist kuramın tüm dünyada yayılcı bir politika izleyerek kapitalist düzene karşı bir darbe gerçekleştirilmek istemesi olarak yansıtılmıştır. Bu endişeye yönelik ABD Başkanı Truman, çok sayıda komünist rejimin ortaya çıkma potansiyeline karşı bir tedbir alınması gerektiğine vurgu yaparak komünizmin genişlemesine karşı koyacağını açıkça belirtmiştir. Marksistler ise, II. Dünya Savaşında atom silahlarının kullanmasının nükleer tehdidi doğurduğuna ve Soğuk Savaşı tetiklediğini ileri sürmüşlerdir. Her iki kutup da kendi ideolojisine uygun olarak sebepler sunmuştur. Nihayetinde iki kutup arasında meydana gelen bu yoğun hayali çatışma keskin bir ideolojik farklılığın çarpışmasıdır.⁶⁰

⁵⁹ Robert GILPIN "Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası", 2013-08, Syf:55

⁶⁰ Gill Hands, Marx-Kilit Fikirler. Çeviren Melis İnan. İstanbul: Optimist Yayın ve Dağıtım, 2011, s.169.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARININ BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİLERİ

3.1.Arap Baharı Kavramı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde baş gösteren ayaklanmaları kimileri “Arap Uyanışı”, kimileri “Arap Baharı”, kimileri “Arap Ayaklanmaları”, kimileri de “Arap Devrimi” olarak adlandırmıştır. Arap coğrafyasında esen bu değişim rüzgarı nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın önemli olan yıllar boyunca bu coğrafyada belirli bir süre de olsa demir yumruklarla hüküm süren diktatörlüklere son verilmiş olmasıdır. Ortadoğu hayati öneme sahip olması nedeniyle tüm dünyanın dikkatini çeken bir coğrafyadır. Tarih boyunca Ortadoğu bölgesinde hakimiyet kurma çabasında bulunan büyük güçler bu bölgeyi sürekli çatışmaların yaşandığı bir sahaya dönüştürdüler. Bölgenin yüz ölçümüne bakıldığında Ortadoğu, kilometrekarede en çok diktatör barındıran bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır Ortadoğu'daki gelişmeler farklı görüşler tarafından tanımlanmaya çalışıldıysa da yaşanan olayların siyasi ve akademik literatürde daha belirgin ve genel bir kavramsal hal kazanması zaman almıştır. Batı siyaseti ve medyası yaşanan gelişmeleri kendi perspektifi ve siyasi tarihi referanslarından dolayı Arap Baharı olarak nitelendirmiştir. Her ne kadar Arap Baharı olarak nitelendirilmesi ilk aylarda uygun görünse de daha sonra yaşanan gelişmeler ve özellikle Suriye'de dört senedir süren savaşa bakılarak yaşanan sürecin bahar mı yoksa hazan mı olduğu bir muğlaklık içerisinde. Bazı düşünür ve siyaset bilimciler ise bu değişimleri tasvir ederken “devrim” kavramını kullanarak yaşanan süreci 21. yüzyıldaki dönüm noktası olarak tasvir etmişlerdir. Devrim olarak adlandırılabilmesi için söz konusu ülkelerde siyasi düzende dönüşüme sebep olmuş olması gerekirken; mevcut duruma bakıldığında ise böyle bir şeyin söz konusu olmadığı görülebilir. Sürecin, Devrim veya Bahar olarak isimlendirilmesinin yanlış bulan Tariq Ramadan, Arap Ayaklanması kavramını tercih ederek çok daha farklı bir bakış açısı getirmiştir.⁶¹ Bir başka tanımlama yapan Graham Fuller'e göre ise Arap Baharı ve Arap Devrimi kavramları ile süreci tanımlamak yanlıştır ve Ortadoğu'daki gelişmeleri tasvir etmek için Arap Uyanışı kavramının kullanılması daha uygundur.⁶²

⁶¹ Tariq Ramadan, *Islam and the Arab Awakening*, Oxford University Press, New York, 2012, s. 8.

⁶² Graham Fuller, *Turkey and the Arab Spring*, Bozorg Press, 2014. s. 11.

Ortadoğu'daki gelişmelere Arap Baharı isminin konulması Doğu Avrupa'da 1989 yılında ortaya çıkan gelişmeleri anımsatmaktadır. Bahar kavramı tarihte birçok olayı nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır. Örneğin, Avrupa'daki 1830 ve 1848 devrimlerinde kullanılmış, bunun yanı sıra 1968'de Çekoslovakya'da “politik özgürleşme” olarak adlandırılan, ancak Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle sonlandırılan “Prag Baharı” olarak adlandırılan gelişme dünya siyasi tarihinde bu tür kavramların kullanılması açısından bir ilk niteliğindedir.⁶³

Ortadoğu'da 2010'lu yılların sonlarına doğru yaşanan gelişmelere Arap Baharı isminin konulması ilk Marc Lynch Foreign Policy dergisinde yazılan bir makalede kullanılarak literatüre kazandırılmıştır. 6 Ocak 2011 tarihinde “Obama'nın Arap Baharı mı” isimli makalede Ortadoğu'daki gelişmeleri tasvir etmek için Arap Baharı kavramının kullanılması, kavramın akademik alanda daha yaygın şekilde kullanılmasına ve pekiştirilmesine neden olmuştur.⁶⁴

Bazı analistler göre dünya siyasi tarihinde yaşanan demokratik dönüşümler beş dalga şeklinde sıralanmaktadır. Birincisi, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başta Almanya, İtalya ve Japonya gibi devletlerin yönetimlerinin demokratikleştirilmesidir. İkincisi; Portekiz ve İspanya'da yaşanan demokratikleşme süreçleridir. Üçüncüsü, Berlin Duvarının yıkılışı ile birlikte Doğu ve Batı Almanya'nın birleştirilmesidir. Dördüncüsü olarak Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümler sıralanır. Beşincisi ise Arap coğrafyasındaki yaşanan ve daha sonuçlanmamış gelişmelerdir.⁶⁵

Devrim, “belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik, yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşayışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişim” olarak tanımlanabilir.⁶⁶

Toplumsal ve siyasi dönüşümleri beraberinde getiren *devrimlere* öncülük edenlere farklı isimler konulmaktadır. Anna Arendt' “profesyonel devrimciler” den bahsederken,

⁶³ Hasan Duran ve Özdemir Çağatay, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı” Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012, s. 185

⁶⁴ Konur Alp Koçak, “Yasemin Devrimi'nden Arap Baharı'na Tunus”, 2012, s. 25.

⁶⁵ Muhamad Olimat, “The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East”, Journal of International Women's Studies, Bridge Water State University, March 2011, s.1

⁶⁶ Özgür Ramiz Dönmez, “Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğudaki devrimler: Geçekten Devrim mi?” ORSAM, Ortadoğu Analiz, Sayı: 3, Haziran 2011, s. 11.

Charles Tilly ise “güç yarışıcıları” kavramını tercih etmekte, Theda Skocpol ise “devlet kurucu” kavramını daha uygun olarak görmektedir. Ortadoğu'daki gelişmelere baktığımızda, yaşanan sürece sıradışı insanlar öncülük ettiği için bu terimlerden ziyade “devrim yapımcıları (revolution makers,)” kavramının daha uygun olduğu ileri sürülebilir.⁶⁷

Stanley Kurtz, ayaklanmaların başından itibaren Arap Baharı ismini uygun görmekten ziyade “Arap Sokağı” kavramını kabul etmektedir. Ona göre Ortadoğu'daki gelişmelerin başarısızlığının temel sebebi, ayaklanmaların arkasında herhangi bir siyasi, sosyolojik ve ideolojik fikrin bulunmamasıdır. Kurtz'a göre Arap halkı otokrasiyi reddederek sokaklara dökülmüş fakat onun yerini dolduracak bir alternatif oluşturamayarak sürecin tıkanmasına ve belli bir safhaya gelmiş olan hareketin bir noktadan sonra kontrolden çıkmasına seyirci kalmıştır. Demokratikleşmeye giden süreçten ziyade anarşinin yayıldığı ve kaos ortamından bahsedilebileceğini, *Arap Baharı Çöktü* isimli makalesinde ortaya koyan Kurtz yaşanan süreci de dünya siyasi tarihinde talihsizlikler kervanına katılan başarısız bir başkaldırı hamlesi olarak nitelendirmektedir . Arap Baharı diye adlandırılan sürecin tohumları 2010 yıllarında Tunus'ta atıldı. 17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Bouazzizi isimli bir gencin tezgahlarına bayan bir polis memuru tarafından el konulması ve bu gence tokat atması, Bouazzizinin kendini canlı olarak ateşe vermesiyle sonuçlandı. Hastaneye kaldırılan Bouazzizi tüm çabalara rağmen kurtarılamadı; olaydan iki hafta sonra hayatını kaybetti. Başta kimse tarafından tahmin edilemeyecek derecede büyük etki uyandıran bu olay kısa sürede Ortadoğu bölgesinin önemli bir bölümüne sıçradı. Bu olaya Tunus halkı duyarsız kalmayıp 4 Ocak 2011 tarihinde bir protesto yürüyüşü yapmış ve dünya siyasi tarihinin en önemli kırılma noktası olan bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Yürüyüşe 500 katılımcı daha iyi yaşam koşulları talepleri ile harekete geçmiş düzenlenen gösterilere polis güçlü baskılar uygulayarak cevap vermiş fakat yatıştırarak kadar etkili olamamıştır.⁶⁸

Yıllar boyunca dünya çapında diktatör olarak bilinen başta Muammer Kaddafi olmak üzere Hüsnü Mübarek, Zeynel Abidin Bin Ali ve Ali Abdül Salih rejimleri halk

⁶⁷ Mansoor Moaddel, “The Arab Spring and Egyptian Revolution Makers: Predictors of Participation”, Population Studies Center, University of Michigan Institute for Social Research Report 12-775, September 2012, s. 4.

⁶⁸ Ali Murat Kırık, “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, 21. yüzyılda Eğitim ve Toplum, Kuruluş, 2012. s. 90.

ayaklanmalarıyla kısa bir sürede azledildi. Suriye'de ise Beşşar Esed'in iktidardan vazgeçmek istememesinin bir sonucu da Suriye'nin iç savaşa sürüklenmesi ve bölgede ki çatışmanın daha da şiddetlenmesine ve bölge ülkelerinin bu çatışmanın birer öznesi olmasına neden oldu. Suriye iç savaşının bugün aldığı hâl başta İran ve Türkiye olmak üzere bir çok bölge devletini sıcak çatışmanın içine sokmuştur.

Cezayir'de ise toplumsal hareketlenme siyasi bir dönüşümü sağlamak için yeterli olmadı. Fas'ta küçük çaplı gösterilerin başlaması ile birlikte iktidar bir kırmızı ışık yaktı ve geç olmadan reformlara başvurarak gösterilerin büyümesini engelledi. Fas senaryosuna benzer bir senaryo da Ürdün'de görüldü: Kral, Başbakanı görevden aldı ve reformların yapılacağına dair açıklamada bulundu.⁶⁹

Arap Baharı olgusuna münhasır birkaç temel özellik vardır. İlk olarak; Arap Baharı diye isimlendirilen dalgada değişimin arkasında tek bir lider bulunmamasından ziyade, değişimin arkasında kararlı, tereddütsüz halkın bulunmuş olmasıdır. Arap Baharının diğer bir özelliği, diktatör rejimlerden kurtuluş amacıyla hareket edilmesidir. Üçüncü özelliği ise sosyal medyanın çok etkin bir şekilde kullanılması, yani halkın bir araya gelmesinde sosyal medyanın başat bir rol almasıdır.⁷⁰

3.2.Arap Baharının Nedenleri

I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu bölgesinin kaderi açısından en önemli gelişmeler 2010'lu yılların sonlarına doğru Tunus'ta başladı. Bir polis memurun kötü muamelesi sonucunda Bouazizi isimli bir genç, kendisini ateşe vererek bu bölgeyi ciddi anlamda değiştirecek kadar önemli gelişmeleri tetiklemiş oldu. Bölgenin önemi göz önüne alındığında bu gelişmelere karşı kimsenin pasif kalmayacağı baştan beri biliniyordu. Büyük güçlerin, tarih boyunca bu bölge üzerine hakimiyet kurmak istemesi nedeniyle bu bölge tamamıyla bir mücadele sahnesine şahit olmuştur. Bu mücadelenin en büyük kurbanı bölge halkı olmuştur. İktidarda bulunan kişiler, her zaman büyük güçler ile ittifak içinde bulunmuşlar ve kendi çıkarları lehine politikalar yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Ortadoğu halkı, temel haklar ve özgürlüklerden mahrum kalmıştır. Tüm dünyada halklar, demokrasi

⁶⁹ Ramadan, a.g.e. s.6.

⁷⁰ Hasan Muzafer Elarzo, "Arap Baharı: Problemler ve çözüm önerileri", ORSAM, Mayıs- haziran Cilt : 6 , Sayı: 62, 2014. s.23.

ve özgürlüklere kavuşurken Ortadoğu halkı sessizlikte ve karanlıkta varlıklarını sürdürmek zorunda kalmıştır.

Bu ana kadar olan sessizliğe ise 2010'da Bouazzizi'nin kendini yakması son verdi. Ses çıkarmayı bilmeyen, geri kalmış sıfatıyla tasvir edilen Ortadoğu halkı yalnız ses çıkarmak değil, büyük değişimler yapacak güce sahip olduğunu tüm dünyaya gösterdi. Tunus'tan çıkan küçük bir kıvılcım bölgenin büyük kısmını etkisi altında aldı. Kısa zamanda bölgedeki gelişmelerin sınırları aşacağı belli oldu. Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmeler bu bölge ile sınırlı kalmayıp uluslararası düzeyde önemli değişikliklere yol açtı.

Ulusal düzeyde bu sürecin en önemli değişimi, diktatör rejimlerin devrilmesi ve yerlerine halkların tercihleri ve beklentilerini yansıtacak yönetimlerin gelmesidir. Kısa zamanda bu sürecin kolay olmayacağı anlaşıldı ve Mısırda yapılan darbe ile demokratikleşme süreci inkıtaya uğratıldı. Mısır'dan sonra Libya ve Yemen bu doğru yoldan saparak istikrarsız bir evreye sürüklenmiş oldu. Bu bağlamda diktatör rejimlerin devrilmesinin, bu bölge halklarının mücadelesi adına yalnızca bir başlangıç teşkil ettiği söylenebilir. Bahsedilen diğer ülkelerden farklı olarak Arap Baharı süresince Suriye'de rejim değişikliği yaşanmadı. Bu senaryoda barışçıl gösterilerin; kanlı, mezhepsel, siyasi ve etnik çatışmaları körüklemiş olması, ulusal düzeyde Arap Baharı'nın yol açtığı ikinci önemli değişimi teşkil etmektedir.⁷¹

Arap Baharı'nın bölgesel düzeyde neden olduğu değişimlerin başında istikrarsızlık olmak üzere belirsizlik ve kaos ortamının artmış olması gelmektedir. Körfez ülkelerinin çoğu, ilk sırada Arabistan, Arap Baharı ile başlayan gelişmeleri hoş karşılamadılar. Bu süreçte, giderek İran'ın manevra alanının genişletilmesi Arabistan için bir alarmdı. Bu sürecin kendi aleyhine dönüşmemesi için Arabistan bir takım adımlar atmak zorunda kalarak bölgede daha aktif bir rol kapmak için harekete geçmiştir.⁷²

Uluslararası düzeydeki değişimler ise ön plana ABD'yi koymaktadır. Arap Baharı gelişmeleri sonucunda ABD'nin liderlik konumu zayıflatılmış durumdadır. Diğer büyük güçler özellikle Çin ve Rusya bu bölgede daha rahat hareket etmeye başlamıştır.⁷³

⁷¹ Oğuzlu Tarık, "Arap Baharı ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011, s. 13.

⁷² a.g.e. s.13-14.

⁷³ a.g.e. s.15.

Arap Baharının ortaya çıkış nedenlerinden bahsedildiğinde tek nedenden ziyade birçok sebebin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu coğrafyada bulunan ülkeler petrole sahip ülkeler dışında geri kalmış ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu coğrafyayı tasvir etmek gerekirse işsizlik, gıda yetersizliği, enflasyon, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğünden yoksunluk, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları ilk sırada gelmektedir.⁷⁴

Arap Bahar'ının nedenlerine bakıldığında farklı analistler farklı gruplardan bahsetmektedir. Bazılarına göre iki ayrı gruptan bahsetmek mümkündür. Bu iki grup iç ve dış faktörlerdir. İç faktörler şöyle sıralanabilir: Osmanlı İmparatorluğun yıkılmasının ardından Avrupalı güçlerin planları ile bu coğrafyadaki ülkelerin kurulması, bağımsızlıkları savaşla değil gizli anlaşmalarıyla kazanması hoşnutsuzluğun oluşmasına ve toplumun zemberiğinin de boşalmasına neden olması. Buna bağlı olarak bu coğrafyadaki sınırların Batı menfaatleri doğrultusunda çizilmiş olması bölge halkları üzerinde tabiri caizse eziklik duygusu getirmiş, buna ilaveten bütün 20. yüzyıl boyunca başta Araplar olmak üzere bölge halklarının Batı tarafından kandırılmışlıkların, aldatılmışlıkların, kapitülasyonların ve aşağılanmaların biriktirdiği onur kırıklıkları Arap Baharını tetikleyen iç nedenler olarak gösterilebilir. Dış faktörlere ise bakıldığında en önemli 11 Eylül saldırılar olduğu söylenebilir. 11 Eylül saldırılarının ardından dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un tüm müslümanları bir tehdit olarak görmesi, Haçlı seferlerinin başladığını ilan etmesi, Araplar'ın ve tüm müslümanların özellikle batı medyası tarafından hain ve terörist olarak gösterilmesi bazı analistlere göre günümüzde Ortadoğu bölgesinde yaşanan olayların gelişmesinde önemli bir neden olarak görülmektedir.⁷⁵

Arap Bahar'ının diğer nedenlerini ise üç ana gruba ayırmayı tercih edecek olursak: ekonomik, kültürel ve uluslararası nedenler olarak sıralayabiliriz. Ekonomik nedenlerden ilk sırada işsizlik, enflasyon, zor yaşam koşulları, gıda sıkıntıları, petrol fiyatlarındaki artış gelmektedir. 1979 yılında petrol krizini takiben çeşitli politik olaylar petrol fiyatlarının artmasına neden olmasıyla birlikte ekonomik başarısızlıklar yüksek fiyatları, işsizlik, yolsuzluk ve konut sorunlarını derinleşmiştir. Büyük kriz içerisinde bulunan Ortadoğu bölgesi ekonomik ve toplumsal yaşam sorunları bakımından büyük olayların patlak verebileceği bir hale gelmiştir. 2003 yılında Irak'ta Saddam Hüseyin rejimin yıkılmasını

⁷⁴ Alper Dede, "The Arab Uprisings Debating the Turkish Model", Insight Turkey, Cilt: 13, No: 2, 2011, s. 23-24.

⁷⁵ Sevgi Bayat, Arap Baharı ve Saddam Hüseyin, 2012, s. 1-13.

takiben petrol fiyatlarının 27 dolardan 37 dolara çıkması, mevcut zor hayat koşullarını daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Arap Baharı'nın kısa bir sürede tüm coğrafyaya yayılması ve geniş kitleleri koordine edebilecek bir hal almasının en büyük etkeni ise iletişim ağının geldiği gelişmişlik seviyesi ve toplumsal algı yönlendirme özelliğinin tüm süreç boyunca aktif bir şekilde kullanılmasıdır. İletişim ağının etkin kullanılması sonucu Arap halkı özellikle gençler, sosyal medya üzerinden dünyadaki demokratik sistemden haberdar olunca ve bu sistemdeki özgürlüğe özenerek yine sosyal medya üzerinden kitlesel örgütlenmeler başlatarak kendi ülkelerinde siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklara karşı gösteriler düzenlediler. Sosyal medyanın etkisinin farkında olan diktatörler interneti yasaklamaya başvurduklar fakat görüldüğü gibi bu tür girişimler diktatörleri iktidarlarını kaybetmekten kurtaramadı. Uluslararası aktörlerden özellikle Batı dünyasından, sürecin ilk başlarında gelen siyasi desteğin kesilmesi dikta rejimlerinin sonunu hızlandırmıştır.⁷⁶

Daha geniş bir şekilde Arap Baharı'nın ortaya çıkış ve kısa bir süre içinde tüm Arap coğrafyasında yayılmasının nedenlerini açıklanmak gerekirse tarihsel, sosyal ve sosyopsikolojik, ve ekonomik olgulardan bahsetmekte faydalı olacaktır. Tarihsel nedenler kısaca şöyle sıralanabilir: ilki; Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupalı güçler tarafından bu coğrafyada bulunan ülkelerin suni sınırlarla çizilmiş olması; ikincisi Batı tarafından kandırılmışlık, aldatmışlık, aşağılanmışlıklar ve bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan onur kırıklıkları; üçüncüsü, İsrail ile tüm savaşların kaybedilmesi; dördüncü ise, Nasır'dan sonra Arap devletlerinde İsrail'e kafa tutacak bir lider olmamasıdır.⁷⁷

Arap Baharı'nın sosyal ve sosyo-psikolojik açıdan incelendiğinde ise şu nedenler sıralanabilir. Birincisi insanların sosyal, kültürel hürriyetlerden yararlandırılmaması; ikincisi, nüfus artışıyla birlikte işsizliğin çoğalmasından kaynaklanan toplumsal bunalımın meydana getirdiği sosyal ve sosyo-psikolojik algının sebep olduğu huzursuzluktur.

Ortadoğu'daki işsizlik sorununun artması, ülkelerin gelirlerini başta sanayileşme olmak üzere kalkınma ve istihdam sağlayan yatırımlar için ayırmaması, ve Arap ülkelerinde

⁷⁶ Davut Buzkiran, Hüseyin Kutbay, "Arap Baharı'nın Türkiye'ye olan ekonomik ve sosyal etkileri", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 5, No: 1, 2013, s. 151.

⁷⁷ Mustafa Paksoy, Memiş Sadettin, Mehmet Özcalıcı, "Arap Baharı'nın Sosyo-ekonomik etkileri: Türkiye-Suriye karşılaştırması", II Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, s.50-51.

istikrarlı bir ekonomik sistemin olmaması Arap Baharı'nın ekonomik nedenleri arasında sayılan başlıca unsurlardır.

Arap coğrafyasındaki kitlesel gösterilerin ve dönüşümlerin hızlıca gerçekleşmesinin ardındaki siyasi nedenler ise bireysel özgürlüklerin kısıtlı olması, demokratik olmayan yönetimlerin kötü, baskıcı, usulsüz ve yozlaşmış yöntemlerle toplumu yönetmeyen çalışmasıdır.⁷⁸

Ortadoğu'yu sarsan kitlesel hareketlere yönelik bir yorum ise; bu dönüşümün ABD tarafından tasarlandığı ve yönettiği yönündedir. Arap Baharını böyle bir yaklaşımla okumak kitlesel gösterilerin taleplerini ve coğrafyadaki temel dinamikleri görmezlikten gelmektir. Bu yaklaşımın temel varsayımı; Arap Baharı söylemi ile *Büyük Ortadoğu Projesi*'nin sahnelendiği ve mezkur coğrafyanın yeniden yapılandırıldığı; hatta bu süreçte İlimli İslam Modeli çerçevesinde Türkiye'nin de ön plana sürüldüğü bakış açısına sahip analistlere göre, Ortadoğu'daki ayaklanmaların başlaması ve iç dinamiklerin harekete geçirilmesi dış güçlerin etkisiyle vukuu bulmuştur. Sinan Oğan'a göre, "Türkiye'de uygulamaya konan İlimli İslam Modeli'nin de bugün Tunus'ta da, Mısır'da da büyük bir planın parçası olarak model alınacağını" belirterek, Arap Baharı'nı yönlendirenin ABD ve Batılı güçler olduğunu söylemektedir. Bu perspektifle bakıldığında Arap halkının, demokrasi adına verdiği mücadelelerin ve bu mücadele için ortaya koydukları hayatlarının yok sayıldığı söylenebilir.⁷⁹

Ortadoğu Enstitüsü, Arap Baharı sürecinde ABD'nin siyaseti ve çıkarları hangi yönde etkilendiğinin nasıl bir eğilim gösterdiğine dair yapılan çalışmanın sonuçları arasında Arap Baharı'nın ortaya çıkışı, 2009 yılında İran'da yapılan ve sonuçları nedeniyle protesto edilen seçimlerin bir başlangıç olarak alınabileceği ortaya atılmıştır. Yani seçim sonuçları boykot etmek adına sokaklara çıkan İran halkının, şiddetten uzak durmanın yanı sıra sosyal bağlarını kullanarak 2010 yılının sonlarına doğru Ortadoğu coğrafyasındaki hareketlenmeye zemin hazırlanmasında etkili olduğu iddia edildi.⁸⁰

Bazı düşünürler ise, Arap Baharı'na zemin hazırlayan olayların ilkinin 2005 yılında Lübnan'da yaşanan Cedar Devrimi olarak görmektedir. 1,5-1,8 milyon kişi sokaklara

⁷⁸ Mustafa Kutlay, Osman Bahadır Dinçer, "Arap Baharı" ABD'nin Hegemonik Projesi midir?" Türkiye Günlüğü Özel Sayısına Bir Zeyl, 2011. s. 103.

⁷⁹ A.e. s.103.

⁸⁰ Allen L Keiswetter, The Arab Spring: Implications for US Policy and Interests, Middle East Institute, 2012.

dökülerek barışçıl protestolar ile Suriyeli askerlerin Lübnan'dan çıkarılmasını talep eden kitlelerin bir araya gelmesindeki en önemli iletişim sağlayan aracın cep telefonu olması nedeniyle bu devrim Texting Devrim'i olarak adlandırılır.⁸¹

Behr Aaltola'ya göre Arap Baharı'nın temel nedenleri, "ekonomi açığı", "özgürlük açığı" ve "onur açığı"dır. Bahreyn ve Libya örneklerinde ise bu etkenler yerine eşitsizlik ve imkanların kısıtlı olmasının daha çok etkili olduğunu söylenmek doğru olacaktır.⁸²

3.3.Arap Baharının Küresel Etkisi

Arap Baharı ve özellikle Suriye iç savaşının ortaya çıkmasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaş Dönemi ve sonrasında uluslararası sistemin çok kutuplu bir dünya sistemine dönüşmeye başlaması ile değişen güç dengelerinin oluşturduğu yönetsel boşlukların ortaya çıkmasının etkisi yadsınmaz. Güç dengesinin değişmesi ile birlikte Ortadoğu'daki gelişmelere kayıtsız kalmayan küresel güç aktörleri, Suriye iç savaşında, Esed rejimi karşısında konumlanan ABD ve NATO ittifakına karşı Rusya, İran ve Çin Esed rejimini destekleyen bir tutum takınmışlardır.⁸³

Ortadoğu'da Arap Baharı vukuu bulurken, çeşitli uluslararası örgütler de farklı tutumlarıyla olaylara müdahil olmuştur. Birleşmiş Milletler, ilk süreçte göstericilerin demokratik tepki haklarını destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuştur. Libya'da bu durum fiili olarak müdahale etme noktasına kadar gelmiş, NATO tarafından oluşturulan koalisyon güçleri Kaddafi destekli milislere operasyon başlatmıştır.⁸⁴ Buna karşılık Uluslararası Af Örgütü'nün 2011 yılında Arap ülkelerindeki değişim ve hareketleri incelediği raporunda Birleşmiş Milletler'in Arap Baharı sürecinde insan hakları ihlallerine gerekli tepkiyi objektif olarak veremediği belirtilmektedir.⁸⁵

⁸¹ Walid Phares, The Lost Spring: U.S. Policy in the Middle East, Gatestone Institute, 2014

⁸² Timo Aaltola Behr, "The Arab Uprising, Causes, prospects and implications", FIIA BRIEFING PAPER 76, March, 2011, s. 4-6/

⁸³ "In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons". 2013-06-21. Erişim tarihi: 2013-06-25 (erişim tarihi:20.10.2016)

⁸⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/iste-natonun-libyaya-operasyon-plani-17315721> (erişim tarihi:20.10.2016)

⁸⁵ Af Örgütü: Liderler Arap Baharını Kavrıyamadı, (2012), *BBC Haber Türkçe İnternet Sayfası*, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/01/120109_arab_spring_amnesty.shtml (erişim tarihi:21.10.2016)

Arap Baharı esnasında uluslararası kamuoyunda Avrupa Birliği'nin tutumu da eleştiri konusu olmuştur. Özellikle Tunus devriminde Fransa'nın Bin Ali'ye polis yardımı teklif etmesi gibi nedenlerle Avrupa Birliği'nin imajı sarsıldı.⁸⁶ AB, bu güven kaybını ortadan kaldırmak ve söylemlerine etki kazandırmak amacıyla olaylara ilişkin politikalarında değişiklikler yapma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda AB Komisyonu, Avrupa dış eylem hizmeti ile demokrasi ve ortak refah için ortaklık gibi projeler sunmuştur. AB'nin bu girişimi Arap Baharı'yla birlikte dönüşüme uğrayan bölgeye yönelik politikasının bölgede sürecin getirdiği taleplere uygun bir şekilde demokrasi ve insan hakları söylemleri temelinde ilerleyeceğini göstermektedir. Nitekim AB, demokrasi için önem arz eden sivil toplum yapılanmasına bölgede destek vereceğini açıklamıştır. Bununla birlikte bölgede AB sivil toplum oluşumuna destek verme amacı güttüğünü vurgulayarak bu hedefe yönelik, bölgeye 1.2. milyar Euro'luk bir para miktarını hibe edeceğini bildirmiştir.⁸⁷ Bir diğer uluslararası örgüt olan İslam İşbirliği Teşkilatı eski adıyla İslam Konferansı Örgütü, yaşanan süreçte dönemin teşkilat genel sekreteri görevini sürdüren Ekmeleddin İhsanoğlu'nun da belirttiği üzere, yaşanan süreci bir ayaklanmadan ziyade halkların haklı talep arayışı olarak yorumlamıştır. İhsanoğlu'na göre, "Arap Baharı ismi kısıtlayıcı ve yanıltıcıdır ve eğer yaşanan olaylara bir isim vermek gerekiyorsa bu ismin "diktatörlerin sonbaharı" olması gerekmektedir.⁸⁸ Teşkilat yaşanan ayaklanmaları bitmemiş bir süreç olarak değerlendirmekte ve bir bahar olarak nitelendirmek için nihai sonuçların olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yaşanan süreçte aktif rol alan uluslararası örgütlerden bir diğeri olan Arap Ligi, BM Güvenlik Konseyi'ne Libya üzerinde uçuşa yasak bölge çağrısı yaparak, bir anlamda NATO operasyonlarının zeminini hazırlamıştır.⁸⁹ Arap Ligi özellikle Suriye konusunda etkin rol oynamış ve Esed karşıtı bir uluslararası kamuoyu oluşturulmasında etkili olmuştur. Arap Ligi Arap Milliyetçiliğinin kalesi olan Suriye'nin üyeliğini askıya alarak Suriye'deki olaylarda tarafını belli etmiştir. Bu karardan sonra, Arap Ligi, örgütün dönüm noktası

⁸⁶ <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/07/13/tunus-fransa-ve-abden-destek-istedi> (erişim tarihi:22.10.2016)

⁸⁷ AB'den "Arap Baharına Destek Sürecek" Sözü, (2011), *TRT Haber İnternet Sayfası*, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/abden-arap-baharina-destek-surecek-sozu-16700.html> (erişim tarihi:22.10.2016)

⁸⁸ <http://www.usasabah.com/Guncel/2012/03/15/ihsanoglu-arap-sonbaharini-yasiyoruz> (erişim tarihi: 25.10.2016)

⁸⁹ <http://www.milliyet.com.tr/libyadasonperde/rizaturmen/siyaset/siyasetyazardetay/21.03.2011/1366952/default.html> (erişim tarihi 25.10.2016)

sayılabilecek bir başka karar izlemiş ve Suriye'ye karşı siyasi ve ekonomik yaptırım uygulamaya karar vermiştir.⁹⁰ Arap Ligi yaşanan bu süreçte önemli ve aktif rol olarak geçişin yumuşak olmasından yana tavır ortaya koymuştur.

3.4.Arap Baharı ve Değişen Güvenlik Algısı

Güvenlik kavramı, uluslararası sistem açısından devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde büyük önem arz etmektedir. Devletlerin güvenlik algısı dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal koşullarına göre şekillenir. Güvenlik algısı zaman ve mekana göre değişik tanımlamaları olan bir kavramdır. Tarihsel süreç incelediğinde güvenlik algısındaki değişimi gözlemlemek mümkündür. Devletlerin, Soğuk Savaş Dönemi, öncesi ve sonrasındaki güvenlik algıları tamamen birbirinden farklıdır. 21.yüzyılda ise güvenlik kavramına yeni boyutlar kazandıran önemli olaylar ise 11 Eylül olayı ve Ortadoğu'da yaşanan halk ayaklanması sonucunda bölgedeki mevcut sistemlerin dönüştürülmesi hareketleridir .

Arap Baharı ve Suriye iç savaşıyla ortaya çıkan terörist gruplar ve onların eylemleri dünya çapındaki güvenlik algısını değiştirdi. Bu grupların başında gelen DAEŞ'in Fransa, Belçika ve Türkiye'de sivillere yönelik terör eylemleri Avrupa hükümetlerini sıkı güvenlik önlemleri almaya zorlamıştır. Fransa'da 2015 yılının Kasım ayında başlatılan OHAL bugün itibariyle hala sürmektedir.⁹¹

DAEŞ'in Fransa'da gerçekleştirdiği organize saldırılarda 132+ sivil ve 99'u ağır 300+ kişi yaralandı.⁹² Olayların ardından Fransa, DAEŞ kontrolündeki Rakka'da belirlenen hedeflere hava saldırıları düzenledi.⁹³ 2016 Haziran-Temmuz ayları arasında Fransa'da düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası'nda da terör tehlikesine karşı sıkı önlemler alındı.⁹⁴Günümüzde Fransa'da DAEŞ tehlikesine karşı önlemler devam etmekte ve DAEŞ'e karşı yürütülen operasyonlarda Fransa yer almaktadır.

⁹⁰ Müjge Küçükkeleş, (2012), Arap Birliği'nin Suriye Politikası, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV)*, Sayı:51, <http://www.setav.org/ups/dosya/110172.pdf>

⁹¹ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36843627> (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹² https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Paris_sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1 (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹³ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-isidi-rakkada-vurdu> (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹⁴ <http://www.milliyet.com.tr/euro2016/fransa-da-euro-2016-oncesi-teror---2221999-skorerhaber/> (erişim tarihi 25.10.2016)

Fransa ve Belçika'daki saldırıların ardından kıtada yoğun bir İslamofobi düşüncesinin yükselmesiyle beraber mülteci sorunu da farklı bir platforma taşındı. Avrupa halklarının kendi devletlerinin sınırları içerisinde mültecilerin bulunmasını bir güvenlik sorunu olarak görmesiyle beraber aşırı sağ ve ırkçı söylemler tekrar muteber hale geldi. ABD başkan adayı Donald Trump ve Fransa cumhurbaşkanı adayı Sarkozy gibi sivri isimlerin ön plana çıkmasında kullandıkları göçmen karşıtı dilin büyük etkisi vardır.⁹⁵

Özellikle Almanya'nın Türkiye'den gelecek göç dalgalarının engellenmesi için yüklü miktarda hibe ve hatta Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin üyeliği gibi konuları gündeme getirmesi sonucunda Avrupa Birliği ülkeleri de kendi içinde çalkantılar yaşadı. Britanya'nın "Brexit" oylamasında Avrupa Birliği'nden ayrılma taraftarı olan grupların yaptığı propagandada Türkiye ve mülteci karşıtı söylemler göze çarptı.⁹⁶ Sonuç olarak Britanya'da yapılan halkoylamasında halk kanaatini Avrupa Birliği'nde ayrılmaktan yana kullandı. Bu oylama Britanya'nın kendi içinde de yeni sorunlar ortaya çıkarttı. Şöyle ki Avrupa Birliği'nden ayrılmak istemeyen İskoçya, Avrupa Birliği'nde kalmak için Brüksel ile tekrar temasa geçeceğini açıkladı.⁹⁷

Yakın dönemde büyük güvenlik sorunları yaşayan ve birçok terör tehdidi ile karşı karşıya kalan Türkiye, en uzun kara sınırının Suriye ile olması sebebiyle Suriye İç Savaşı'ndan da en çok etkilenen ülke oldu. Suriye'deki otorite boşluğunu kullanmak isteyen PYD,PKK,YPG gibi örgütlerin bu süreçte manevra alanı genişledi. Türkiye içindeki siyasi kanatlarının da desteğiyle özellikle ülkenin doğusundaki terör eylemlerine hız kazandırdılar.⁹⁸ Suriye bağlantılı terör örgütleri güneydoğuda sivil yaşam alanlarında hendekler kazarak güvenlik güçlerine karşı sokak çatışmalarını başlattı.⁹⁹ Artan olaylar ve bölge halkının rahatsızlıkları sebebiyle sıkı güvenlik önlemleri alan Türkiye Cumhuriyeti devleti, hendek eylemleri ve suikast girişimleri sonucunda belli sürelerle sokağa çıkma yasakları ilan etmek zorunda kaldı.¹⁰⁰ Türkiye güvenlik güçlerinin Suriye'de DAEŞ'e karşı kurulan koalisyonda etkin bir biçimde rol almasının ardından Türkiye içinde de DAEŞ terör

⁹⁵ <http://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/1249665-trumpin-islamofobisine-karsi-muhammedalinin-nakavt-krosesi> (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/brexit-tartismasinin-ardindaki-asil-neden> (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹⁷ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160625_iskocya_ab (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye_Kobani_eylemleri (erişim tarihi 25.10.2016)

⁹⁹ <http://www.yenisafak.com/gundem/pkklilar-hendek-kazdi-2204792> (erişim tarihi 27.10.2016)

¹⁰⁰ <http://www.cnnturk.com/turkiye/diyarbakirin-sur-ilcesindeki-sokaga-cikma-yasagi-kaldiriliyor> (erişim tarihi 27.10.2016)

eylemleri yaşandı.¹⁰¹ Aynı zamanda terör örgütü DAESH tarafından Kilis'e roketli saldırılar düzenlendi.¹⁰² DAESH 2015 yılında Türkiye Cumhuriyeti Musul Konsolosluğu'na girerek 49 kişiyi rehin aldı.¹⁰³ Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun paylaştığı bilgiye göre, rehinelere, kurtarılmalarının ardından Türk topraklarına girinceye kadar 7-8 defa yer değiştirdi ve bölgedeki şartlar yüzünden Suriye üzerinden gelmek zorunda kaldı. Rehinelere kurtarma süreci Milli İstihbarat Teşkilatı Dış Operasyonlar Daire Başkanlığı'nca tamamen yerli bir operasyon olarak yürütüldü. 49 personel ve aileleri, rehin alındıkları ilk günden beri Musul'da 8 ayrı adreste tutuldu, hareketlilik insansız hava araçları ve diğer unsurlarla sürekli takip edildi. Rehinelere, bugüne kadar 5-6 kez kurtarılmaya çalışıldı ancak bu girişimler bölgedeki savaş ortamı sebebiyle sonuca ulaşmadı, operasyon bugüne kaldı. Rehinelere için herhangi bir fidye ödenmedi, bırakılmaları karşılığında herhangi bir şart kabul edilmedi. MİT, Musul'daki rehin alınma olayının ardından DAESH'in bölgede daha önce gerçekleştirdiği tüm rehin alma operasyonlarını analiz ederek bir strateji geliştirdi ve bu çerçevede sonuca ulaştı.¹⁰⁴

22 Haziran 2012 tarihinde Suriye tarafından ihtar yapılmadan Türk Hava Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağı düşürüldü. Olay çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye'ye karşı angajman kurallarını değiştirdi ve Suriye sınırı boyunca askeri hazırlık yaptı. Yeni angajman kuralları gereği, Suriye tarafından sınıra yaklaşan her askeri unsur tehdit olarak değerlendirilerek askeri hedef muamelesi görmeye başladı.¹⁰⁵

Suriye iç savaşı ile birlikte Esed rejimini destekleyen ve bölgede var olan Rusya, çeşitli sebeplerle defalarca Türk sınırını ihlal etti. 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri'ne ait Sukhoi Su-M¹⁰⁶ tipi uçak beş dakika içerisinde on defa

¹⁰¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Ankara_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1 (erişim tarihi 27.10.2016)

¹⁰² <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1289390-kilise-roket-atildi-2-patlama-sesi> (erişim tarihi 30.10.2016)

¹⁰³ https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye'nin_Musul_Ba%C5%9Fkonsoloslu%C4%9Fu_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1 (erişim tarihi 30.10.2016)

¹⁰⁴ https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye'nin_Musul_Ba%C5%9Fkonsoloslu%C4%9Fu_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1 (erişim tarihi 30.10.2016)

¹⁰⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Rus_Sukhoi_Su (erişim tarihi 30.10.2016)

¹⁰⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Rus_Sukhoi_Su-24_u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_d%C3%BCr%C5%9F%C3%BCr%C3%BClmesi (erişim tarihi 2.11.2016)

uyarılmasına rağmen sınırı ihlale devam edince Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 2 adet F-16 tipi savaş uçağı tarafından düşürüldü.¹⁰⁷

Sonuç olarak Arap Baharı bölgesel ve küresel ölçekte güvenlik zaafına ve bunun neticesinde güvenlik politikalarının değişmesine yol açtı. Özellikle bu süreçte güç kazanan DAES örgütünün sivillere yönelik eylemleri bütün dünya devletlerinin güvenlik teşkilatlarını teyakkuz haline geçirdi. Bu teyakkuz hali ülkelerin güvenlik algısında değişime ve gelişime neden oldu. Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada terörizme karşı yükselen seslerin ideolojik olarak çok farklı bir boyut kazandığını ve bu söylemlerin terör kisvesi altında İslam dinine ve tüm müslümanlara yönelen nefret söylemine dönüştüğünü görmekteyiz. İzlenen politikalar ve Batılı siyasetçilerin bundan sonra izlenecek olan politika vaatlerine baktığımız zaman, yaşanan tüm olayların özellikle de radikalleşmiş terör unsuru olan DAES'in yüzlerce yıllık bir hesaplaşmanın görülmesi adına organize edilmiş bir Batı projesi olduğunu ileri sürmek yerinde bir tespit olacaktır. Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmelere baktığımızda izlenmiş olan stratejiler, terörle mücadelenin küresel ölçekte sert bir şekilde uygulanmasını İslam dinine karşı organize bir saldırıya dönüştürmüş ve özellikle İslam ülkelerinin uluslararası manevra alanını daraltmaya başlayarak hem bölge hem dünya siyaseti için istişare kapılarını daha da daraltmıştır.

3.6.Arap Baharının Güvenlik Harcamalarına Etkisi

İnsanlar, tarih boyunca güvenliklerini sağlamak ve diğer insanlar üzerinde baskı kurmak amacıyla çeşitli silahlar üretmeye kafa yormuştur. Taş devri ve maden devri zamanlarında dahi insanoğlunun ilk ürettiğı eşyalar savunma ve korunma amaçlı olmuştur. Yakın geçmişte de devletlerin kurulması ve savaşların artmasıyla bu silahlanma isteğı en yüksek seviyeye çıkmıştır.

Son yüzyılda Soğuk Savaş devriyle zirveye ulaşan silahlanma harcamaları, Sovyetler Birliğı'nin dağılmasıyla seyrelmişse de 11 Eylül saldırısının arkasından başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkeler tekrar güvenlik harcamalarına yönelmiştir.

¹⁰⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Rus_Sukhoi_Su-24_u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BClmesi (erişim tarihi 2.11.2016)

Ortadoğu'da ise durum bundan farklı değildir. Bölgenin jeopolitik konumu, sosyal dokusu ve yeraltı kaynaklarının değerli olması sebebiyle Ortadoğu silahlanma ve güvenlik harcamaları konusunda en ön sırada yer almaktadır¹⁰⁸

Bahsettiğimiz genel durumun üzerine Arap Baharı olaylarının yaşanması adeta bir domino etkisiyle bölgesel ölçekte bütün güvenlik harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Hükümetlerin hem iç isyan ve karışıklıklara karşı, hem de dışarıdan gelecek tehlikelere karşı aldıkları önlemler bu harcamaların başlıca etkeni oldu. İç ve dış güvenliğe ek olarak DAESH/PKK/YPG/EL NUSRA CEPHESİ/EL KAİDE gibi sivillere yönelik eylemlerde bulunan küresel terör örgütlerinin ortaya çıkması, farklı tarzda güvenlik harcamalarını tetikledi.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) 2013 yılında yayınladığı yıllık rapora göre Suudi Arabistan önceki yıla göre askeri harcamalarını yüzde 12 oranında arttırarak İngiltere, Japonya ve Fransa'yı geride bıraktı. Rapora göre krallık 23 ülkeyle birlikte son on yılda savunma bütçesini iki katından fazla arttırdı. Suudi Arabistan'ın önündeki üç ülke ise 87,8 milyar dolarla Rusya, 188 milyar dolarla Çin ve 640 milyar dolarla ABD'dir.¹⁰⁹

Rapora göre 2013 yılında Orta Doğu ülkelerinin askeri harcamaları önceki yıla göre yüzde 4 oranında artarak toplamda 150 milyar dolara yükselmiştir. 2012'ye oranla askeri harcamalarını en fazla arttıran iki Orta Doğu ülkesi ise yüzde 26 ile Bahreyn ve yüzde 27 ile Irak oldu. Körfez ve Orta Doğu ülkeleri, 2011'deki ayaklanmalarla başlayan iç karışıklıklarla birlikte nükleer silah geliştirdiğini iddia ettikleri İran'a karşı savunma harcamalarını arttırmışlardır.

Katar, 7 milyar 600 bin dolarlık bölümü ABD firmaları ile olmak üzere toplam 23 milyar dolarlık askeri anlaşma imzaladığını açıkladı. Doha'daki savunma konferansında yapılan açıklamada anlaşmanın helikopter, füze, tank, devriye botu, gemi ve silah alımını kapsadığı duyurulmuştu. Anlaşmadaki tedarikçi firmalar arasında ise Amerikan ve Avrupalı havacılık firmaları Boeing ve Airbus öne çıkmaktadır.¹¹⁰ Bu durum Katar'ın politik tercihlerini yansıtması bakımından önemli ipuçları vermektedir.

¹⁰⁸ Ramazan Özey, Küresel silahlanma. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007, s.29.

¹⁰⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfez-ve-orta-dogu-silahlaniyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

¹¹⁰ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/katardan-yeni-silah-anlasmasi> (erişim tarihi 4.11.2016)

Rapor verilerine göre 2013'te Orta Doğu'da askeri harcamalar belirgin şekilde artarken dünyada düşüş olduğu görülmektedir. Dünyada toplam askeri harcama önceki yıla göre yüzde 1.9 oranında düşerek 1 trilyon 75 milyar dolara gerilemiştir. Bunun temel sebebi olarak ABD'nin harcamalarında yüzde 7,8 oranındaki kesinti ve Avrupa'daki kemer sıkma önlemleri gösterilebilir. Ancak ABD, kesintiye rağmen açık ara liderliğini koruyarak, dünyadaki toplam askeri harcamanın yüzde 37'sini kendisi yapmıştır.

Askeri harcamalarını arttıranlar arasında Afrika ülkeleri de öne çıkmaktadır. Afrika'da yüzde 8,3 oranında artışla 44,9 milyar dolar askeri harcama yapılmıştır. Afrika'nın lideri ise 10 milyar dolarlık harcama ile Cezayir'dir. Ülkenin askeri harcamalarının son 10 yılda yüzde 176 oranında artmış olması ise dikkat çekmektedir. SIPRI raporlarına göre Cezayir'de askeri harcamalarındaki bu hızlı yükseliş ülkenin petrol gelirlerindeki artışından kaynaklanmaktadır.¹¹¹

Türkiye Cumhuriyeti özelinde bakıldığında da askeri harcamaların bütçede ayrılan dilimi küçülürken miktarı artmaktadır. Aynı zamanda savunmaya ayrılan bütçenin büyük bir kısmı personel harcamalarına ayrılarak, Savunma Bakanlığı'nın bütçesinde en büyük payı yüzde 75 oranla "personel maaşları ve personel ihtiyaçlarına yönelik mal ve hizmet giderleri" oluşturmaktadır. Geri kalan yüzde 25'lik kısım ise modernizasyon ve sermaye yatırımlarına harcanarak ordu teknolojik yeniliklerle donatılmaktadır.¹¹²

Türkiye'de yapılan savunma harcamalarının artması ve yerli sanayiye yönlendirilmesinin başka bir amacı da dışa bağımlılık oranının azaltılması hususudur. Şu anda Türk ordusunun araç gereç ve teçhizatı bakımından yüzde 50'den fazlası yerli üretimle karşılanmakta ve bu oran hızla artmaktadır. Hedef, kısa vadede bu oranın yüzde 70'e çıkarmaktır. Yerli üretim Türkiye gibi bir ülke açısından hayati bir önem taşımakta ancak maliyeti dışarıdan alımla kıyaslandığında çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun için AR-GE'ye ayrılan payın eskiye kıyasla fazlasıyla artması ve yerli üretim için dış pazar bulunması gerekmektedir.¹¹³

Sonuç olarak küresel ölçekte devam eden silahlanma yarışını, Arap Baharı'nın neden olduğu belirsizlikler ve krizler hızlandırmış, güvenlik harcamalarına artırıcı yönde bir etki

¹¹¹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfez-ve-orta-dogu-silahlaniyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

¹¹² <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/askerin-payi-dusuyor-yerlilesme-artiyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

¹¹³ <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/askerin-payi-dusuyor-yerlilesme-artiyor> (erişim tarihi 6.11.2016)

yapmıştır. DAESH terör örgütünün Suriye sınırlı ülkelere yönelik tehditleri, İran'ın nükleer silahlanma konusunda aldığı yol ve Suriye iç savaşı sebebiyle bölgeye askeri yığınak yapan koalisyon güçleri, Rusya, Çin gibi ülkelerin hareketliliği; Ortadoğu ve körfez ülkelerinin güvenlik politikalarında panik düzeyinde bir artışa sebep olmuştur. Arap Baharı sürecinde bölgeye müdahalesi olan ülkelerde güvenlik ve silahlanma konusunda artış görülürken, müdahil olmayan Avrupa ülkeleri ve diğer bölgelerde durağanlaşma ortaya çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARININ GÜVENLİK HARCAMALARINA ETKİSİNİN EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ: İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN ÖRNEĞİ

4.1 İRAN

4.1.1. İran'ın Genel Profili

Tarihin en eski medeniyetlerinin yer aldığı, günümüzde Orta Doğu olarak adlandırılan coğrafyada yer alan İran aynı zamanda Orta Asya ile Orta Doğu'nun kesiştiği bölgede yer almaktadır.¹¹⁴ Bölgenin en eski ülkelerinden birisi olan İran, sahip olduğu zengin petrol kaynakları bakımından da büyük öneme sahip ülkelerden bir tanesidir. İran'ın adı sözcük anlamı olan 'Aryanların Ülkesi' tanımından gelmektedir. Dünya nüfusunun giderek artması ve teknolojik gelişmelerle birlikte enerji ihtiyacının çoğalması, petrol üreten ülkeleri ve özellikle de İran'ın dünya gündeminde önemli ve stratejik bir ülke konumunu pekiştirmektedir.

Şekil 1. İran Siyasi Haritası

Kaynak: <http://www.bilgizenginleri.org/cografya/1681-iran-haritasi.html> (erişim tarihi 15.12.2016)

¹¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.372.

Tarihte Pers İmparatorluğu dahil pek çok büyük medeniyete ev sahipliği yapan topraklarda yer alan bugünkü İran, İslamiyet’i kabul ettikten sonra özellikle İslam’ın Şii öğretisini benimsemiştir. Geçmişten günümüze kadar etnik kökenini ve dilini koruyan bir ülkedir. İslam Devrimi’nin gerçekleştiği 1979 yılına kadar monarşi ile yönetilen İran, devrimin gerçekleşmesi ile Şah Rıza Pehlevi yönetimi son bulmuş ve devrim lideri Ayetullah Humeyni ile Şii öğretilerinin hâkim olduğu İslam rejimine geçmiştir. Katı Şii Şer-i hükümlerinin uygulandığı ülke 1979 yılından bu yana resmi adıyla İran İslam Cumhuriyeti olarak anılmaktadır ve Şii Şeriat hükümlerine göre yönetilmektedir.¹¹⁵

İran’ın 2015 verilerine göre nüfusu 77, 4 milyondur. İran’ın resmi adı İran İslam Cumhuriyeti, ülkenin resmi dili Farsça, resmi dini İslamiyet ve resmi mezhebi Şia’dır. Ülkede Farslar, Azeri Türkler, Kürtler, Türkmenler, Araplar ve Beluçlar güçlü etnik gruplardır. Bölgenin nüfus olarak büyük ülkelerinden birisi olan İran, yine bölgeye has yapısal özellikleri taşımakta ve nüfusu çeşitli etnik gruplardan oluşmaktadır. Tarihten gelen etnik Fars kimliği nüfusun %50-55’lik kısmını oluştururken, geri kalan %45-50’lik nüfus çeşitli etnik gruplardan oluşmaktadır. Farklı etnik yapıya rağmen merkezi yönetimin ‘Şii’ doktrin anlayışı ile kurduğu hakimiyet ve devletin resmi adının İslam Cumhuriyeti olması İran’ı diğer bölge ülkelerinden farklı kılan bir özellik olarak tanımlanabilir. Yine nüfusunun %99’u Müslüman olan İran’da Şiiiler %90 civarında iken Sünni mezhebindeki Müslümanlar %9 civarındadır ayrıca %1 civarında Bahai inancı mevcuttur. Etnik yapının çeşitliliği nedeniyle ülkede 90 civarında farklı dil ve lehçe kullanılmaktadır (Keskin, 2015). Ancak nüfusun %58’i Farsça ve lehçelerini kullanırken, ülkede %27 oranında Türkçe dili kullanılmaktadır.¹¹⁶

Ülkenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması, İran ekonomisini petrol ve doğalgaza dayalı bir ekonomi olarak ön plana çıkarmaktadır. Petrol ve doğalgaza bağlı sanayi tesisleri ve diğer sanayi yatırımları ülke ekonomisinin %41,2’sini oluşturmakta ve büyük ölçekli işletmeler devlet mülkiyetinde yer almaktadır. Demir-çelik, otomotiv gibi endüstri kolları tamamen devlet mülkiyetinde yer alan ve ülkede petrol dışında yatırıma en çok pay ayrılan sanayi sektörleridir. İran sadece petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından değil aynı zamanda birçok maden bakımından da zengin bir ülkedir. Dünyanın en büyük çinko rezervlerine sahiptir. Ayrıca dünyanın ikinci en büyük bakır rezervleri ve dokuzuncu

¹¹⁵ Sönmezoğlu, a.g.e. s.372.

¹¹⁶ DEİK, “İran ülke Raporu Haziran 2016” ; Economic Intelligence Unit (EIU), Ağustos-Eylül 2016, Country Report, <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/3246> (Erişim Tarihi:25.12.2016).

büyük demir rezervleri İran'da bulunmaktadır. İran, uranyum, kurşun, kromit, manganez, kömür ve altın rezervleri bakımından da zengin bir ülkedir. Ülkenin kırsal alanlarında ağırlıklı olarak tarım üretimi gerçekleştirilmekte olup, tarımın ülke ekonomisindeki payı %12'5 düzeyindedir. Özel ticari faaliyet ve işletmelerin sınırlı olduğu İran'da özel teşebbüsler daha çok hizmet sektöründe görülmekte ve hizmet sektörü ise ekonominin 46,2'sini oluşturmaktadır. İran'ın ihraç ettiği ürünlerin %80'ini petrol ve petrol ürünlerinden oluşurken, dünyaca meşhur halıları ve meyve, ülkenin diğer ihracat kalemleri arasında yer almaktadır.¹¹⁷

4.1.1.1. İran'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Orta Asya ile Ortadoğu'nun kesişme noktasından yer alan İran toprakları, kuzeyden Türkmenistan, Ermenistan ve Azerbaycan, batıdan Irak ve Türkiye, doğudan Pakistan ve Afganistan, güneyden ise Basra körfezi ile çevrilidir. Bölgenin jeopolitik konum itibarıyla en önemli konumuna sahip ülkelerinden birisi olan İran'ın, kuzeyde Hazar Denizine ve güneyde Basra Körfezine kıyısı bulunmaktadır. Ülkenin yüzölçümü 1.648.000 km²'dir. İçinde bulunduğu jeopolitik konumu nedeniyle zaman zaman coğrafyanın geleceği ve siyasetinde önemli pozisyonlar taşımıştır. Kısaca konumu itibarıyla, Asya, Körfez ülkeleri, Kafkaslar ve Türkiye güzergâhında bağlantı noktası kavşak konumundadır.¹¹⁸

Ülkenin doğusu çöllerle kaplı olduğundan, yerleşim alanları daha çok güney ve kuzeybatı bölgelerindeki dağlık alanların düzlük tabanları ile vahalarda yoğunlaşmaktadır. Komşuları ile toplam 5440 km sınıra sahip olan İran'ın en uzun sınırını Irak ile olan 1458 km'lik sınır oluşturmaktadır. Türkiye'nin İran ile olan sınır uzunluğu 499 km'dir. Ayrıca Pakistan ile 909 km, Afganistan ile 936 km, Türkmenistan ile 992 km, Azerbaycan ve Nahcivan ile 611 km, Ermenistan ile 35 km uzunluğunda sınıra sahiptir.¹¹⁹

4.1.1.2. Siyasal Sistemi

Orta Doğu'da Türkiye ile birlikte '*Cumhuriyet*' adını taşıyan iki devletten biri olan İran, '*İslam Cumhuriyeti*' modeliyle dünyada eşine rastlanmayan bir yönetim şekline sahiptir. İran'da seçimle yöneticilerin iktidara gelmesi tipik bir cumhuriyet yönetim şeklini yansıtırken her kurumun üzerinde güce sahip 'Dini Lider' müessesesi, İran'ın yönetim şeklini birçok bilim

¹¹⁷ DEİK, a.g.e.

¹¹⁸ Sönmezoğlu, a.g.e. s.375.

¹¹⁹ Aynı eser, s.376.

adamına göre cumhuriyet olmaktan çıkarmakta ve temel olarak bir ulema hükümeti haline getirmektedir. Karmaşık bir yapı teşkil eden İran siyasi sisteminin yapısında bütün kurumların üzerinde Veliy-i Fakih (Dini Lider) bulunmaktadır. İran anayasalı bir devlet özelliğine sahip olsa da bu anayasada yasaların anayasaya aykırı olmaması gereğinin yanında şeriata da karşı olamayacağını açıkça belirtmektedir.¹²⁰ İran Anayasasının 6. Maddesine göre egemenliğin kaynağı halk iradesi olarak ifade edilmekte ancak, şeriat'ın tüm yasaların temeli olduğunun altı çizilerek Dini Lider'e birçok yetkiler verilmektedir.¹²¹ Tüm bu nedenlerden dolayı İran'ın siyasal sisteminde, Firdevsi'nin Şehnamesindeki tanımlamasıyla 'Monarşik İdari Yönetim' sistemi geleneksel devlet yapısının kalbi olarak şekillenmiş ve süregelmiştir. İran'a baktığımızda Monarşik İdari Yönetim modeli, anayasa ile desteklenerek bazı yetkileri kısıtlanmış bir Dini Lider Rejimi olarak görülmektedir. Dini Lider, İran halkı tarafından iki aşamalı bir seçim sistemi içerisinde seçilmekte, ancak seçime katılan halk doğrudan Dini Lideri seçmemektedir. Seçim sonuçlarına göre Uzmanlar Meclisi denilen din adamlarının oluşturduğu Meclis halk tarafından seçilirken, Meclis de Dini Lideri seçmektedir. İran seçim sisteminin temelinde yatan mantalite halkın Dini Lideri seçmeye yeterli bilgilerinin olamayacağı, ancak halkın seçecekleri din adamlarının Dini Lideri seçebilecek yeterliliğe sahip olduklarının savunulmasıdır.¹²²

Yine siyasal sistemde dikkat çekici bir nokta da; Cumhurbaşkanı ve Meclis seçimlerinde de halk oylamasına gidilmesine rağmen, adayların Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin denetiminden geçtikten sonra aday olabilmeleri şartı yine bu seçimde halk iradesinin ne derece geçerli olduğunun sorgulanmasına neden olmaktadır.¹²³

İran siyasal sistemi incelendiğinde hem seçilmiş hem de seçilmemiş organları bünyesinde bulunduran birçok farklı kurum üzerine oturtulmuş bir yapıda olduğu görülür. İslami sistemin temel kurumları, Uzmanlar Meclisi tarafından atanan Veliy-i Fakih ya da Dini Lider, sınırlı aday arasından her dört yıl için seçilen Cumhurbaşkanı, Meclis ya da diğer adıyla Parlamento, Kabine, sekiz yıl için seçilen Uzmanlar Meclisi, Anayasayı Koruyucular Konseyi, 1988 yılında kurulan ve Meclisle Anayasayı Koruyucular Konseyini uzlaştıran

¹²⁰ Sami Oğuz ve Ruşen Çakır, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.36.

¹²¹ Erol Göka, "Velayet'i Fakih İncasının Toplumsal Psikolojisi" Avrasya Dosyası, İran Özel, 5.3, 1999, s.373382.

¹²² Oğuz ve Çakır, a.g.e. s.36.

¹²³ Aynı eser, s.37.

Düzenin Yararını Teşhis Heyeti, başkanı Dini Lider tarafından atanan Yüksek Mahkeme, ordu ve devrim muhafızlarıdır.¹²⁴

İran'da yönetim ve yönetim kademelerindeki tüm kurumların başında Dini Lider (Veliyi Fakih) yer almaktadır. Siyasal sistemde Dini Lider, atama ve görevden alma yetkisini elinde tuttuğu askeri ve sivil kurumlarla çok büyük bir güçtür. Öyle ki bu siyasi gücüyle hükümetin yetkilerini büyük bir oranda sınırlama yetisine de sahiptir. Dini Liderin düzenli ordu, polis, jandarma ve Devrim Muhafızları da dahil tüm askeri kurumların komutanlarını, komutan yardımcılarını, genel kurmay başkanlarını ve yardımcılarını, hava, kara ve deniz kuvvetleri komutanlarını atama yetkisine ve dahası başkomutan sıfatına sahip olduğu Anayasa da açıkça ortaya konulmuştur. Dini Lider bu görevleri devretme yetkisine sahiptir ayrıca üniversiteler, vakıflar ve birçok resmi kuruluşa doğrudan temsilciler atama yetkisine sahip olması dolayısıyla birçok kurum ve örgüt üzerinde de Dini Lider'in çok yüksek denetim gücü bulunmaktadır.¹²⁵

Tam adı 'İslami Danışma Meclisi' (Meclis-i Şura-yı İslami) olan Meclis, İran'da Anayasayı Koruyucular Konseyinin anayasaya ve şeriata uygunluğu bağlamında onayından geçmiş yasaları çıkarma merciidir. Meclis üyeleri dört yıllık bir dönem için seçilirler. Meclis yasa tasarısı hazırlama hakkına sahiptir ve bu konuda tipik bir parlamento görüntüsü çizmesine rağmen, önerdiği yasa tasarıları Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin onayına tabi olması dolayısıyla tam bağımsız bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkün değildir.¹²⁶

Meclis tarafından oluşturulmuş yasaların anayasaya ve şeriata uygunluğunu denetleme görevini yerine getirmekle sorumlu siyasi kurum 'Anayasayı Koruyucular Konseyidir'. Yarısı Dini Lider tarafından atanan din adamlarından, diğer yarısı ise Meclis tarafından seçilen hukukçulardan oluşan, 6 yıl süreyle görev yapan 12 kişiden oluşmaktadır. Yasaların şeriata uygunluğunun kararını din adamlarının çoğunluğu, Anayasaya uygunluğu konusunda verilecek karar ise Konsey'in bütün üyelerinin çoğunluğu tarafından verilmektedir. Anayasayı Koruyucular Konseyi ayrıca ulusal parlamento adaylarını denetleme ve reddetme yetkisine sahiptir. Bu şekilde de Konsey'in onayından geçmeyen aday adayları seçimlerde aday olamamaktadır. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı adayları da bu konseyin onayından geçtikten

¹²⁴ Ziba Moshaver, "Revolution, Theocratic Leadership and Iran's Foreign Policy: Implications for Iran-EU Relations", The Review of International Affairs, Winter, Vol3.No.2, 2003, p.174-196.

¹²⁵ Oğuz ve Çakır, a.g.e. s.38.

¹²⁶ Aynı eser, s.42.

sonra seçimlerde aday olabilmektedirler.¹²⁷ 1979 İslam Devriminden sonra anayasanın hazırlanması amacıyla ‘Uzmanlar Meclisi’ (Meclis-i Hobregan) kurulmuş, anayasa taslağı referandumda kabul edildikten sonra görevi sona erdiğinden kendiliğinden dağılmıştır. Üç yıl sonra Dini Liderlik Makamı boşaldığında yerine yenisini seçmek için II. Uzmanlar Meclisi oluşturulmuştur. II. Uzmanlar Meclisinin İran Dini Liderini denetleme ve Anayasada belirtilen niteliklerde herhangi bir noksanlık ya da tamamen yanlış uygulama bulunduğu Dini Lideri görevden alma yetkisini de bünyesinde bulunduran bir siyasi kurumdur. İran halkı Uzmanlar Meclisini oluşturacak din adamlarını seçmektedirler. Anayasa ve yasaların şeriate uygunluğu konusunda Meclis ve Anayasa’yı Koruyucular Konseyi arasında çıkan anlaşmazlıkların son çözüm mercii olarak ‘Düzenin Yararını Teşhis Heyeti’ (Mecme-yi Teşhi-i Maslahat-ı Nizam) görev yapmaktadır. 6 Şubat 1988’de Meclis ve Anayasayı Koruyucular Konseyi arasında çıkan bir anlaşmazlığı çözmek amacıyla Humeyni tarafından kurulmuştur. Ayrıca bu heyet İran Dini Liderine genel politikaları belirlemesi konusunda bir danışmanlık görevini de üstlenmiştir.¹²⁸

İran’da Guvve-yi Gaza olarak adlandırılan Yargı Organı Başkanlığı görevi Dini Lider tarafından doğrudan atanan bir Ayetullah (dini temsilci) tarafından yürütülmektedir. Yargı başkanı Anayasayı Koruyucular Konseyi’nin hukukçu diğer altı üyesini aday gösterme yetkisine sahiptir. Bu adayları onama yetkisi ise Meclise aittir.¹²⁹ İran’da tüm yasaların hazırlanmasında büyük bir rolü olan Anayasayı Koruyucular Konseyi’nin din adamı 6 üyesi doğrudan Dini Lider tarafından atanırken diğer hukukçu 6 üyesi de Dini Lider tarafından atanan Yargı Başkanının gösterdiği adaylar içerisinde seçilmektedir. Sonuç olarak İran’ın siyasal sisteminde Dini Liderin önemi ve etkinliğinin ne kadar büyük olduğu açıktır.

İran’da Yürütme Organı (Guvve-yi Mücrime), Cumhurbaşkanı, Dini Lider ve hükümetten oluşmaktadır. Aralarında Merkez Bankası Başkanı, Atom Enerjisi Kurumu Başkanı, Beden Terbiyesi Kurumu Başkanı, Çevre Koruma Örgütü Kurumu Başkanı, Bütçe ve Plan Örgütü Başkanı’nın da bulunduğu bazı kişiler kabinenin Meclis tarafından güvenoyu alması gerekmeyen doğal üyeleri olarak hükümetin içerisinde görev almaktadırlar. Bu kabine

¹²⁷ Aynı eser, s.43.

¹²⁸ Aynı eser, s.43-44.

¹²⁹ Mehran Kamrava ve Hassan- Yari Houchang, *Suspended Equilibrium in Iran’s Political System*, California, California State University Northridge, 2004, s.505.

üyeleri arasında Dini Lider tarafından atanan İran Radyo Televizyon Kurumu Başkanı da bulunmaktadır.¹³⁰

Realitede kurumsal bir yapılanması mevcut olsa da İran siyasal sisteminde belirli şahsiyetler ve kişisel karizma çok belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle de ülke politikasının, ülkenin geçirdiği hemen hemen her önemli dönemde bir şahısla bütünleştiği görülmüştür. Bu düşünceye paralel olarak İran siyasetinde belirli bir resmi ideoloji ya da belirgin bir şahıs oluşmamıştır.¹³¹ İran'ın rejim olarak Cumhuriyet olarak tanımlanmasının bir diğer nedeni de ülkedeki siyasi partilerin varlığıdır. Ülkede pek çok siyasi parti bulunsa da, İslam Devrimi'nden sonra kurulan İslam Cumhuriyet Partisi (İCP) siyasal sistemde egemen bir rol sergilemiştir. Siyasal sistem içerisindeki çekişmeler ve yarışlar genelde İCP içindeki gruplar arasında gerçekleşmiştir. İslam Devriminin ardından İran'da Tudeh, Halkın Mücahitleri, Halkın Fedailer ve İran Kürdistan Partisi kapatılarak faaliyetleri yasaklanmıştır. Ülkedeki en etkin siyasi parti olan İCP'den sonra İnşa ve İcra Partisi ile İslami İran Katılım Partisi siyasal sistemde etkinliği olan partilerdir.

Ülkenin siyasi yapılanması muhafazakâr ve reformcu olmak üzere iki farklı politik eğilim göstermektedir. İş adamları, teknokratlar ve bürokrasi kanadı reformcu çizgisi ile Batı ve Müslüman dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesini ve ülkenin çağdaş bir siyasi yapıya kavuşmasını savunmaktadırlar. Yönetimde etkin güç olan muhafazakârlar ise molla ve din adamlarından oluşmaktadır. Her iki politik eğilim farklı yönlerde sahip olsalar da, sonuç olarak İslam ve Şeriat hükümleri içerisinde var olmaktadır.¹³² Günümüzde geçmiş politikalar ve uygulamalar sorgulanma noktasında olsa da, sistemi ve mevcut politikaları etkileyebilecek siyasal ve toplumsal bir güce ulaşamamışlardır.

4.1.2. İran'ın Güvenlik Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

İran İslam Cumhuriyetinde, silahlı kuvvetlerin bütçesi savunma bakanlığı tarafından yüksek ulusal savunma konseyi (Showrāye Āliye Amniyate Mellī) kontrolünde yapılır. Devlet Başkanı da aynı zamanda bu konseyin bir üyesidir. İran ordusunun modernizasyonu ve büyümesi İran ekonomisinin görece büyümesi ile korelasyon halindedir. İran, ekonomisini

¹³⁰ Oğuz ve Çakır, a.g.e. s.49.

¹³¹ Kenan Çamurcu, Firuze Köprüsünde Üçüncü Cumhuriyet, Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000, s.50.

¹³² Mesut, Hakkı Caşın "İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları", Avrasya Dosyası, İran Özel, Cilt 5, Sayı 3, 1999, s.286-288.

yeniden canlandırma problemiyle karşı karşıya olsa da, 2000’li yılların başından bu yana, en değerli ihracat unsuru olan petrol ekonomik yapıyı ayakta tutmaktadır. İran’ın savunma bütçesi, 2004 yılında 5.6 milyar dolarken, 2006’ta ki tahminlere göre 6.6 milyar yükselmiştir. Global Security tarafından yayımlanan bilgilere göre 825 milyar dolar ile silahlanmaya en çok para harcayan ülkeler arasında 18.sıradadır. 2016-2017 yılı İran silahlanma bütçesi, 19 milyar dolar olarak belirlenmiş, hem konvansiyonel ordu hem de devrim muhafızları harcamalarını sübvansé bu şekilde finanse edilmiştir. Bu bütçe, savunma ve silahlanma harcamalarında önceki yıla göre %90’lık bir artış anlamına gelmektedir.

Ruhani yönetimi ile Devrim Muhafızlarının dış politikada uyumlu hareket etmelerinin ve Devrim Muhafızları’nın hem Suriye’de hem de Irak’ta üstlendiği önemli rolün bütçelere yansıdığı görülmektedir. Çünkü Ruhani bütçe artışından en çok pay alan kurum İran Devrim Muhafızları olmuştur. Devrim Muhafızları İran’ın teokratik devlet mantığının sigortası olma vasfının yanı sıra aynı zamanda Şii temelli İran dış politikasının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Irak’ta, merkezi Irak yönetimi ile eşgüdümlü hareket eden ve Musul operasyonu ile onun bir parçası olan Haşdi Şabi isimli İran destekli paramiliter gruplar, İran devrim muhafızları modeline göre örgütlenmekte ve İran’ın mezhep temelli dış politik vizyonunun bir tezahürü olarak, ülkenin savunma bütçesinin radikal artışında pay sahibi olmuştur.¹³³

4.1.2.1. Yemen ve Suriye’de Mezhepsel Tehdit Algısı

Realist uluslararası ilişkiler teorilerine göre, devletler yalnızca kendi çıkarları üzerinden dış politik vizyon geliştirirler. Uluslararası ilişkilerde en büyük ve hatta tek motivasyon ulusal çıkarlar üzerine inşa edilmiştir. Fakat, ulusal çıkar nedir ve nasıl tahlil edilir? İran’ın mezhepsel ideolojik perspektifi, İran’ın çıkarlarını doğrudan Şii inancının kolonyal bir şekilde yayılması, egemen olması ve hegemonya kurmasına dayandırmıştır.

Yemende Şii mezhebinin Zeydiyye kolundan olan Husi isimli aşiret, dönemin cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih’e karşı ayaklanmayı başlatan Bedrettin el Husi ile başlayan Şii bir isyan hareketinin temsilcisi olmuştur ve İran tarafından desteklenmiştir.

¹³³ Guzansky, Y., & Eran, O. (2015, Şubat 24). On the Road to a Nuclear Iran, Israel and Saudi Arabia Are on Diverging Paths. Haaretz, S.22.

Bölgenin politik fay hatlarına bakıldığında Şiiilerin hamisi durumundaki İran ve Sünnilerin hamisi durumundaki Suudi Arabistan'ın mezhepsel unsurlar üzerinden bir *proxy war* (vekalet savaşı), dolaylı savaş verdiğini gözlemliyoruz. Örneğin, Husi grubunun lideri 2004'te öldürüldükten sonra yerine geçen kardeşi Abdülmalik el Husi, Yemen Cumhurbaşkanı Hadi'nin bulunduğu Aden'e yöneldiğinde, buna ilk karşı çıkan ve müdahale eden politik aktör Suudi Arabistan olmuştur ve Yemen'deki Husi'lere karşı operasyon başlatmıştır. Suudi Arabistan her ne kadar meşru hükümeti savunmak adına harekâtı başlattığını ifade etse de, temelde İran gibi kendisi de mezhep temelli bir politik vizyon temsilcisidir. Tahran yönetimi, proxy war kavramını teyit edercesine, Suudi Arabistan'a karşı bölgede Şii unsurları mobilize etme mücadelesi vermiştir.¹³⁴

Suriye'de de farklı aktörlerin aynı mezhepsel düzlemde karşı karşıya geldiğini gözlemliyoruz. Esed sentetik bir yapı olarak görülen Baas geleneğinin temsilcisi ve seküler bir siyasal çizginin devamı olmasına karşın, İran'ın kayıtsız desteği ile bölgedeki gücünü idame ettirmektedir. Bu desteğin arkasında yine mezhep anlayışına dayanan fay hatları yatmaktadır. Mezhepsel doku bölgede o kadar güçlüdür ki, ilk bakışta çok farklı gibi görünen Tahran ve Şam'ı aynı kümede buluşturmaktadır. İran bir teokrasi iken Şam'ın seküler, İran Farsi iken Esed'in Arap olması, bölgedeki mezhepsel fay hattı karşısında anlamını yitirmektedir. Ancak Elbette İran Suriye arasındaki koalisyon yalnızca mezhep üzerinden değerlendirilemez, tarihsel bir arka planı vardır. İran ve Suriye arasındaki ittifak, 1979 İran İslam devrimine kadar dayanmaktadır. Devrim olduğunda Suriye yönetimi İsrail karşısında yalnız kalmışken, Antisemitik ve radika bir İslami hareketin İran'da iktidarı alması ve İsrail'i hedef alması ile birlikte bölgede kendisine güçlü bir müttefik edinmişti. Ayrıca 1989 Irak-İran savaşında, Suriye ile İran arasında açık bir ittifak ortaya çıkmıştır ve bir çok Arap ülkesinin aksine Suriye İran'a kritik bir destek sağlamıştır. Irak'ın Suriye üzerinden petrol ihracatı yapmasını sağlayan boru hattını kapatmış, Doğu Bloku orijinli silahların İran'a aktarılmasına yardımcı olmuştur. Yine de, temelde bölgedeki ittifak ve çatışmaların temel motivasyon kaynağı mezhep üzerinden teşekkül etmektedir.¹³⁵

¹³⁴ Pillalamarri , A. 3 Saudi Weapons of War Yemen's Houthis Should Fear. The National Interest: 3 Saudi Weapons of War Yemen's Houthis Should Fear, 2015, s. 91.

¹³⁵ Diriöz, A. O. Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. Ortadoğu Analiz, 2012, s.29

4.1.2.2. Bölgesel Silahlanma

Ortadoğu bölgesi güvenlik tehditleri açısından oldukça kırılgan ve öngörülemez bir bölge grafiği çizmektedir. Devletlerin ulusal güvenliklerini tehlikeye sokan iç ve dış unsurlar son derece yoğundur. Bölge içinde var olan dini, etnik ve mezhepsel çeşitlilik, zengin petrol kaynakları, ekonomik problemler, yoğun silahlanma eğilimleri ve otoriter liderler gibi sebepler bölgeye ait istikrarsızlaştırıcı etkenlerken, bir de küresel güçlerin etkisi, küresel güçlerin petrol rezervleri üzerindeki çıkar ilişkisi ve dış faktörler ile gelişen ekonomik dalgalanmalar gibi dış aktörlerden gelen etkiler mevcuttur. Bu kendine özgü karmaşık ve çelişkili yapı, bölgedeki silahlanmanın sürekli artan bir trend göstermesindeki faktörler arasındadır. Günümüz itibariyle silahlanma bölge devletlerinin güvenlik yapılanmalarında önemli bir unsur teşkil etmektedir.

Dünya genelinde incelendiğinde silahlanma ve asker harcamalarının oranları açısından Ortadoğu bölgesi her zaman ilk sıralarda yer almıştır.¹³⁶ Bu bölgedeki askeri harcamalar, nüfusa kıyaslandığında dünyada ilk sıralarda yer alır. Bu çarpık düzen içinde, rejimlerin varlıklarını idame ettirebilmesi, sürekli olarak üstün silahların varlığı ve silahlı kuvvetlerin desteklenmesi ile mümkün olabilir. Temelde etnik çatışmalar ve politik anlaşmazlıklar, uluslararası gerilimler, terörist girişimler, ekonomik fayda yönlerinden biri olan silah ticaretini ön plana çıkarır.¹³⁷

4.1.2.3. İsrail Tehdidi

İran ve İsrail arasındaki güvensizlik ve çatışma ortamı geçmişte çok farklı bir noktadaydı. İsrail 1948'de kurulduğundan çok kısa bir zaman içerisinde Arap devletleri tarafından kuşatılmış ve onlarla savaş içine girmişti. Filistinlilerle başlayan bu savaş ülkenin Arap devletler tarafından çevrelenmesinin miladı olmuştur. Bu zaman diliminde, İsrail'in kurucusu Gurion, bölgede Arap olmayan devletlerle işbirliği kurmayı hedefleyen devletlerle iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. İsrail böylece Türkiye ve İran'la yakınlaşma çabası içine

¹³⁶ Kocaoğlu, M. Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.74.

¹³⁷ Yavuz Gökalp Yıldız, "Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu içinde, Sabahattin Şen Der., Bağlam Yy., İstanbul, 1993, s.151

girmiştir. 1950'lerin başında artan Arap milliyetçiliği Tahran tarafından rahatsızlıkla karşılanmış ve İran da, komşu Arap ülkeleri dengeleyecek bir faktör olarak İsrail ile uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir.

Fakat, İran'da 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi tüm bu tabloyu değiştirmiş ve iş birliğinin sonu olmuştur. İsrail'in Filistin bölgesini işgal etmesi, yeni radikal İslami yönetim tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve Humeyni İsrail ile yapılan tüm anlaşmaları fesh etmiştir. Bunun yanı sıra 1982'de İsrail - Lübnan savaşı sırasında, Humeyni de Şii paramiliter grupları desteklemiş ve İran Devrim Muhafızları'nı Beyrut'a göndermiştir. Ve o günlerden başlayarak Hizbullah milis grubu, Tahran'ın Lübnan'a uzanan kolu olarak faaliyetlerini devam ettirmektedir.

4.1.3. Arap Bahar'ının İran Güvenlik Harcamalarına Etkisi ve Ekonomi Politik Değerlendirmesi

Arap Baharı ya da İran'da resmi mercilerin ifade ettiği biçimiyle "İslami Uyanış", tüm dünyanın dikkatini çektiği gibi İran'da da yoğun biçimde gündem oluşturmuştur. Tahran Yönetimi, Tunus ve Mısır'daki gelişmelerden büyük memnuniyet duyduğunu ifade ederken, özellikle Suriye konusunda çeşitli kaygılarını dile getirmektedir. Libya'da Kaddafi diktasının çöküşüne itiraz etmezken NATO müdahalesini tasvip etmemiştir. Suriye'de ise gelişmeler konusunda çok daha farklı yaklaşıma sahip olan İran, Suriye'ye yönelik uluslararası bir komplonun icra edildiğini iddia etmiş ve 1979 İslam devriminden bugüne müttefiki olan Esed rejimine destek vermiştir.

İran'a silahlanma konusunda büyük destek veren ülkelerin başında Rusya Federasyonu gelmektedir. Çin ve Kuzey Kore de İran'a önemli destek sağlamaktadırlar. Ayrıca Pakistan, Suriye, Ukrayna ve Kazakistan ise İran'ın bu konuda işbirliği yaptığı diğer ülkelerdir. İran'ın silahlanma eğilimi 2001-2009 yılları arasında radikal bir değişim göstermemiştir. Fakat Arap Baharının başlangıcından itibaren büyük bir ivme kazanarak İran'ın silahlanma eğiliminin arttığını görmekteyiz. Bunun temel sebebi, Arap Baharı ile başlayan demokratik taleplerin kendi coğrafyasına yayılma endişesi ve teokratik rejiminin halk nezdinde mukavemetle karşılaşabilmesi ihtimalidir.

Year	Dollars Spent	% GDP
2001	\$6.284,000,000	4.0%
2002	\$6,764,000,000	2.5%
2003	\$7.884,000,000	2.8%
2004	\$10.201,000,000	3.1%
2005	\$12,131,000,000	3.5%
2006	\$14,276,000,000	3.5%
2007	\$13,142,000,000	2.7%
2008	\$12,629,000,000	2.1%
2009	\$13,220,000,000	2.2%
2010	\$13,561,000,000	2.9%
2011	\$14,278,000,000	2.4%
2012	\$16,494,000,000	2.8%
2013	\$11,197.000.000	2.3%
2014	\$9,901.000.000	2.3%
2015	\$10.265.000.000	2.4%

Tablo 1. İran'ın Güvenlik Harcamaları

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) ,www.sipri.org, 2016.

Öte yandan, Arap Bahar'ının Suriye'ye sığması, İran'ın reel politik anlayışla Arap Baharını yeniden yorumlamasına sebep olmuştur. Tahran yönetimi ayrıca ülkesindeki muhtemel muhalif ayaklanmaları engellemek için çeşitli güvenlik tedbirlerine başvurmak suretiyle Arap Bahar'ının ruhuyla ve demokrasi, özgürlük ve adalet gibi kavramları ile tamamen çelişerek, bölgede model ülke olma vasfından uzaklaşmıştır. İran'ın Suriye hassasiyetini değerlendirirken şunu bilmek gerekir, Her şeyden önce Suriye İran'ın Birleşik Devletler ve İsrail'e karşı bölgedeki tek stratejik ortağıdır. Tablo 1'i incelediğimizde İran'ın son 15 yıllık güvenlik harcamalarının seyrine baktığımızda 2009'daki seviyesinden yükselişe geçtiğini görmekteyiz. Güvenlik harcamalarının artış göstermeye başladığı 2010 yılı ve sonrası süreç bölgede yaşanan gelişmelerin İran nezdinde bir güvenlik kaygısı oluşturduğu göstermektedir. Özellikle Ortadoğu bölgesinde Şii ve Sünni kesimler arasında ki tansiyonun hızla artış gösterdiği bu dönem içerisinde İran mezhepsel yayılcı bir politikanın başat uygulayıcısı olarak güvenlik alanındaki harcamalarını fazlasıyla arttırmıştır. Hem Suriye hem Yemen'de yükselen mezhepsel tansiyona, İran'ın diğer bölge ülkelerinde ki Şii azınlık

gruplarıyla olan bağıı sıkılaştırmak için attığı adımlar da eklenince İran için bölgede var olabilme mücadelesinin sürdürülebilirliği askeri harcamaların nitelik ve niceliğinde artışa bağlanmıştır. İran'ın askeri harcamalarında 2013 yılı itibariyle başlayan düşüş seyri ise bölgede cereyan eden mevcut çatışmaya İran'ın askeri anlamda yükünü hafifletecek aktörlerin müdahil olmasının göstergesidir. Özellikle Hizbullah gibi Şii yayılmacılığının bölgedeki askeri kollarından olan silahlı örgütlerin yaşanan sürece doğrudan müdahil olması İran'ın yapmış olduğu askeri harcamaların düşmesine neden olmuştur. Öte yandan Irak'ta ki Şii grupların da silahlı bir yapı altında örgütlenerek Suriye ve Irak'ta ki çatışmalara katıldığı ve İran'ın askeri anlamda yükünü hafiflettiği görölmektedir.

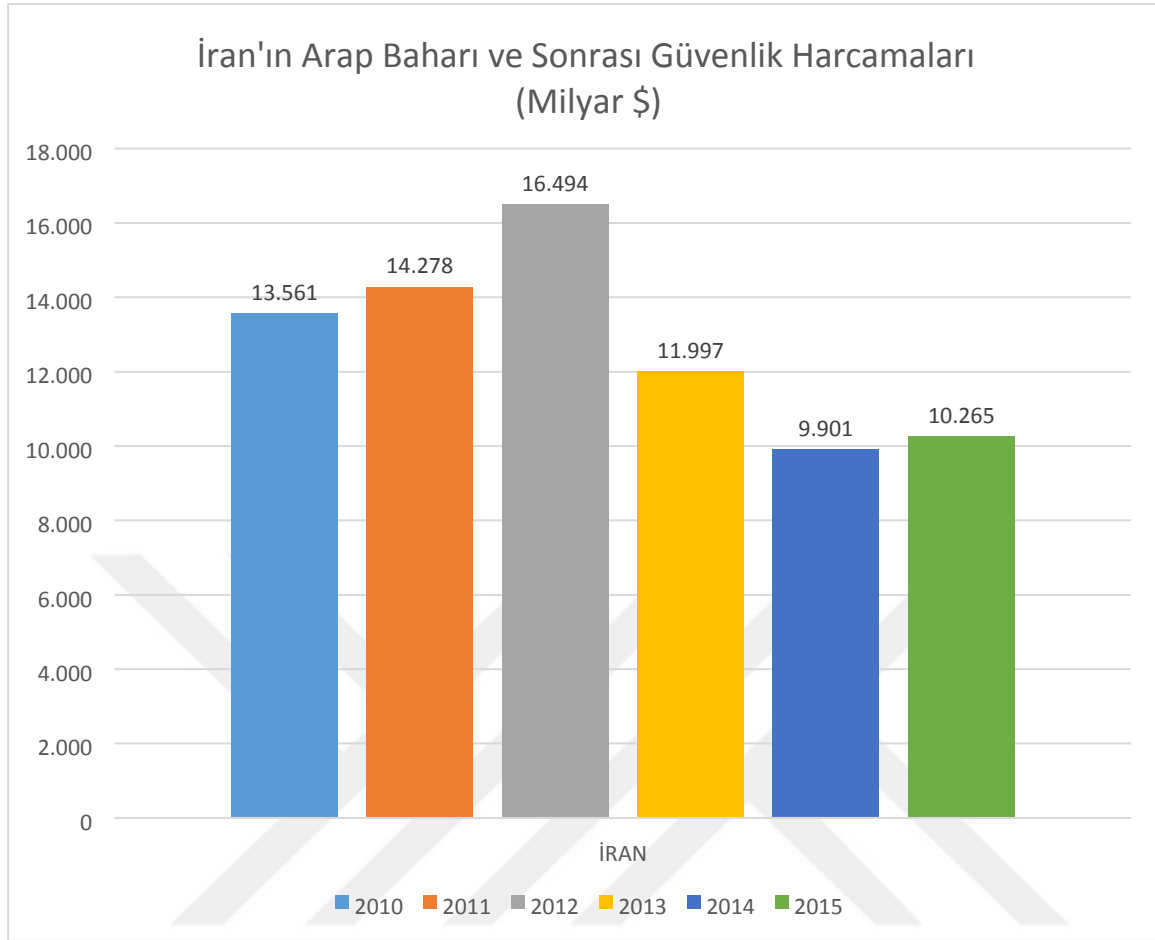

İran'ın güvenlik harcamalarının düzeyi, ülkenin bulunduğu coğrafya bazında diğer ülkelerle kıyaslanarak değerlendirilmesi mevcut fotoğrafi net olarak göstermektedir.

Tablo 2. Ortadoğu Ülkeleri 2010-2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BAE	<u>17.505</u> milyar\$	<u>19.182</u> milyar\$	<u>19.024</u> milyar\$	<u>23.561</u> milyar\$	<u>22.755</u> milyar\$..
BAHREYN	843 milyon\$	1.034 milyar\$	1.182 milyar\$	1.348 milyar\$	1.475 milyar\$	1.430 milyar\$
IRAK	3.581 milyar\$	5.905 milyar\$	6.055 milyar\$	7.896 milyar\$	<u>9.516</u> milyar\$	13.121 milyar\$
İRAN	13.561 milyar\$	14.278 milyar\$	16.494 milyar\$	11.997 milyar\$	9.901 milyar\$	10.265 milyar\$
KATAR	1.877 milyar\$
KUVEYT	4.335 milyar\$	5.394 milyar\$	5.942 milyar\$	5.698 milyar\$	5.942 milyar\$..
MISIR	4.407 milyar\$	4.464 milyar\$	4.558 milyar\$	4.360 milyar\$	5.085 milyar\$	5.477 milyar\$
SUUDİ ARABİSTAN	41.267 milyar\$	45.245 milyar\$	48.531 milyar\$	56.498 milyar\$	80.762 milyar\$	87.186 milyar\$
SURİYE	2.346 milyar\$	2.495 milyar\$
TÜRKİYE	17.939 milyar\$	17.305 milyar\$	17.958 milyar\$	18.6156 milyar\$	17.770 milyar\$	17.669 milyar\$

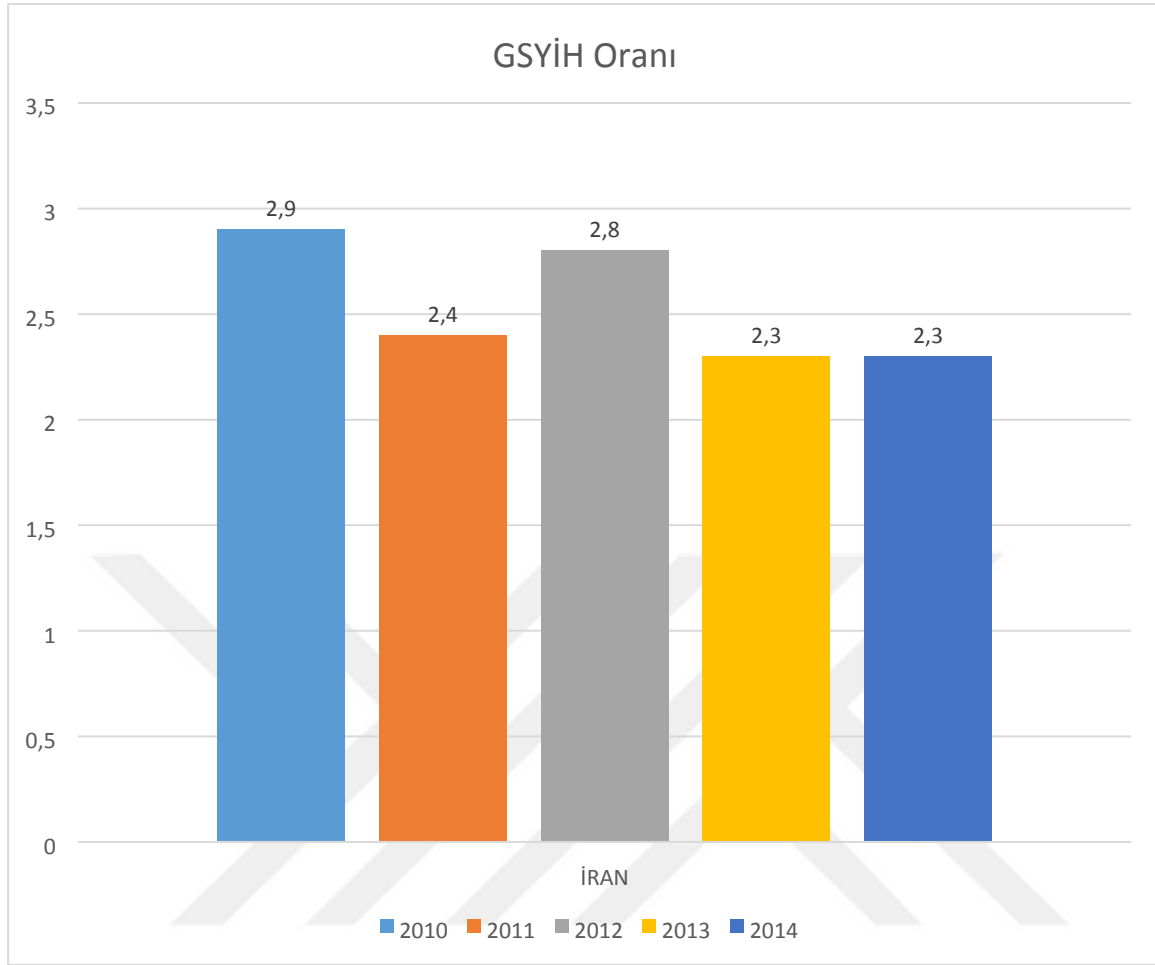
Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) ,www.sipri.org, 2016.

Şekil 2. İran'ın 2010-2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute(SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

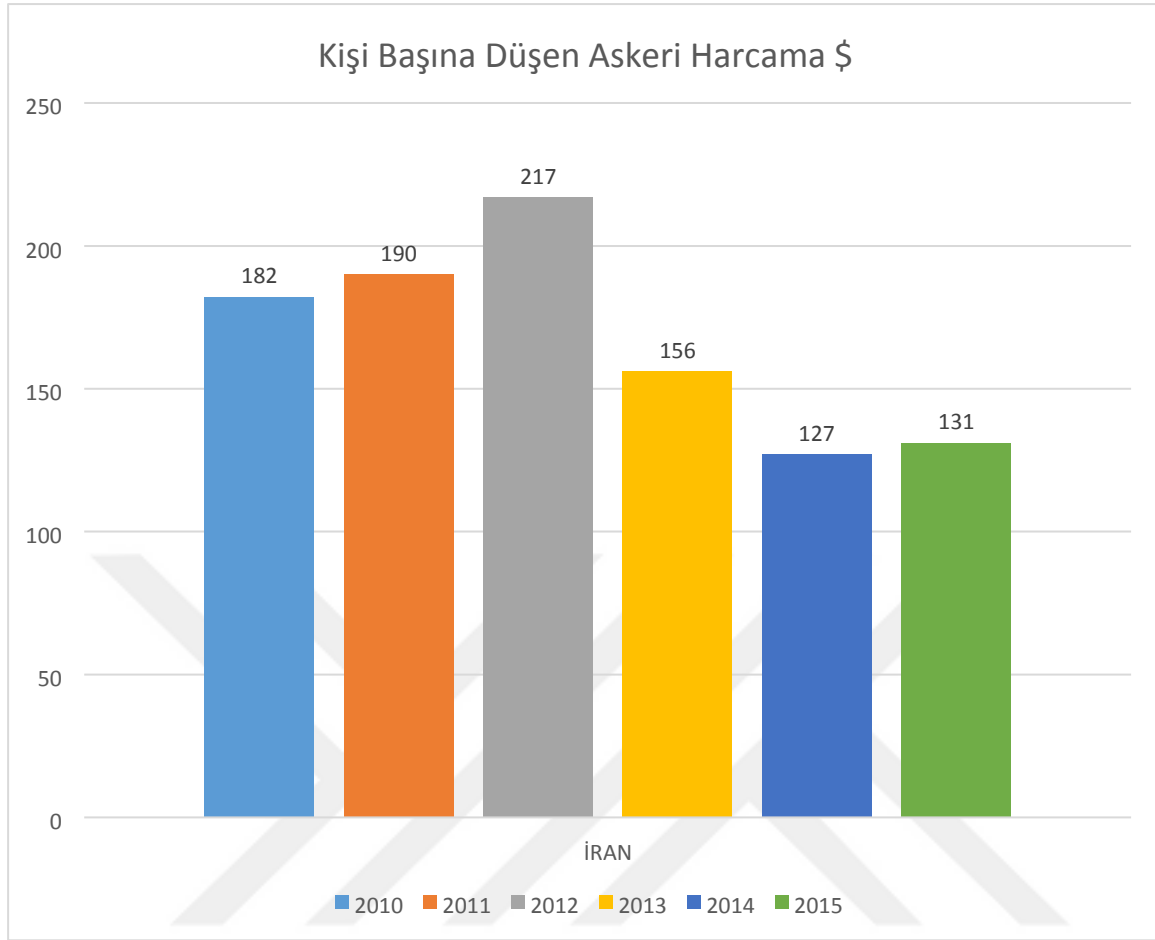
Ortadoğu ülkelerinin 2010–2015 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu güvenlik harcamalarına bakıldığında İran'ın Arap Baharı sonrasında güvenlik harcamalarının iki yıl boyunca büyük artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2012 yılında 16.494 milyar \$ seviyesine kadar yükselen güvenlik harcamaları bu tarihten sonra düşüş göstermiş ve 2015 yılında Arap Baharı'nın başladığı yıl olan 2010 yılından daha düşük seviyelere kadar gerilemiştir.

Şekil 3. İran'ın Askeri Harcamalarının GSYİH'ye Oranı 2010-2014

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute(SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

İran'ın Arap Baharı ve sonrasında gerçekleştirmiş olduğu güvenlik harcamalarının GSYİH oranına bakıldığında, güvenlik harcamalarının GSYİH'dan en çok pay aldığı senenin Arap Baharının başladığı 2010 yılı olduğu görülmektedir. 2012 senesinde GSYİH'dan %2,8 oranında pay alan güvenlik harcamaları sonraki senelerde daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Şekil 4. İran'da Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Tutarları (\$)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute(SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

İran'da 2010-2015 yılları arasında gerçekleşen kişi başına askeri harcama tutarlarının seyrine bakıldığında Arap Baharı'nın başladığı 2010 senesinde 182 \$ olan kişi başına askeri harcama tutarı 2012 senesinde 217 \$'a kadar yükselmiştir. Sonraki senelerde ise kişi başına 127 \$'a kadar düşen kişi başına askeri harcamaların, süreç içerisinde yükselmesinin nedeninin Arap Baharı olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. SUUDİ ARABİSTAN

4.2.1. Suudi Arabistan'ın Genel Profili

Batı Asya'da en geniş yüzölçümlülerinden biri olan Suudi Arabistan Krallığı, Arap Yarımadası'nın önemli ve geniş bir bölümümü ihtiva ediyor. Kuzeybatısında Ürdün, kuzey ve kuzeydoğusunda Irak, doğusunda Birleşik Arap Emirlikleri, güneyinde ise Yemen bulunuyor.

Suudi Arabistan'ın kalbi olarak nitelendirilebilecek Necd bölgesi 8. yüzyılda ortaya çıkan Selefî olan Vehhâbilik kavramıyla tanışmış ve bu hareket aşiretler arasında yayılmıştır

Şekil 5. Suudi Arabistan Siyasi Haritası

8. yüzyılda Arabistan'ın kalbi konumundaki Necd bölgesinde ortaya çıkan selefî (reform karşıtı) bir dini hareket olan Vehhâbilik, aşiretler arasında kısa sürede yayıldı. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arabistan'da geniş çaplı bir isyan başlatan hareketin temel dayanağı Vehhâbiliktir, 18. yüzyılda El Suud ailesi tarafından içselleştirilmiştir. 19. yüzyılda ise Arap Yarımadası'nda kademe kademe kendi özerk alanlarını oluşturmaya başlamış olan Suud

ailesi, Arabistan topraklarını birleştirmeyi hedeflemiştir. Birinci cihan harbinin başladığı 1914'te Arabistan Yarımadası tamamen Osmanlı'nın kontrolünden çıktı.

Suudi Arabistan'ın en güçlü ekonomik kozu olan zengin petrol kaynakları ilk olarak 1938 yılında keşfedildi. Birleşik Devletlerin kontrolünde olan şirketler tarafından üretime geçildi. 1960'ta petrol ithal eden ülkeler örgütü olarak kurulan (OPEC) kurucuları arasında yer aldı. Uluslararası etkinlikte ülkenin pazarlık gücünü artıran en önemli faktör olan petrol rezervleri, ABD ile iş birliği içinde işlediği ve pazarlandığı için, Suudi yönetimin her ne kadar teokratik bir yapıda olsa da, Birleşik Devletler ile uyumlu bir siyasi çizgi izlemiştir.

4.2.1.1. Suudi Arabistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Arap Yarımadası, Ön Asya diye tabir edilen bölgenin kuzeybatıdan, güneydoğuya doğru uzanmış dikdörtgen şeklinde bir sınır yapısına sahiptir. Suudi Arabistan toprakları Arap Yarımadası'nın yaklaşık 2.240.000 km²lik önemli bir bölümünden oluşmaktadır. Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konseyi örgütünün üyesi olan Sünni mezhepli bir ülke olarak bölgesinde güçlü bir konumdadır. Ortadoğu coğrafyasında bulunun geniş toprakları, az nüfusu, zengin petrol rezervleri ve toplumun homojen yapısından dolayı ülke, önemli sosyo-politik ve sosyoekonomik avantajları bünyesinde barındırmaktadır. 1948'den günümüze kadar petrol ihracatı gerçekleştiren Suudi Arabistan, dünyanın en önemli petrol üretici ülkelerinden biri olmanın yanı sıra, aynı zamanda en büyük petrol ihracatçı olması hasebiyle de Ortadoğu coğrafyasında stratejik bir öneme sahiptir.

4.2.1.2. Siyasal Sistemi

Suudi Arabistan Krallığı'nın siyasal sistemini incelerken birincil kaynak olarak 1992 Suudi Arabistan Anayasasından yararlanılmıştır. Suudi Arabistan'da siyasal sistemin odağı "kral"dır. Kral, hükümetin ve devletin başıdır. Yirminci yüzyılın son dönemlerinde ortaya çıkan bölgesel ve küresel değişimler, birçok ülkeyi arzularının dışında yenilenmeye doğru itekledi. Bu değişimlerin başında yeni oluşumlara göre anayasa düzenlemesi veya oluşturulması olmuştur. Suudi Arabistan da bu çemberin dışında kalamamış, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan gerekli altyapıya sahip olmamasına karşın 1992 yılında anayasasını oluşturmuş ve onaylamıştır. 83 addeden oluşan Arabistan anayasası aşağıdaki başlıklarla bölümlendirilmiştir;

1. Genel esaslar
2. Saltanat
3. Suudi ailenin özellikleri
4. İktisadi usuller
5. Haklar ve görevler
6. Hükümet makamları
7. Ekonomik işlemler
8. Nezaret heyetleri
9. Genel kurallar

Arabistan anayasası incelendiğinde çerçeve bir anayasa ile karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Anayasanın maddeleri genellikle bir veya iki kısa cümleden oluşmakta olup genel esaslara değinmektedir. Buna karşın sert (katı) bir anayasa olduğu da bir gerçektir. 3 maddeden oluşan dokuzuncu bölümün tamamı anayasa maddelerinin değışmezliğı ile ilgilidir. Buna göre 7. maddenin dışına çıkmadan savaş veya acil durumlar dışında anayasanın herhangi bir maddesi askıya alınamaz ve anayasanın son maddesine göre anayasa sadece kralın emri ve onayı ile değıştirilebilir.

Anayasanın birinci maddesine göre Arabistan bir İslami Arap devletidir. İslam dinini benimseyen Arabistan'da, anayasanın temeli Kur'an ve peygamber sünnetidir. Arabistan'da konuşulan dil ise Arapçadır. Vehhabilik, Suudi Arabistan'da resmî mezhep konumunda olmakla beraber anayasaya hiç konu olmamıştır. Anayasanın vurgulayarak gösterdiği dayanak Kur'an, peygamber sünneti ve şeriattir.

Anayasanın birinci ve beşinci maddeleri ile Arabistan devleti teokratik monarşi olarak belirlenmiştir. Kral ülkenin en üst makamı olup bir şekilde tüm maddeler ona bağlanmıştır.

Modern dönemde düzenlenen anayasa aslında Arabistan'ın süre gelen düzeninde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Tüm maddeleri kralın onayına bırakılmış olan Arabistan anayasası tüm vatandaşlardan peygamber sünneti doğrultusunda biat ve itaat beklemektedir.¹³⁸

Suudi Arabistan'da seçilmiş bir parlamento, siyasi partiler ve seçim sistemi yoktur. Tüm atamalar ve görevlendirmeler kralın isteği ve onayı ile gerçekleştirilmektedir. Halk her daim itaatkâr ve vefakâr davranmak durumundadır. Böyle bir sistemin açıktır ki incelenecek ve araştırılacak pek fazla bir alanı yoktur ancak çalışmanın bütünlüğü açısından kısaca değinmekte fayda vardır. Anayasanın ikinci bölümü monarşi ve üçüncü bölümü ise Suud ailesine ayrılmıştır. Saltanatın teokratik oluşu ve Abdülaziz el-Suud'un torunları ile devam edeceği anayasada hükme bağlanmıştır. Her padişah kendisinden sonra geleni hayatta iken, Kuran ve sünnete göre seçmekte olup karmaşanın önüne geçmektedir (md.5).

Kral üç erkin başı olup aynı zamanda başbakan ve cumhurbaşkanıdır. Ayrıca tüm makamların atanması kralın isteği ile gerçekleşmektedir. Yasa çıkarma ve düzenleme bakanlar kurulu ve tabii ki kral tarafından yapılmaktadır. Yasalar bakanlar kurulunun incelemeleri sonucunda krala sunulur ve kralın isteği doğrultusunda onaylanıp resmi gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girer.

1992 yılında 60 kişiden oluşan bir danışman meclisi kurulmuştur. Bu meclisin amacı krala danışmanlık görevi yapmaktır. Ancak bu danışmanlık yasa önerisinde bulunma şeklinde değildir. Meclisin iç ve dış politikalarına karışma hakkına sahip olmadığı gibi onay veya ret hakları da yoktur. Ayrıca azınlıkların temsil edilmemesi bir diğer dikkat çekici noktadır (md. 56,58). Bu meclisin feshedilmesi herhangi bir sebebi olmadan kral tarafından mümkündür.

Yürütme organı kral ve bakanlar kurulu tarafından yönetilmektedir. 40 kişiden oluşan bakanlar kurulu kralın emri ile prensler arasından seçilir. Görev süreleri 4 yıl olup tekrarlanması koşulsuzdur. Kralın isteğine bağlı olarak kurulun feshi ve yeniden oluşumu gerçekleşebilmektedir. Bakanlar kurulunun danışman meclisinden farklı olarak kralın emri ile uygulama yetkisine de sahip olmalarıdır ancak başbakanın kral olduğunu unutmamak gerekir.

¹³⁸ Abdullah Al-Turaiqi, The Political System Of Saudi Arabia, Ghainaa Yayınları, Birinci Baskı, Riyad 2008, s. 39.

Yargı organı anayasada bağımsız olarak yer almaktadır. Hükümlerine kimsenin müdahale edemeyeceği gerçeğine karşın yargı makamlarının atanma ve azil işlemleri kralın emri ile gerçekleşmektedir. Yargı tarafından verilen hükümlerin uygulama hakkı kralda veya onun vekilindedir (Suudi Arabistan Anayasası md.48,50).

Mahkemelerde hükümlerin dayanağı Vehhabi ekolün hukuk mektebidir. Şer'i meselelerle ilgili davalar şeriat mahkemelerinde ele alınmaktadır. Vergi işlemleri, şirket işleri ve elektrik, gaz ve su gibi modern hayata ilişkin meselelerde davalara idari mekanizmalar bakmaktadır. Yerel mahkemelerin ağır suçlarla ilgili olmayan kararlarının temyiz edilip edilmeyeceğine Adalet Bakanlığı, ağır suçların temyiz edilip edilmeyeceğine ise üç hâkimden oluşan bir kurul karar vermektedir. Ülkede biri Riyad'da, diğeri ise Mekke'de olmak üzere iki temyiz mahkemesi mevcuttur. İdam cezasında ise temyiz söz konusu olmayıp, son kararı Kral vermektedir.

4.2.2. Suudi Arabistan'ın Güvenlik Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

Suudi Arabistan harcamaların İran tehdidi ile doğru orantılı olarak artmıştır. 2016 SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) verilerine göre ülkenin silahlanma harcamaları 67 milyar dolar artmıştır ki bu Suudi Arabistan'ı silahlanma harcamaları açısından, Birleşik Devletler, Rusya ve Çin'den sonra 4. sıraya koyar.

Suudi Arabistan'ın güvenlik harcamaları, gayri safi milli hasılasının %7.98 iken, 2015 yılında %12.6'ya yükselmiştir. Öte yandan petrol fiyatları değer kaybettiğinden ülkenin 2015 yılındaki 110 milyon dolarlık kaybına, 2016 yılında 55 milyon dolar daha ekleneceği öngörülmektedir. Harcamalar kısıtlanmadığı takdirde, 2020'lere doğru Suudi ekonomisini ciddi bir bunalımın beklediği tahmin edilmektedir. IMF'nin verilerine göre Suudilerin nakit rezervleri, petrol fiyatlarındaki düşüşten dolayı, 2015 yılında yarı yarıya düşmüştür. Ayrıca ülkenin yüksek kamu harcamaları, 2015 yılında 140 milyar dolarlık bir cari açığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Eğer Suudi yönetiminin gelirinin büyük çoğunluğunun küresel enerji piyasası ile ilişki içinde olduğu düşünülürse, Suudilerin potansiyel bir ekonomik krizle karşı karşıya oldukları görülmektedir.

Tüm bu koşullara rağmen Suudi hükümeti savunma bakanlığı, ordusu ve güvenlik birimlerinin harcamaları neredeyse toplam bütçenin %35'ine tekabül etmektedir. Yalnızca 2015 yılında, Suudi savunma ve güvenlik harcamalarının 80 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Suudi Arabistan'ın bölgedeki askeri çatışmalara dahil olması, savunma ve silahlanma ihtiyaçlarında önemli bir artış sağlamasına sebep olmuştur, böylelikle konvansiyonel silah ihtiyacı ve ekipmanlar, bölgedeki asimetrik tehditlere karşı zaruri hale gelmiştir.

4.2.2.1. Yemen ve Suriye'de Mezhepsel Tehdit Algısı

Husiler'in 21 Eylül 2014'te Yemenin başkenti olan Sana'yı işgal etmeleriyle birlikte, bu ülkede patlak veren politik, sosyal ve askeri çatışma, Suudi Arabistan ve İran arasındaki bir vekalet savaşına dönüşmüştür. İran'ın Husiler'e verdiği destek beyanları yanı sıra Suudiler Husi ilerleyişine karşı sert bir tepki göstermiş, iki ülke arasındaki vekalet savaşını dokusu güçlenmiştir. Nihayetinde, Husiler'in 6 Şubat 2015'te yönetimi ele geçirmesi, ülkenin o noktadan itibaren İran'ın kontrol sahasına girdiği yorumlarına sebep olmuştur. Karşı hamle olarak, Suudi Arabistan, Husiler'i Yemen'deki devlet yapısını çökertmekle, İran'ı da Husiler'i desteklemekle suçlayarak bölgeye askeri bir operasyon başlatmıştır. Yemen Cumhurbaşkanı Hadi'nin kaçtığı iddiaları ülkedeki siyasi krizin boyutlarını tırmandırdı. Hadi'nin isteği ile Suudi Arabistan önderliğindeki askeri kuvvetler 'meşru yönetimi korumak' amacıyla bir asker operasyon başlattı ki bu operasyon doğrudan İran'ın bölgedeki etkinliğini engelleme çabası olarak değerlendirilmektedir.

Suudi Arabistan'ın Suriye meselesine bakış açısı da İran gibi mezhep eksenli bir dış politik hegemonya mücadelesi üzerinden değerlendirilmelidir. Her ne kadar Şii Hilali kavramını ilk olarak ortaya atan Ürdün Kralı Abdullah olsa da (2004), Suudi Arabistan bu kavram üzerinden dış politika çizgisini oluşturan önemli ülkelerden biridir. Şii hilali, İran'dan başlayarak Irak'ı da kapsamak suretiyle, Suriye'ye uzanan ve tüm bu bölgelerde Şii elitlerinin yönetimini öngören bir İran projesidir. İşte bu noktada, Suriye devlet başkanı Esed ile İran arasındaki yakınlık ve Esed'in Şii hilalinin bir parçası olması, Suudi Arabistan'ı doğrudan karşı blokta konumlandırmaktadır.

4.2.2.2. İsrail Tehdidi

1973'te Kral Faysal yönetimindeki Suudi Arabistan, OPEC üyesi Arap ülkelerinin Batılı ülkelere karşı petrol ambargosu başlatmasına öncülük etti. Boykotun sebebi, 1967 yılından Mısır ve Suriye'nin İsrail ile yaptığı savaşta, hem Sina yarımadasının hem de Golan Tepeleri'nin İsrailin eline geçmesi idi. 1973 yılında İsrail'i desteklemek adına yürütülen askeri hareket OPEC ülkeleri ile Batıyla karşı karşıya getirmiştir. Tarihsel perspektiften ayrı olarak, günümüzde Suudi Arabistan ve İsrail ilişkileri yer yer çelişkiler barındırmak ile birlikte, yakın bir ilişki biçimini temsil etmektedir. Suudi Arabistan ve İran arasındaki mezhepsel fay hatları üzerinden yürütülen vekalet savaşı o kadar derinleşmiştir ki, İsrail ve Suudi Arabistan'ı, ortak müttefikleri olan Birleşik Devletler yörüngesinde bir araya getirebiliyor. Örneğin, 2014 yılının başında, İsrail ve Suudi temsilcilerin beş toplantı düzenlediği ortaya çıkmıştır.¹³⁹ Suudi Arabistan ve İsrail arasındaki uyumluluk aslında, ne kadar zıt kutuplarda da görülseler, devletlerin kendilerince belirlediği rasyonel karar almak süreçlerinin diğer etkenlerin üzerinde olduğunu gösteriyor.

4.2.3. Arap Bahar'ının Suudi Arabistan'ın Güvenlik Harcamalarına Etkisi ve Ekonomi Politik Değerlendirmesi

Arap Baharı ile beraber Ortadoğu bölgesinde çatışmaların ve iç savaşların derinleştiği görülmektedir. Mevlüt Akçapa'ya göre, bu dönemde Suudi Arabistan için İran'dan algıladığı tehdit, Yemen'deki karışıklıklar, Irak sınırındaki problemler gibi hususlar güvenlik kaygılarını artıran gelişmeler olmuştur. Çatışmaların derinleşmesi sonucu Suudi Arabistan'ın İran'la girdiği güvenlik çıkmazı ve Ortadoğu'daki mezhepsel nüfuz alanı genişletme rekabeti sonucu İran gibi Suudi Arabistan'ın güvenlik harcamaları da artış göstermiştir. Küresel güç aktörleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Ortadoğu ülkeleri gibi Suudi Arabistan' da ABD ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. 2010 yılındaki 60 milyar dolarlık silah anlaşması bunun en iyi göstergesidir. 2010 sonrasında Suudi Arabistan'ın tehdit algılamasındaki değişimin savunma harcamaları üzerindeki yansımaları net bir şekilde görülmektedir.

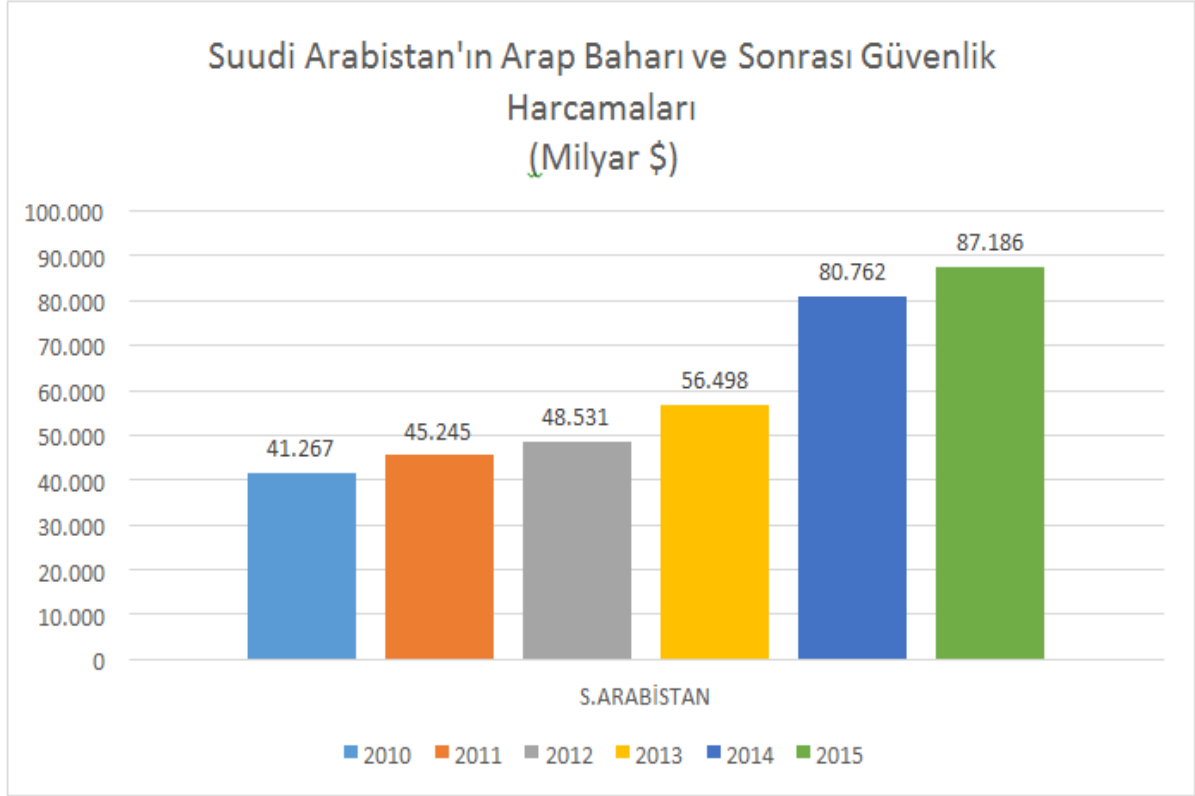
¹³⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-suudi-iliski-durumu-karmasik> (erişim tarihi: 16.12.2016)

Ortadoğu Ülkeleri	Notlar	2006	2007	2008	2009	2010
Bahreyn	94	698	757	819	917	915
Mısır		5466	5504	5126	4975	4974
İran	95	14276	13142	12629	13220	13446
Irak	96	2025	3025	3778	3581	4200
İsrail	97	17063	16407	16099	16936	16332
Ürdün		1050	1466	1680	1953	1848
Kuveyt		5353	5686	5235	5089	4996
Lübnan		1462	1604	1470	1771	1894
Umman	± 98	5624	5697	5424	5076	5362
Katar		1429	1841	2374	2098	2071
Suudi Arabistan	§ 99	43297	49872	48949	50299	52350
Suriye	
Türkiye		16395	15763	15939	17057	16712
BAE	100	9622	10224	12457	14666	18393
Yemen	101	1788	2138	2055	2351	2333

Tablo 3. Ortadoğu Ülkelerinin Askeri Harcamaları 2006-2010 (Milyar Dolar)

Kaynak: Stockhol International Peace Research Institute(SIPRI) (www.sipri.org)

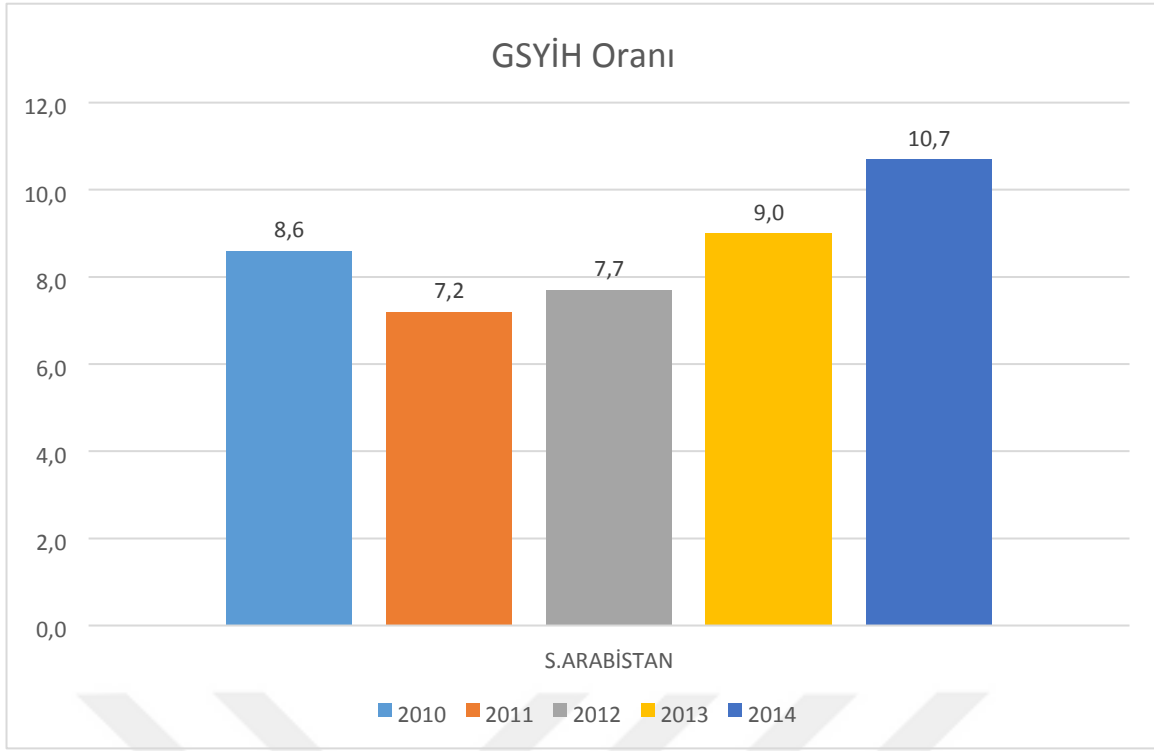
Yukarıdaki tabloda Suudi Arabistan'ın ve bölge ülkelerinin Arap Baharı öncesi askeri harcamalarını gösteren (2006 ve 2010 arası) verileri yer almaktadır. İran ve Suudi Arabistan özelinde incelediğimizde, Arabistan'ın İran'a nazaran askeri harcamalarında çok ciddi artışlar meydana gelmiştir. Arabistan'ın askeri harcamalara yaptığı ödemeler, hemen hemen İran'ın dört katına tekabül etmektedir. Tablodaki verilerin Arap Baharı öncesinin harcamaları olduğu dikkate alındığında, Arabistan'ın bölgede var olma mücadelesi ve nüfuz alanını genişletme isteğinin ve bu bağlamda savunma gereksinimi sağlayabilmek amacıyla yapmış olduğu güvenlik harcamalarının uzun soluklu bir devlet politikası niteliğini taşıdığını söylemek mümkündür. Arap Baharının başladığı yıl olan 2010 yılı içerisinde bu harcamaların keskin bir şekilde irtifa kazanması ise bu sürecin Suudi Arabistan için ne kadar hayati bir mesele olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şekil 6. Suudi Arabistan'ın 2010-2015 Yılları Arası Güvenlik Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute(SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

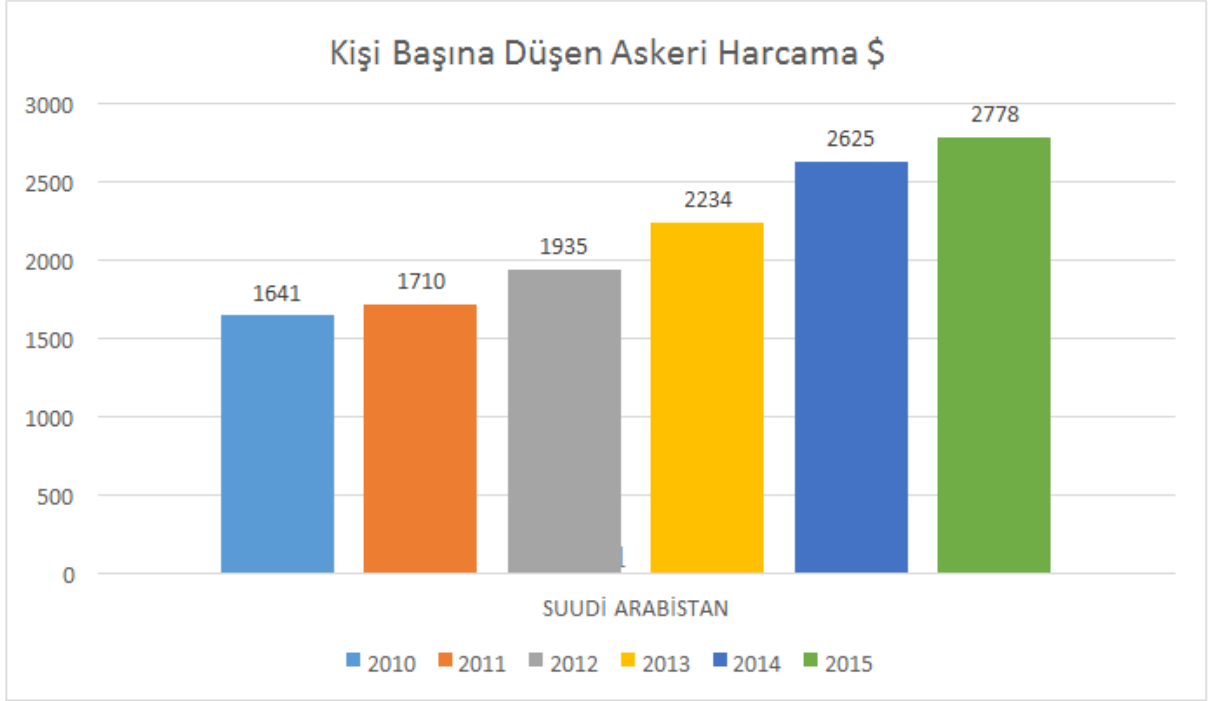
Suudi Arabistan'ın Arap Baharı ve sonrasında gerçekleştirmiş olduğu güvenlik harcamalarına bakıldığında, bu harcamaların yılları itibariyle yüksek bir artış yüzdesi ile yükseldiği gözlemlenmektedir. Arap Baharı'nın başladığı dönemde 41.267 milyar \$ olan güvenlik harcaması düzeyi 2014 yılında neredeyse %100 artarak 80.762 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Bu durumun Arap Baharı'nın ilk olarak Kuzey Afrika'da başlayıp Ortadoğu'nun güneyine ilerleyen yıllarda etki etmesi ve Suriye'deki iç savaşta Suudi Arabistan'ın etkin rol oynaması gösterilebilir.

Şekil 7. Suudi Arabistan'ın Askeri Harcamalarının GSYİH'ye oranı 2010-2014

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı ve sonrasında gerçekleştirmiş olduğu güvenlik harcamalarının GSYİH oranına bakıldığında, güvenlik harcamalarının GSYİH'dan en çok pay aldığı senenin 2014 yılı olduğu görülmektedir. 2010 senesinde GSYİH'dan %8,6 oranında pay alan güvenlik harcamaları sonraki iki senede (2011-2012) düşüş gösterse de 2013 ve sonrasında Arap Baharı'nın başladığı dönemdeki değerlerin üstüne çıkarak 2013 senesinde %9, 2014 senesinde %10,7 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir.

Şekil 8. Suudi Arabistan’da Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Tutarları (\$)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute(SIPRI) verileri baz alınarak hazırlanmıştır. (www.sipri.org)

Suudi Arabistan’da 2010–2015 yılları arasında gerçekleşen kişi başına askeri harcama tutarlarının seyrine bakıldığında Arap Baharı’nın başladığı 2010 senesinde 1641 \$ olan kişi başına askeri harcama tutarı 2015 senesinde 2778 \$’a kadar yükselmiştir.

SIPRI'nin raporuna göre, 2015 yılında tüm devletlerin toplam askeri harcamalar için 1.7 trilyon dolar harcama yapmıştır. Ortadoğu bölgesinde askeri harcamalar 2013 yılında %4 civarında artış göstermiş, bu da 150 milyar dolara tekabül etmektedir. Suudi Arabistan’ın harcamalarının genel itibariyle %14 arttığı ve 67 milyar dolara yükseldiği ifade edilmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri, İran ile arasındaki yüksek tansiyonlu politik çatışma, ve elbette krallığın otokratik yapısını Arap Baharı’nın etkilerine karşı korumak yatmaktadır. İşte bu yüzden Suudi Arabistan özellikle son 10 yılda başta Birleşik Devletler olmak üzere

İngiltere, Fransa ve Almanya gibi batılı devletlerden büyük bütçelerde silah satın alarak dünyada en fazla silahlanan ülkelerden biri olmuştur. Hatta Arabistan'ın dışişleri bakanı Suud el-Faysal bu silahların önemli bir bölümünün bölgede özellikle de Suriye ve Irak'ta 'meşru' yönetimlere karşı silahlı mücadele veren gruplara gönderildiğini ifade etmektedir.

Suudi Arabistan'ın bütçesine giren milyar dolarlık petrol kaynaklarına rağmen, dünya insani kalkınma örgütü, ülke halkının %70'den fazlasının çok düşük ekonomik koşullarda yaşadıklarını bu siyasetlerin devam etmesi ise özellikle son yıllarda Suudi Arabistan genelinde geniş çaplı halk itirazları ve eylemlerine yol açmıştır.¹⁴⁰

SONUÇ

Ulus devletler arasındaki gerek hegemonya kurma gerekse var olma çabası temel realist uluslararası ilişkiler teorisiyle açıklanabilir. Thomas Hobbes ve Niccolo Machiavelli, ilk olarak uluslararası anarşi ve güç konularını merkeze alan düşünürler olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin Thomas Hobbes, devletin var olmadığı durumun doğa durumu olduğunu ve bunun 'herkesin herkesle savaşı olduğunu' söyler. O halde uluslararası ilişkiler, dünyada ulus üstü bir güç olmadığından, anarşiden ibarettir. Bu noktadan hareketle, iki unsur ön plana çıkmaktadır; ilki, devletlerin uluslararası ilişkilerde en önemli aktör olması; ikincisi ise devletler için temel sorunun *var olabilme kaygısı* olmasıdır.

Realizm en genel anlamıyla uluslararası sistemde, devletlerin kendi güç ve etki alanları doğrultusunda, kendi belirledikleri ulusal çıkarlara göre her türlü rekabet, çatışma, doğrudan veya dolaylı savaşa hazır olduğu bir mücadele paradigmasıdır. Realizm, devletin varlığını idame ettirmek ve düşman olarak sınıflandırdığı unsurları bertaraf etmek için uyması gereken herhangi bir ahlaki kuralın olmadığı görüşünü savunur.

Ulusal çıkar kavramı güç perspektifi üzerinden tanımlanır, dolayısıyla devletlerin nihai amaçları güçlerini arttırmaktır. Ulusal çıkarlar güç perspektifinden tanımlanmalıdır.

¹⁴⁰ Amir M. Haji, Yousefi "Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?", Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol. 8, No. 1, Sonbahar 2014, s.411.

Devletlerin asli amaci güçlerini arttırmaktır, dolayısıyla hareketlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Orta Doğu bölgesinde, yoğun bir savaş ve çatışma kümesinde kalan İran ve Suudi Arabistan'ın, giderek artan silahlanma eğilimleri, diğer bölgelerdeki unsurlar üzerinden yürüttükleri vekalet savaşları realist uluslararası ilişkiler anlayışının bir tezahürüdür. 20. yüzyılı çatışma, şiddet, iç karışıklık ve otoriter rejimlerin baskıları altında geçiren bölge halklarının, *demokratik yönetim, refah seviyesi yüksek bir yaşam, özgürlüklerin genişlediği siyasi bir ortam* umutlarıyla başlattığı Arap Baharı ilerleyen süreçlerde bölgenin genlerinde öteden beri var olan mezhepsel ve etnik çatışmaları tetikler nitelikte bir hâl almış ve bu süreçten sonra bölgenin fikirsel anlamda zıt iki aktörü olan İran ve Suudi Arabistan'da bu domino etkisinden etkilenmemek ve oluşan kaotik ortamda nüfuz alanlarını genişletebilmek için dış politikalarını ideolojik çıkarları doğrultusunda yeniden revize etmiş ve izledikleri politikaları radikalleştirmişlerdir. Bölgede İran ve Suudi Arabistan için güvenlik anlamında önemli iki ülke olan Yemen ve Suriye'de ki kaotik ortam her iki ülkenin vekalet savaşını şiddetli bir şekilde sürdürdüğü bir zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda hem Yemen hem Suriye bölgenin gelecekte ki durumunu belirleyecek bir rekabetin nesnelere durumundadır. Bölgede Arap Baharı süreci ile hızla yayılan çatışma ortamı, İran ve Suudi Arabistan'ın var olma ve etki alanını genişletebilmesi için güvenlik anlamındaki harcama periyotlarını ciddi anlamda etkilemiştir. Özellikle sürecin başladığı 2010 yılı ve sonrasında her iki ülkenin güvenlik harcamalarını artırdığı görülmektedir. İran'ın 2010 yılında 13.561 milyar \$ olan güvenlik harcaması 2011 yılında 14.278 milyar \$'a, 2012 yılında ise 16.494 milyar \$'a çıkarak rekor seviyelere ulaşmıştır. Üç yıllık periyottaki bu artışın en temel sebebi Arap Baharı sürecinin bölgede meydana getirdiği *fırsatlar ve tehditlerdir*. Arap Baharı ile birlikte bölgede eski rejimlere karşı başlayan başkaldırıyı “Şii yayılmacılığı” için fırsata dönüştürmeye çalışan İran, bu hareketli ve kaotik bölgede nüfuz alanını genişletebilmek, manevra kabiliyetini artırmak için askeri gücünü pekiştirme yoluna gitmiştir. İran bir yandan bölgede vuku bulan kaotik ve güçlü iktidarlardan yoksun olan ortamı “Şii yayılmacılığı” için fırsata dönüştürmek isterken diğer yandan da bölgede hızla artan demokrasi, şeffaflık ve reform hareketlerinin kendi rejimine karşı olası bir başkaldırıya zemin hazırlamaması içinde tedbirler almıştır. 1979 Devrimi sonrası, İran içinde rejime karşı olan muhalefet zamanla iyice palazlanmış ve “Mollalar Rejimi'nin” bekasını tehdit edecek noktaya kadar ulaşmıştır. Her ne kadar İran güçlü ve ketum bir devlet geleneği içerisinde bölgede güçlü bir şekilde var olmaya devam etse de, içeride hızla ilerleyen muhalefet gelecek yıllarda İran rejimine karşı önemli bir tehdit

oluşturmaktadır. Arap Baharı'nın başlangıcı olarak İran'da 2009 yılında meydana gelen protestoları ve halk hareketlerini baz alan bazı araştırmaları da bu bağlamda ele aldığımızda Arap Baharı'nın İran için fırsat olduğu kadar çok büyük bir tehlike arz ettiğini de söylemek mümkündür. Suriye, Yemen, Lübnan başta olmak üzere Ş mezhebinin çeşitli kollarına bağlı Şleri mobilize etmek ve bölgede Ş hilali oluşturarak Şliği etkin bir güç haline getirebilmek için uluslararası arenada çok yönlü stratejiler geliştiren İran, silahları Ş milisleri askeri anlamda desteklemekten geri durmamıştır. 2010-2012 yılları arası bu mobilizeyi sağlayabilmek için güvenlik harcamalarını tarihindeki en yüksek seviyelere çıkarmıştır. 2013 ve sonrası için yapılan harcamalara baktığımızda ise kademeli olarak bir irtifa kaybının olduğunu görmekteyiz. 2012'de 16.494 milyar \$ olan güvenlik harcamalarının 2013'te 11.997 milyar \$'a düşmesi ve sonraki yıllarda da düşme eğilimi göstermesi (2014 yılı harcaması 9.901 milyar \$) 2010-2012 yılları arasında Ş halklarının ve silahlı milislerinin mobilize edilmesi ve desteklenmesi için yapılmış olan harcamaların İran'ın lehine olacak şekilde işe yaradığını söylemek mümkündür. Güvenlik harcamalarında 2013 yılı ile başlayan bu düşüş trendinin en önemli sebeplerinden bir tanesi de bölgede yürütülen savaşların “aracılar” vasıtası ile sürdürülmesidir. Arap Baharı'nı Ş kitleleri mobilize etmek ve harekete geçirmek için fırsata dönüştürmeyi başaran İran başta Lübnan Hizbullah'ı olmak üzere Irak'taki Ş milislerini de etkin bir biçimde kullanarak bölgedeki çatışmalarda cephelelerini genişletmiş Ş ideolojisi etrafında geniş bir nüfuz alanı meydana getirmiştir. Hizbullah ve diğer silahlı Ş grupların etkin bir şekilde kullanılması İran'ın askeri anlamda yükünü hafifletmiştir. Bölgede geniş bir coğrafyaya yayılan Ş grupların mobilize edilmesi ve silahlanması için yapılmış olan askeri harcamalar İran rejimi için meyvesini vermiş, Şlerin hareket organizasyonu sağlandıktan sonra İran için geriye süreci politik anlamda sürdürmek kalmıştır. Yemen'de Husilere, Suriye'de Esed Rejimi'ne, Irak'ta Ş gruplara, Lübnan'da Hizbullah'a verilen askeri ve siyasi destek bölgede İran'ın nüfuz alanını genişletmiş ve zamanla askeri anlamda da yükünü hafifletmiştir.

Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarına baktığımızda ise Arap Baharı sürecinin başladığı 2010 yılından 2015 yılına kadar %100'lük bir artış görülmektedir. 2010 yılında 41.267 milyar \$ olan güvenlik harcamaları 2011 yılında 45.245 milyar \$'a, 2012 yılında 48.530 milyar \$'a, 2013 yılında ise 56.498 milyar \$'a çıkmıştır. Suudi Arabistan'ın güvenlik harcamalarındaki bu yükselişin en temel sebebi hiç şüphesiz Arap Baharı'nın meydana getirdiği kaotik ortam ve fitilini ateşlediği şiddetli çatışmalardır. Dünyada ki petrol rezervleri

açısından en önemli ülke olan Suudi Arabistan, bölgedeki çatışma ortamında petrol rezervlerini muhafaza etmek için güvenlik politikalarını radikalleştirilmiş ve buna bağlı olarak güvenlik harcamalarını artırmıştır. Arap Baharı'nın oluşturduğu kaotik ortamda Suudi Arabistan için öncelik rejimin devamı ve rejimin devamını sağlamak için hayati öneme sahip petrol rezervlerini korumaktır. Petrol rezervlerinin güvenliği Suudi Arabistan rejimi için önemli olduğu kadar dünya enerji piyasası içinde hayati öneme sahiptir. Suudi Arabistan dünyanın en önemli petrol ihracatçılarından biri olarak sanayisi gelişmiş batı ülkeleri içinde kritik öneme sahiptir. Özellikle A.B.D. ile yıllardır sürdürdüğü stratejik ortaklık Suudi Arabistan'ı çok farklı bir yere konumlandırmıştır. Suudi Arabistan'ın yapmış olduğu askeri harcamaların yönünü takip ettiğimizde karşımıza A.B.D. başta olmak üzere batı dünyası çıkmaktadır. Kısaca tabir etmek gerekirse “petrol karşılığı güvenlik satın alan” Suudi Arabistan, A.B.D. ve batı ile karşılıklı bir çıkar ilişkisi geliştirmiştir. Dünya için Suudi Arabistan'ın güvenliği demek, dünya sanayisi için gerekli olan enerjinin güvenliği demektir. Suudi Arabistan, topraklarında var olan petrol rezervlerini, rejimin bekasını idame ettirebilmek adına politik bir araç olarak kullanmaktan geri durmamıştır. Bu bağlamda bölgede kendisine tehdit olarak İran'ı ve Şii yayılcılığını gören Suudi Arabistan, bölgede İran'ın nüfuzunu azaltmak için güvenlik harcamalarını hızla artırmıştır. Özellikle coğrafi olarak hemen sınırında bulunan Yemen'deki iç karışıklıktan etkilenmemek ve Yemen'deki İran destekli Husileri bastırmak için askeri güce başvurmuş, bunun neticesinde Yemen yönetimini hem askeri hem de siyasi olarak desteklemiştir. İran'ın 1979 Devrimi ile birlikte Şii ideolojisi etrafında radikalleşen politikalar izlemesi ve Suudi Arabistan'ı doğrudan hedef alması, Suudi Arabistan'ın güvenlik anlamındaki harcamalarına sürekli bir şekilde artırıcı etken olmuştur. Suriye savaşının uzaması ve İran'ın Esed rejimine açık desteği her iki ülke arasındaki rekabeti iyice kızgınlaştırmış ve her iki ülkenin birbirlerine karşı daha sert politikalar gütmesine zemin hazırlamıştır. İran'ın Şii grupları mobilize ederek desteklemesi, çatışma ortamını genişleterek manevra kabiliyetini artırması karşısında Suudi Arabistan'da başta Suriye'deki muhalifler olmak üzere Şii hilalini kırmak ve Şii nüfuz etkisini azaltmak için bölgedeki Sünnileri desteklemekten geri durmamıştır. Bu rekabet bölgedeki mezhep ayrımını derinleştirmiş ve hem Suudi Arabistan hem İran perspektifinden bu durum rejimlerinin devamı için hayati bir önem kazanmıştır. Her iki ülkede varlıklarını, mezhepsel fay hattının kırılması ile ortaya çıkan çatışmanın derinleştirmesine bağlamıştır. Suudi Arabistan'ın 2013 yılında 56.498 milyar \$ olan güvenlik harcamalarını 2015 yılında 87.186 milyar \$'a çıkarması bölgede oluşan bu çatışma ortamında, Suud ailesinin iktidarını devam ettirebilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için ne kadar kararlı

olduklarını görmemiz açısından önemlidir. Arap Baharı'yla başlayan sürecin bölgedeki etkilerini ve ciddiyetini anlayabilmek adına her iki ülkenin bu süreç içerisinde yapmış olduğu güvenlik harcamalarına bakmak sürecin hayatiyetini gözler önüne sermektedir. Arap Baharı'nın demokratik taleplerine karşı, rejimi muhafazasını "ekonomik tedbirlerle" sağlayan Suudi Arabistan toplumun homojen yapısı dolayısıyla bu etkiyi minimum düzeyde hissetmiştir.

Sonuç olarak, İran ile Suriye arasında mezhep temelli bir anlayışa dayanan ittifak, öte yanda birbirine zıt iki kutup olan Suudi Arabistan ve İsrail arasındaki zımni birliktelik, bu ilişkiler ağında temel kaygının öncelikli olarak varlığını idame ettirmek sonra da güçlenerek bölgedeki düşmanları bertaraf etmek anlamı taşıdığını göstermektedir. Anarşik bir yapıda olan ulus devletler arenasında, gerek Suudi Arabistan gerekse İran açısından en önemli nokta, Thomas Hobbes'un ifade ettiği, doğa durumunda kendilerini savunabilme kaygısıdır. Bu bağlamda her iki ülkenin kendini savunma güdüsü ile güvenlik güçleri ve silahlanma için yaptıkları harcamalar arasında doğru orantılı bir korelasyon olduğu açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTAN Mehmet, Uluslararası Ekonomi Politik, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013.
- AL-TURAIQİ Abdullah, The Political System Of Saudi Arabia, Ghainaa Yayınları, Birinci Baskı, Riyad 2008.
- AMİR M. Haji, Yousefi “Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent?”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol. 8, No. 1, Sonbahar 2014.
- ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yay, 2006.
- AYHAN Veysel, İmparatorluk Yolu, Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, Ankara.
- BALDWIN David A, Security Studies and The End of The Cold War, World Politics, 1995.
- BAYAT Sevgi, Arap Baharı ve Saddam Hüseyin, 2012.
- BAYLİS John, —International and Global Security in the Post-Cold War Era,| John Baylis ve Steve Smith, der., The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- BEHR Timo Aaltola, “The Arab Uprising, Causes, prospects and implications”, FIIA BRIEFING PAPER 76, March, 2011, s. 4-6/ 1 "In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons". 2013-06-21. Erişim tarihi: 2013-06-25.
- BİLGİN Pınar, —11 Eylül Öncesi ve Sonrasında Küreselleşen Güvenliği Anlamak,| Cem Karadeli, der., Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.
- BOOTH Ken, “Güvenlik ve Özgürleştirme”, Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel, Cilt. 9, Sayı. 2, 2003.
- BREZİNSKİ Zbigniew, Büyük Satranç Tahtası, ABD'nin Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.
- BROWN Chris, Uluslararası İlişkileri Anlamak, Yayın Odası, İstanbul, 2007.
- BUZAN Barry, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi.» Derleyen Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring ve Necati Polat, 327. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

BUZAN Barry, Ole WAEVER ve Jaap de WILDE, Security A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.

BUZAN Barry, People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations (First Edition). Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1983.

BUZKİRAN Davut, Hüseyin Kutbay, “Arap Baharı'nın Türkiye'ye olan ekonomik ve sosyal etkileri”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 5, No: 1, 2013.

CAMPBELL Gordon, “Uluslararası İlişkiler: Britanyalı Bakış Açısı”, Ayhan Kaya ve G. Göksu Özdoğan (Der), Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

CAREY Roger, —The Contemporary Nature of Security,| Trevor C. Salmon, der., Issues in International Relations, Routledge, London, 2000.

CAŞIN Mesut, Hakkı “İran'ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları”, Avrasya Dosyası, İran Özel, Cilt 5, Sayı 3, 1999.

CEVİZCİ, Ahmet. Aydınlanma Felsefesi Tarihi. Bursa: Asa Kitabevi, 2000.

CİZRE Ümit, Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz,| Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, der., Türkiye'de Ordu, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006.

ÇAMURCU Kenan, Firuze Köprüsünde Üçüncü Cumhuriyet, Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000.

ÇETİNKAYA Şeref, Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları, 2013.

DEDE Alper, “The Arab Uprisings Debating the Turkish Model”, Insight Turkey, Cilt: 13, No: 2, 2011.

DEİK, “İran ülke Raporu Haziran 2016” ; Economic Intelligence Unit (EIU), Ağustos-Eylül 2016, Country Report, <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/3246> (Erişim Tarihi:25.12.2016).

DİRİÖZ, A. O. Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. Ortadoğu Analiz, 2012.

DÖNMEZ Özgür Ramiz, “Yeni Siyasetin Kodları ve Ortadoğudaki devrimler: Geçekten Devrim mi?” ORSAM, Ortadoğu Analiz, Sayı: 3, Haziran 2011.

DURAN Hasan ve ÖZDEMİR Çağatay, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı” Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 2012.

DUYGU Nil, Uluslararası Sistem Açısından Güvenlik ve Güvenlik Algısında Yaşanan Değişmeler, 2015, <http://www.tuicakademi.org/uluslararasi-sistem-acisindan-guvenlik-veguvenlik-algisinda-yasanan-degismeler/>

ELARZO Hasan Muzaffer, “Arap Baharı: Problemler ve çözüm önerileri”, ORSAM, Mayıs Haziran Cilt: 6, Sayı: 62, 2014.

FULLER Graham, Turkey and the Arab Spring, Bozorg Press, 2014.

GILPIN Robert, Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisi, 2013.

GILPIN Robert, Global Political Economy, Understanding the International Economic Order, Princeton University Press, New Jersey, 2001.

GÖKA Erol, “Velayet’i Fakih İnancının Toplumsal Psikolojisi” Avrasya Dosyası, İran Özel, 5.3, 1999.

GÖKALP YILDIZ Yavuz, “Ortadoğu’da Silahlanma ve Militarizm”, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu içinde, Sabahattin Şen Der., Bağlam Yy., İstanbul, 1993.

GUZANSKY, Y., & Eran, O. (2015, Şubat 24). On the Road to a Nuclear Iran, Israel and Saudi Arabia Are on Diverging Paths. Haaretz.

GÜNER, A. Umut. «Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler.» Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2008.

HAFTENDORN Helga, “The Security Puzzle: Theory Building and Discipline-Building in International Security”, International Studies Quarterly, Vol. 35, No. 3, 1991.

HANDS Gill, Marx-Kilit Fikirler. Çeviren Melis İnan. İstanbul: Optimist Yayın ve Dağıtım, 2011.

HOUGH Peter, Understanding Global Security, 2. edition, New York, Routledge, 2008.

HYDE-PRICE Adrian, “Beware the Jabberwock!”: Security Studies in the Twenty-First Century”, Europe’s New Security Challenges, Heinz Görtner, Adrian Hyde-Price ve Erich Reiter ed., Londra, Boulder, 2001.

KAMRAVA Mehran ve Hassan- Yari Houchang, Suspended Equilibrium in Iran’s Political System, California, California State University Northridge, 2004..

KAZGAN Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

KEISWETTER Allen L, The Arab Spring: Implications for US Policy and Interests, Middle East Institute, 2012.

KIRIK Ali Murat, “Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm”, 21. yüzyılında Eğitim ve Toplum, Kuruluş, 2012.

KOÇAOĞLU, M. Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

KOÇAK Konur Alp, “Yasemin Devrimi`nden Arap Baharı`na Tunus”, 2012.

KUTLAY Mustafa, Osman Bahadır Dinçer, “Arap Baharı” ABD`nin Hegemonik Projesi midir?” Türkiye Günlüğü Özel Sayısına Bir Zeyl, 2011.

KÜÇÜKKELEŞ Müjge, (2012), Arap Birliği'nin Suriye Politikası, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV)*, Sayı:51, <http://www.setav.org/ups/dosya/110172.pdf>

LAMBORN Alan C. ve Joseph LEPCOLD, World Politics into the Twenty First Century, Upper Saddle River, New Jersey, 2003.

MEİKSİNS Ellen Wood, Sermaye İmparatorluğu, Epos Yayınları, Ankara,2006.

MOADDEL Mansoor, “The Arab Spring and Egyptian Revolution Makers: Predictors of Participation”, Population Studies Center, University of Michigan Institute for Social Research Report 12-775, September 2012.

MOSHAVER Ziba, “Revolution, Theocratic Leadership and Iran’s Foreign Policy:Implications for Iran-EU Relations”, The Review of International Affairs, Winter, Vol3.No.2, 2003, p.174-196.

NEWMAN Edward, “Human Security and Constructivism”, International Studies Perspectives, Vol. 2, 2001.

OĞUZ Sami ve Ruşen ÇAKIR, Hatemi'nin İran'ı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

OLİMAT Muhamad, “The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East”, Journal of International Women`s Studies, Bridge Water State University, March 2011.

OVALI A. Şevket, Ütopya ile Pratik Arasında Uluslararası İlişkelerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, Uluslararası İlişkiler, Cilt:3, Sayı:10, 2006.

ÖNİŞ Ziya ve Mustafa KUTLAY, “Uluslararası Politik Ekonomi”, İçinde: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkiler’e Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular, İstanbul: Küre Yay. 2014, ss.1-11.

ÖZEY Ramazan, Küresel silahlanma. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007.

PAKSOY Mustafa, Memiş Sadettin, Mehmet Özcalıcı, “Arap Baharı'nın Sosyo-ekonomik etkileri: Türkiye-Suriye karşılaştırması”, II Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012.

PHARES Walid, The Lost Spring: U.S. Policy in the Middle East, Gatestone Institute, 2014.

PİLLALAMARRİ , A. 3 Saudi Weapons of War Yemen's Houthis Should Fear. The National Interest: 3 Saudi Weapons of War Yemen's Houthis Should Fear, 2015.

RAMADAN Tariq, Islam and the Arab Awakening, Oxford University Press, New York, 2012.

ROTHSCHİLD Emma, “What is Security?”, DeaLalus, No. 124, 1995

SANDIKLI Atilla, “Uluslararası Ekonomi Politik”, Bilgesam, 2008.

SHEEHAN Michael, International Security, Lynne Rienner, Boulder, 2005.

SÖNMEZOĞLU Faruk, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

ŞEN Ali, “Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir?”, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C.12, S.1-2, 1998, ss.393-409.

RAVENHİLL John, Global Political Economy, Oxford University Press, UK, 2008.

TARIK Oğuzlu, “Arap Baharı ve Yansımaları”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 36, 2011.

TURHAN Fatma Sel, “Pax Romana'dan Cemiyet-i Akvam'a Düzenin Yatışmayan Yapısı”, Anlayış, Sayı 5, Ekim 2003.

ÜŞÜR İşaya, “Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?”, Praksis, Sayı:10, 2003, 211-238

WAEVER Ole, “Peace and Security: Two Concepts and Their Relationship”, Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research, Stefano Guzzini ve Dietrich Jung ed., New York, Routledge, 2004.

WALT Stephen M., The Renaissance of Security Studies, International Studies Quarterly, Cilt: 35, Sayı: 2, 1991.

WOLFERS Arnold, Discord and Collaboration, The John Hopkins Press, London, 1962.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-suudi-iliski-durumu-karmasik> (16.12.2016)

<https://www.sipri.org/>

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfez-ve-orta-dogu-silahlaniyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/katardan-yeni-silah-anlasmasi> (erişim tarihi 4.11.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfez-ve-orta-dogu-silahlaniyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/askerin-payi-dusuyor-yerlilesme-artiyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/askerin-payi-dusuyor-yerlilesme-artiyor> (erişim tarihi 4.11.2016)

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36843627>

https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Paris_sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1 (erişim tarihi 25.10.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-isidi-rakkada-vurdu> (erişim tarihi 25.10.2016)

<http://www.milliyet.com.tr/euro2016/fransa-da-euro-2016-oncesi-teror---2221999-skorerhaber/> (erişim tarihi 25.10.2016)

<http://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/1249665-trumpin-islamofobisine-karsi-muhammedalinin-nakavt-krosesi> (erişim tarihi 25.10.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye_Kobani_eylemleri (erişim tarihi 25.10.2016)

<http://www.yenisafak.com/gundem/pkklilar-hendek-kazdi-2204792> (erişim tarihi 27.10.2016)

<http://www.cnnturk.com/turkiye/diyarbakirin-sur-ilcesindeki-sokaga-cikma-yasagi-kaldiriliyor> (erişim tarihi 27.10.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Ankara_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1 (erişim tarihi 27.10.2016)

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1289390-kilise-roket-atildi-2-patlama-sesi> (erişim tarihi 30.10.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye'nin_Musul_Ba%C5%9Fkonsoloslu%C4%9Fu_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1B1 (erişim tarihi 30.10.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2014_T%C3%BCrkiye'nin_Musul_Ba%C5%9Fkonsoloslu%C4%9Fu_sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1 (erişim tarihi 30.10.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Rus_Sukhoi_Su-24_u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BClmesi (erişim tarihi 2.11.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Rus_Sukhoi_Su-24_u%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BClmesi (erişim tarihi 2.11.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/2015_Paris_sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1 (erişim tarihi 25.10.2016)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/multeci-sayisi-45-milyona-dogru>

<http://www.hurriyet.com.tr/iste-natonun-libyaya-operasyon-plani-17315721>(erişim tarihi:20.10.2016)

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/01/120109_arab_spring_amnesty.shtml (erişim tarihi:21.10.2016)

<http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/07/13/tunus-fransa-ve-abden-destek-istedi> (erişim tarihi:22.10.2016)

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/abden-arap-baharina-destek-surecek-sozu-16700.html> (erişim tarihi:22.10.2016)

<http://www.usasabah.com/Guncel/2012/03/15/ihsanoglu-arap-sonbaharini-yasiyoruz> (erişim tarihi: 25.10.2016)

<http://www.milliyet.com.tr/libyadasonperde/rizaturmen/siyaset/siyasyazardetay/21.03.2011/1366952/default.html> (erişim tarihi 25.10.2016)